FRÉDÉRIC BASTIAT

Ekonomické sofismy I a II

AUDIOKNIHY CZ · AUDIOKNIHYCZ.CZ

Frédéric Bastiat · Sophismes économiques · 1846 + 1848

* * *

I. série (1846)

Čtenáři

V této malé knížce jsem se pokusil vyvrátit některé námitky, které se staví proti osvobození obchodu.

Nejde mi o souboj s protekcionisty. Jde mi o zásadu, kterou se snažím vštípit upřímným lidem, kteří váhají, protože pochybují.

Nepatřím k těm, kdo říkají: Protekcionismus se opírá o zájmy. Myslím, že se opírá o omyly, nebo chcete-li, o *neúplné pravdy*. Příliš mnoho lidí se obává svobody, než aby ta obava nebyla upřímná.

Je to opovážlivý nárok, ale přiznám se, že bych si přál, aby se tahle knížečka stala jakousi *příručkou* pro ty, kdo mají mezi oběma zásadami rozhodnout. Pokud člověk není dlouho obeznámen s naukou o svobodě, protekcionistická sofismata se mu vracejí v hlavě pořád znovu, v té či oné podobě. Chce-li se jich zbavit, musí pokaždé provést dlouhý rozbor, a na ten nemá nikdo čas; zákonodárci ze všech nejméně. Proto jsem se pokusil ten rozbor podat hotový.

Ale namítne se mi: Jsou snad výhody svobody tak skryté, že je uvidí jen ekonom povoláním?

Ano, přiznejme to, naši odpůrci v této rozpravě mají nad námi zjevnou výhodu. Oni mohou několika slovy vyložit nějakou neúplnou pravdu; a abychom my ukázali, že je *neúplná*, musíme sepsat dlouhá a suchopárná pojednání.

Je to v povaze věci. Ochranářství soustředí na jednom místě dobro, které činí, a rozpouští v celku zlo, které působí. Jedno je viditelné zrakem vnějším, druhé jen zrakem ducha[1]. U svobody je to přesně naopak.

Takhle je to skoro se všemi hospodářskými otázkami.

Řekněte: Stroj připravil o chleba třicet dělníků;

Nebo: Rozmařilec dává práci všem řemeslům;

Nebo ještě: Dobytí Alžíru zdvojnásobilo marseillský obchod;

Nebo konečně: Rozpočet zajišťuje živobytí stu tisícům rodin;

Všichni vám porozumí, vaše věty jsou jasné, prosté a samy o sobě pravdivé. Odvoďte z nich tyto zásady:

Stroje jsou zlo;

Přepych, výboje a vysoké daně jsou dobro;

A vaše teorie bude mít tím větší úspěch, čím více se opřete o nevyvratitelná fakta.

My ale nemůžeme zůstat u jedné příčiny a jejího nejbližšího následku. Víme, že právě tento následek se postupně stane další příčinou. Chceme-li tedy posoudit určité opatření, musíme ho sledovat řetězcem důsledků až k výsledku konečnému. A protože už to velké slovo musí padnout: jsme nuceni *uvažovat*.

Jenže vzápětí se na nás spustí křik: Jste teoretici, metafyzici, ideologové, utopisté, lidé od zásad – a všechny předsudky veřejnosti se obrátí proti nám.

Co tedy dělat? Vzývat čtenářovu trpělivost a dobrou vůli, a vlít do našich odvození, nakolik toho jsme schopní, tak jasné světlo, aby pravda i omyl ležely zcela odhalené, aby vítězství padlo jednou provždy buď omezování, nebo svobodě.

Musím zde ještě udělat jednu důležitou poznámku.

Některé výňatky z této knížky vyšly v *Journal des Économistes*.

Pan vikomt de Romanet v jedné kritice, mimochodem velmi vlídné (viz *Moniteur industriel* z 15. a 18. května 1845), předpokládá, že žádám *zrušení cel*. Pan de Romanet se mýlí. Žádám zrušení ochranářského systému. Neodmítáme vládě daně; ale rádi bychom, pokud možno, odradili občany od toho, aby se zdaňovali navzájem. Napoleon řekl: „Clo nemá být nástroj daňový, nýbrž prostředek ochrany průmyslu."

My tvrdíme opak a říkáme: Clo nemá být v rukou pracujících nástrojem vzájemného plenění, ale může to být fiskální stroj stejně dobrý jako kterýkoli jiný. Ani zdaleka nežádáme zrušení cel – anebo abych do sporu zavlekl jen sebe: já ani zdaleka nežádám zrušení cel. Právě naopak, vidím v nich do budoucna záchrannou kotvu našich financí. Myslím, že mohou pokladně přinést obrovské příjmy, a mám-li říci celou svou myšlenku, pak při pomalosti, s níž se šíří zdravé ekonomické nauky, a při rychlosti, s níž roste náš rozpočet, spoléhám při obchodní reformě spíš na tísně pokladny než na sílu osvíceného veřejného mínění.

Ale konec konců, zeptají se mě, k čemu docházíte?

Nemusím k ničemu docházet. Vyvracím sofismata, to je vše.

Namítnou mi však: nestačí jen bořit, je třeba stavět. Myslím, že vyvrátit omyl znamená postavit opačnou pravdu.

Pak už nemám odpor říci, jaké je mé přání. Chtěl bych, aby veřejné mínění schválilo celní zákon zhruba v tomto znění:

> Zboží základní potřeby bude platit clo *ad valorem* ve výši pěti procent. Zboží k pohodlí deset procent. Zboží přepychové patnáct nebo dvacet procent.

Ani tyto rozdíly ovšem nepatří do politické ekonomie v užším smyslu, a jsem daleko toho, abych je považoval za tak užitečné a spravedlivé, jak se obecně předpokládá. Ale to už není má věc.

I. Hojnost, nedostatek

Co je pro člověka a pro společnost lepší – hojnost, nebo nedostatek?

Jakže? vykřikne se, tohle má být otázka? Někdy někdo tvrdil, je vůbec možné hájit, že nedostatek je základem lidského blaha?

Ano, bylo to tvrzeno; ano, bylo to hájeno; hájí se to každý den, a nebojím se říci, že *teorie nedostatku* je zdaleka nejoblíbenější. Živí rozhovory, noviny, knihy i řečniště, a i když to může znít zvláštně, je jisté, že politická ekonomie splní svůj praktický úkol teprve tehdy, až rozšíří a dokáže nevyvratitelně tuto prostou větu: „Bohatstvím lidí je hojnost věcí."

Neslyšíme snad každý den: „Cizinec nás zaplaví svými výrobky"? Tedy se obávají hojnosti.

Neřekl pan de Saint-Cricq: „Výroba je přesycená"? Tedy se bál hojnosti.

Nerozbíjejí dělníci stroje? Tedy je děsí přemíra výroby neboli hojnost.

Neřekl pan Bugeaud tahle slova: „Ať je chléb drahý, a zemědělec zbohatne!"? Chléb ovšem může být drahý jen proto, že je vzácný; tedy pan Bugeaud vychvaloval nedostatek.

Neudělal si pan d'Argout z plodnosti cukerního průmyslu argument proti němu samému? Neříkal: „Cukrová řepa nemá budoucnost a její pěstování se nemůže rozšířit, protože by stačilo věnovat jí v každém departementu několik hektarů, a byla by pokryta celá spotřeba Francie"? Tedy v jeho očích je dobro v neplodnosti, v nedostatku, zlo v úrodnosti, v hojnosti.

Nezveřejňují *Presse*, *Commerce* a většina deníků jeden nebo víc článků každé ráno, aby sněmovnám a vládě dokazovaly, že je zdravou politikou zákonem zvyšovat ceny všech věcí celními sazbami? Nevyhovují snad všechny tři moci té novinové pobídce den co den? Celní sazby přitom zdvíhají ceny věcí jen proto, že snižují *nabízené* množství na trhu! Tedy noviny, sněmovny i ministerstvo uvádějí teorii nedostatku do praxe – a měl jsem pravdu, že je to zdaleka teorie nejoblíbenější.

Jak se stalo, že se pracujícím, politickým spisovatelům a státníkům hojnost ukazuje jako nebezpečná a nedostatek jako výhodný? Chci se vydat k prameni toho klamu.

Pozoruje se, že člověk bohatne úměrně tomu, jak lépe zhodnocuje svou práci, to znamená *čím dráže prodává*. Prodává dráž podle toho, jak je vzácný, jak je v nedostatku ten druh zboží, který je předmětem jeho činnosti. Z toho se usuzuje, že alespoň pro něho nedostatek je obohacením. Když se tahle úvaha postupně vztáhne na všechny pracující, odvodí se z ní *teorie nedostatku*. Odtud se přechází k praxi, a aby se podpořili všichni pracující, uměle se způsobuje drahota a nedostatek všech věcí – zákazy, omezováním, potlačováním strojů a podobnými prostředky.

Totéž platí o hojnosti. Pozoruje se, že když je výrobku hodně, prodává se levně: výrobce tedy vydělává méně. Pokud jsou v tom všichni výrobci, všichni jsou chudí: tedy hojnost ničí společnost. A protože každé přesvědčení hledá, jak se promítnout do skutečnosti, vidíme v mnoha zemích zákony lidí bojovat proti hojnosti věcí.

Tohle sofisma, oblečené do obecné podoby, by možná nebudilo velký dojem; ale uplatněné na konkrétní okruh skutečnosti, na to či ono odvětví, na určitou třídu pracujících je nesmírně svůdné – a lze to vysvětlit. Je to sylogismus, který není *nesprávný*, ale *neúplný*. To, co je na sylogismu *pravdivé*, je vždy a nutně mysli přítomné. Ale *neúplnost* je vlastnost záporná, chybějící údaj, který je docela možné, ba velmi snadné, přehlédnout.

Člověk vyrábí, aby spotřeboval. Je zároveň výrobcem i spotřebitelem. Úvaha, kterou jsem právě podal, ho bere jen z prvního hlediska. Z druhého by vedla k závěru opačnému. Nedalo by se stejně dobře říci:

Spotřebitel je tím bohatší, čím levněji *kupuje* všechny věci; věci kupuje levněji úměrně tomu, jak jsou v hojnosti, tedy hojnost ho obohacuje; a tahle úvaha, vztažená na všechny spotřebitele, by vedla k *teorii hojnosti*!

Je to nedokonale pochopený pojem *směny*, co tyto klamy plodí. Když se zamyslíme nad svým osobním zájmem, jasně poznáváme, že je dvojí. Jako *prodávající* máme zájem na drahotě, a tedy na nedostatku; jako kupující na levnosti, čili – což je totéž – na hojnosti věcí. Nemůžeme tedy opírat úvahu o jeden nebo druhý zájem dřív, než poznáme, který z obou splývá a shoduje se s obecným a trvalým zájmem lidstva.

Kdyby byl člověk tvor samotářský, kdyby pracoval výhradně pro sebe, kdyby ovoce své dřiny přímo spotřebovával, jedním slovem *kdyby neprováděl směnu*, teorie nedostatku by do světa nikdy nevstoupila. Je příliš zřejmé, že by mu hojnost prospívala, ať by přicházela odkudkoli – ať by byla výsledkem jeho práce, důmyslného nářadí, mohutných strojů, které vymyslel, ať by za ni vděčil plodnosti půdy, štědrosti přírody, nebo dokonce záhadnému *vpádu* zboží, jež by příliv vyvrhl zvenčí na břeh. Osamocenému člověku by nikdy nenapadlo, aby pro dodání práce zaměstnání rozbíjel nástroje, které ji šetří, znehodnocoval úrodnost půdy nebo vracel moři dary, jež mu přineslo. Snadno by chápal, že práce není cíl, nýbrž prostředek; že by bylo nesmyslné odvrhnout cíl ze strachu z poškození prostředku. Chápal by, že pokud věnuje dvě hodiny denně obstarávání svých potřeb, pak každá okolnost – stroj, úrodnost, dar zdarma, cokoli – která mu z té práce ušetří hodinu, přičemž výsledek zůstane stejný, dává mu tu hodinu k dispozici, a on ji může věnovat zvětšení svého blaha; chápal by jedním slovem, že *úspora práce* není nic jiného než *pokrok*.

Jenže *směna* nám tak prostou pravdu zatemňuje. Ve stavu společenském, s dělbou povolání, kterou s sebou nese, se výroba a spotřeba jedné věci neslučují v téže osobě. Každý má sklon vidět ve své práci už ne prostředek, nýbrž cíl. Směna vytváří ohledně každé věci dva zájmy – zájem výrobce a zájem spotřebitele – a ty dva zájmy jsou vždy bezprostředně protichůdné.

Je důležité je rozebrat a prostudovat jejich povahu.

Vezměme si kteréhokoli výrobce; jaký je jeho bezprostřední zájem? Spočívá ve dvou věcech: za prvé, aby stejné práci jako on se věnoval co nejmenší počet lidí; za druhé, aby produkt této práce vyhledával co největší počet lidí. Politická ekonomie to vyjadřuje stručněji: aby nabídka byla velmi omezená a poptávka velmi široká; jinými slovy: omezená konkurence, neomezené odbytiště.

Jaký je bezprostřední zájem spotřebitele? Aby nabídka daného zboží byla široká a poptávka omezená.

Protože se tyto dva zájmy navzájem popírají, jeden z nich se nutně shoduje se zájmem společenským neboli obecným, a druhý mu odporuje.

Ale kterému z nich má zákonodárství přát jako výrazu veřejného dobra, pokud má vůbec některému přát?

Abychom to zjistili, stačí se zeptat, co by se stalo, kdyby se tajná přání lidí splnila.

Jako výrobci – přiznejme to – si každý z nás přejeme věci protispolečenské. Jsme vinaři? Nebyli bychom nijak smutni, kdyby na všech vinicích světa zmrzlo, jen na naší ne: *to je teorie nedostatku*. Jsme majitelé železáren? Přejeme si, aby na trhu nebylo jiné železo než to, které tam přinášíme my, ať je potřeba veřejnosti jakákoli – a to právě proto, aby ta potřeba, pocítěná palčivě a uspokojená nedokonale, přiměla zákazníky zaplatit nám vysokou cenu: *to je zas teorie nedostatku*. Jsme oráči? Říkáme spolu s panem Bugeaudem: Ať je chléb drahý, to jest

vzácný, a zemědělci budou mít dobré obchody; *to je pořád teorie nedostatku*.

Jsme lékaři? Nemůžeme si nepovšimnout, že některá fyzická zlepšení – jako ozdravění země, rozvoj určitých mravních ctností jako střídmost a mírnost, pokrok vzdělanosti dovedený tak daleko, že by každý dovedl pečovat o své zdraví, objev prostých a snadno použitelných léků – byly by to vesměs zhoubné rány naší profesi. Jako lékaři máme tajná přání protispolečenská. Nechci říci, že by taková přání lékaři měli. Rád věřím, že by univerzální všelék přivítali s radostí; v tom citu však nepromlouvá lékař, nýbrž člověk, křesťan; vznešeným sebezapřením se staví na stanovisko spotřebitele. Jako ten, kdo vykonává povolání, kdo z něho čerpá své blaho, své postavení i prostředky k živobytí své rodiny, nemůže jinak než mít přání neboli zájmy protispolečenské.

Vyrábíme bavlněné látky? Přejeme si prodávat je za co nejvýhodnější cenu *pro nás*. Rádi bychom přistoupili na to, aby všechny soupeřící manufaktury byly zakázány, a nedovolíme-li si vyslovit takové přání veřejně nebo se dožadovat jeho úplného naplnění s nějakou nadějí na úspěch, dosahujeme ho přesto do jisté míry oklikami: například vyloučením zahraničních tkanin, abychom snížili *nabízené množství* a vyvolali tak, s použitím síly a ke svému prospěchu, *vzácnost* oděvu.

Takto bychom prošli všechna řemesla a vždy bychom zjistili, že výrobci, pokud jsou výrobci, mají protispolečenské pohledy. „Kupec," říká Montaigne, „dělá dobré obchody jen tam, kde se mládež kazí; oráč na drahotě obilí; stavitel na zkáze domů; soudní úředníci na soudních sporech a hádkách lidí. I čest a provozování duchovenstva se bere z naší smrti a z našich neřestí. Žádný lékař nemá radost ze zdraví třeba vlastních přátel; žádný voják z míru města; a tak dál."

Z toho plyne, že kdyby se tajná přání každého výrobce naplnila, svět by se rychle vracel do barbarství. Plachta by vyhostila páru, veslo by

vyhostilo plachtu a brzy by muselo předat dopravu vozu, ten mezku a mezek nosiči. Vlna by vyhostila bavlnu, bavlna vlnu, a tak dál, až by nedostatek všech věcí smetl z povrchu zemského samého člověka.

Dejme tomu na okamžik, že zákonodárná moc a veřejná síla by se daly k dispozici Mimerelovu výboru a že by každý člen tohoto sdružení měl právo nechat si jím schválit a potvrdit malý zákon. Dalo by se těžko uhodnout, jakému průmyslovému zákoníku by veřejnost byla podrobena?

* * *

Když teď přistoupíme k bezprostřednímu zájmu spotřebitele, zjistíme, že je v dokonalém souladu se zájmem obecným, s tím, co si žádá blaho lidstva. Když kupující přichází na trh, přeje si, aby ho zastihl bohatě zásobený. Aby roční doby žehnaly všem úrodám; aby stále úžasnější vynálezy mu dávaly dosah na stále větší počet výrobků a požitků; aby se šetřil čas i práce; aby se vzdálenosti stíraly; aby duch míru a spravedlnosti umožňoval snížit tíhu daní; aby padaly přehrady všeho druhu – ve všem tom běží bezprostřední zájem spotřebitele rovnoběžně s dobře chápaným zájmem veřejným. Jeho tajná přání mohou dojít až do chiméry, až do absurdna, a přesto zůstanou lidumilná. Může si přát, aby se jídlo a oděv, střecha a krb, vzdělání a mravnost, bezpečí a mír, síla a zdraví získaly bez práce, bez úsilí a bez míry, jako prach na cestě, voda bystřiny, vzduch kolem nás, světlo, které nás zaplavuje – a splnění takových přání nebude v rozporu s dobrem společnosti.

Řekne se snad, že kdyby se ta přání vyslyšela, výrobcova práce by se zužovala a nakonec by zanikla, protože by neměla potravu. Ale proč? Protože v tomto krajním předpokladu by byly úplně uspokojeny všechny představitelné potřeby a všechna přání. Člověk by jako Všemohoucnost tvořil všechny věci jediným aktem své vůle. Buďte tak laskaví

a řekněte mi, proč by se v tomto případě bylo třeba litovat průmyslové výroby?

Před chvílí jsem si představil zákonodárné shromáždění složené z pracujících, kde by každý člen zformuloval v zákon své *tajné přání* v postavení výrobce; a říkal jsem, že zákoník vzešlý z takového shromáždění by byl zrůdně systematizovaný monopol, teorie nedostatku uvedená v praxi.

Stejně tak sněmovna, kde by každý poslouchal výhradně svůj bezprostřední zájem spotřebitele, by vedla k systematické svobodě, k odstranění všech omezujících opatření, k odbourání všech umělých přehrad – jedním slovem k uskutečnění teorie hojnosti.

Z toho plyne:

Že sledovat výhradně bezprostřední zájem výroby znamená sledovat zájem protispolečenský;

Že brát výhradně za základ bezprostřední zájem spotřeby by znamenalo brát za základ zájem obecný.

Dovolte mi, abych na tomto hledisku ještě setrval, i když se budu opakovat.

Mezi prodávajícím a kupujícím existuje zásadní protiklad[2].

Prodávající si přeje, aby předmět obchodu byl *vzácný*, málo nabízený, za vysokou cenu.

Kupující ho chce *v hojnosti*, hojně nabízený, za nízkou cenu.

Zákony, které by měly být přinejmenším neutrální, straní prodávajícímu proti kupujícímu, výrobci proti spotřebiteli, drahotě proti levnosti[3], nedostatku proti hojnosti.

Jednají, ne-li úmyslně, pak aspoň důsledně, na základě této premisy: *Národ je bohatý, když mu všechno chybí.*

Říkají totiž: Je to výrobce, kterému je třeba přát, tím, že mu zajistíme dobrý odbyt. Proto je nutné zvednout mu cenu; abychom mu zvedli cenu, je nutné omezit nabídku; a omezit nabídku znamená vytvořit nedostatek.

A podívejte: dejme tomu, že by se v této chvíli, kdy jsou ty zákony v plné síle, pořídil úplný inventář – ne hodnotový, ale váhový, mírný, objemový, množstevní – všech předmětů, které jsou ve Francii po ruce a uspokojují potřeby a vkus obyvatel: obilí, maso, sukno, plátno, palivo, koloniální zboží a tak dále.

Předpokládejme dál, že druhého dne budou strženy všechny přehrady, jež brání dovozu zahraničního zboží do Francie.

A konečně, abychom posoudili výsledek té reformy, předpokládejme, že se po třech měsících pořídí nový inventář.

Není pravda, že se ve Francii najde víc obilí, dobytka, sukna, plátna, železa, uhlí, cukru a tak dále v druhém než v prvním inventáři?

Je to tak pravda, že naše ochranářská cla nemají jiný cíl než zabránit tomu, aby ty věci k nám docházely, omezit jejich nabídku, předejít jejich zlevnění, hojnosti.

Teď se ptám: je lid pod našimi zákony lépe živen proto, že je v zemi *méně* chleba, masa a cukru? Je lépe oblečen proto, že je v zemi *méně* nití, pláten a suken? Je lépe vytápěn proto, že je v zemi *méně* uhlí? Má ve své práci lepší pomoc proto, že je v zemi *méně* železa, mědi, nářadí a strojů?

Namítá se však: Jestli nás cizinec *zaplaví* svým zbožím, odvede si naše peníze.

A co na tom? Člověk se nekrmí penězi, neobléká se zlatem, netopí stříbrem. Co je po tom, zda je v zemi peněz víc nebo méně, pokud je na stolech víc chleba, na věšácích víc masa, ve skříních víc plátna a v hranici víc dřeva?

Omezujícím zákonům budu vždycky dávat toto dilema:

Buď přiznáváte, že vytvářítе nedostatek, nebo nepřiznáváte.

Pokud přiznáváte, přiznáváte tím samým, že lidu činíte vše zlé, co mu činit můžete. Pokud nepřiznáváte, pak popíráte, že omezujete nabídku a zvyšujete ceny, a tím popíráte, že výrobce zvýhodňujete.

Jste zhoubní, nebo neúčinní. Užiteční být nemůžete[4].

II. Překážka, příčina

Překážka pokládána za příčinu, nedostatek pokládán za hojnost – je to totéž sofisma z jiné strany. Vyplatí se prohlédnout si ho ze všech stran.

Člověk má zpočátku všeho nedostatek.

Mezi jeho nedostatkem a uspokojením jeho potřeb stojí množství *překážek*, které má práce za úkol překonávat. Zvláštní je zeptat se, jak a proč se právě tyto překážky jeho blahobytu staly v jeho očích příčinou jeho blahobytu.

Potřebuji se přemístit o sto mil. Jenže mezi výchozím a cílovým bodem se tyčí hory, řeky, bažiny, neprostupné lesy, zločinci – jedním slovem *překážky*; abych je překonal, musím vynaložit mnoho úsilí, nebo – což vyjde nastejno – jiní za mě vynaloží mnoho úsilí a nechají si ode mne zaplatit. Je jasné, že z tohoto hlediska bych byl na tom lépe, kdyby ty překážky nebyly.

Aby člověk prošel životem a vykonal tu dlouhou řadu dnů, která odděluje kolébku od hrobu, musí přijímat ohromné množství potravy, chránit se před nepohodou ročních období, předcházet mnoha neduhům nebo se z nich léčit. Hlad, žízeň, nemoc, horko, chlad – tolik překážek rozsetých na jeho cestě. V osamocení by musel všechny tyto překážky zdolávat sám lovem, rybolovem, zemědělstvím, předením, tkaním i stavitelstvím, a je jasné, že by pro něho bylo lepší, kdyby tyto překážky byly menší nebo kdyby vůbec nebyly. Ve společnosti nenaráží na každou z těch překážek osobně, dělají to za něj jiní; a on jim pak zase pomáhá odstraňovat některou z překážek, které obklopují je.

Je rovněž jasné, že vzato v celku by bylo lépe pro souhrn lidí – pro společnost – kdyby překážek bylo co nejméně a byly co nejmenší.

Jenže zkoumáme-li společenské jevy v podrobnostech a city lidí ve změně, kterou v nich způsobila směna, brzy pochopíme, jak došlo k tomu, že lidé zaměňují potřeby s bohatstvím a překážku s příčinou.

Dělba povolání, výsledek schopnosti směňovat, způsobila, že každý člověk už nebojuje na vlastní pěst se všemi překážkami, které ho obklopují, ale bojuje jen s *jednou*; nebojuje pro sebe, ale ve prospěch bližních, kteří mu pak zase splácejí touž službou.

A z toho pak plyne, že ten člověk vidí bezprostřední příčinu svého bohatství v překážce, s níž se živí tím, že ji potírá pro druhé. Čím je ta překážka větší, vážnější, pociťovanější, tím ochotněji – a tím i více – jsou mu bližní za její překonání odhodláni zaplatit, to jest tím ochotněji budou pro něho sami odstraňovat překážky, které tíží jeho.

Lékař třeba nepeče svůj chléb, nevyrábí si nástroje, nepředpíná a nešije si šaty. Dělají to za něho jiní, a on za to potírá nemoci, které sužují jeho pacienty. Čím jsou nemoci četnější, prudší, opakovanější, tím ochotněji – ba tím více nuceni – pracují pro něj. Z jeho hlediska je nemoc, to jest obecná překážka blahobytu lidí, příčinou jeho osobního blahobytu. Všichni výrobci uvažují ve svém oboru stejně. Rejdař čerpá zisk z překážky, které se říká *vzdálenost*; zemědělec z překážky, která se jmenuje *hlad*; výrobce látek z té, které se říká *chlad*; učitel žije z *nevědomosti*, brusič drahokamů z *marnivosti*, advokát z *lakoty*, notář z možné *zlé víry*, tak jako lékař z *nemocí* lidí. Je tedy pravda pravdoucí, že každé povolání má bezprostřední zájem na pokračování, ba na rozšiřování oné zvláštní překážky, která je předmětem jeho úsilí.

Když to teoretikové vidí, stavějí na těchto osobních citech celou soustavu a říkají: Potřeba, to je bohatství; práce, to je bohatství; překážka blahobytu, to je blahobyt. Množit překážky znamená dodávat řemeslu potravu.

Pak přicházejí státníci. Mají k dispozici veřejnou moc; a což přirozenějšího než ji použít k rozvinutí a rozšíření překážek, když tak zároveň rozvíjejí a rozšiřují bohatství? Říkají například: Zabráníme-li, aby k nám chodilo železo z míst, kde je ho hojnost, vytvoříme u nás překážku, jak si ho opatřit. Ta překážka, palčivě pocítěná, přiměje platit za její zdolávání. Určitý počet našich spoluobčanů se jí pustí vstříc a ta překážka jim vytvoří jmění. Čím bude větší, čím vzácnější, nepřístupnější, obtížněji přepravitelná, čím vzdálenější od středisek spotřeby bude ruda, tím víc paží zaměstná tento průmysl ve všech svých větvích. Vylučme tedy zahraniční železo; vytvořme překážku, abychom vytvořili práci, jež ji překonává.

Táž úvaha povede k zákazu strojů.

Zde, řekne se, máte lidi, kteří potřebují uchovávat víno. To je překážka; a tady jsou jiní lidé, kteří ji odstraňují tím, že vyrábějí sudy. Je tedy šťastná okolnost, že ta překážka existuje, protože živí část národní práce a obohacuje určitý počet našich spoluobčanů. Jenže zde přichází důmyslný stroj, který porazí dub, otesá ho, nařeže na množství dužin, sestaví je a promění ve vinné nádoby. Překážka se značně zmenšila a s ní jmění bednářů. Udržme obě zákonem. Zakažme stroj.

Abychom pronikli k jádru tohoto sofismatu, stačí si říci, že lidská práce není *cíl*, nýbrž *prostředek*. *Nikdy nezůstane bez uplatnění.* Pokud jí chybí jedna překážka, pustí se do jiné, a lidstvo je zbaveno dvou překážek stejným množstvím práce, kterým dřív potíralo jen jednu. Kdyby se práce bednářů někdy stala zbytečnou, obrátila by se jiným směrem. – Čím by ale pak byla, ptá se, odměňována? Právě tím, co ji odměňuje dnes; neboť když se nějaké množství práce uvolní odstraněním překážky, uvolní se zároveň odpovídající množství odměny. – Chtít tvrdit, že lidská práce nakonec zůstane bez uplatnění, znamenalo by dokázat, že lidstvo přestane narážet na překážky. Pak by práce byla nejen nemožná, byla by zbytečná. Nemuseli bychom už nic dělat,

protože bychom byli všemohoucí, a stačilo by říci *fiat*, aby byly uspokojeny všechny naše potřeby a všechna přání[5].

III. Úsilí, výsledek

Právě jsme viděli, že mezi našimi potřebami a jejich uspokojením stojí překážky. Daří se nám je překonávat nebo zmírňovat tím, že nasazujeme své schopnosti. Dá se obecně říct, že výrobní činnost je úsilí, po němž následuje výsledek.

Čím se ale měří naše blaho, naše bohatství? Výsledkem úsilí? Nebo samotným úsilím? Vždycky existuje poměr mezi vynaloženým úsilím a dosaženým výsledkem. Spočívá pokrok v poměrném zvětšení druhé, nebo první složky tohoto poměru?

Byly hájeny obě teze; dělí si v politické ekonomii pole mínění.

Podle prvního systému je bohatství výsledkem práce. Roste úměrně tomu, jak roste *poměr výsledku k úsilí*. Dokonalost absolutní, jejímž vzorem je Bůh, spočívá v nekonečné vzdálenosti obou členů v tomto smyslu: úsilí nulové, výsledek nekonečný.

Druhý systém učí, že právě úsilí utváří a měří bohatství. Pokročit znamená zvětšit *poměr úsilí k výsledku*. Jeho ideál se dá vyjádřit zároveň věčným a jalovým úsilím Sisyfovým[6].

První zcela přirozeně vítá vše, co směřuje ke snížení námahy a zvýšení výnosu: mohutné stroje, které přidávají k lidským silám, směnu, která umožňuje lépe využít přírodních činitelů, jak jsou v různé míře rozděleni po zeměkouli, inteligenci, která nachází, zkušenost, která ověřuje, soutěž, která povzbuzuje, a tak dále.

Druhý si logicky přeje vše, čeho účinek je zvýšit námahu a snížit výnos: výsady, monopoly, omezení, zákazy, likvidaci strojů, neplodnost, a tak dále.

Je dobré si všimnout, že *obecná praxe* lidí se vždy řídí zásadou první nauky. Nikdy nebyl viděn a nikdy nebude viděn pracující – ať je to zemědělec, továrník, obchodník, řemeslník, voják, spisovatel nebo vědec – který by nevěnoval všechny síly svého rozumu tomu, aby pracoval lépe, rychleji, úsporněji – jedním slovem *dělal víc s menším*.

Opačná nauka je pro teoretiky, poslance, novináře, státníky, ministry – jedním slovem pro lidi, jejichž úkolem na světě je dělat pokusy na společenském těle.

Je ovšem nutné podotknout, že v tom, co se týká jich samých, jednají jako každý jiný podle zásady: získat z práce co nejvíc užitečných účinků.

Někdo možná řekne, že přeháním a že žádní opravdoví *sisyfovci* nejsou.

Pokud má kdo na mysli, že v praxi se zásada nedovádí do krajních důsledků, rád to připustím. S falešnou zásadou je to tak vždycky. Záhy totiž dovede k výsledkům tak absurdním a zhoubným, že se u ní musí zastavit. Proto taky výrobní praxe nikdy nepřipouští *sisyfismus*: trest by následoval po omylu příliš rychle, aby ho neodhalil. Ale ve spekulativní „průmyslové nauce", jakou pěstují teoretici a státníci, je možné dlouho se držet falešné zásady, než člověka na její nepravdivost upozorní složité důsledky, kterých se mimochodem on sám netýkají; a když se nakonec přece ukážou, jedná se podle opačné zásady, odporuje se vlastním předchozím slovům, a hledá se omluva v moderním, nesrovnatelně absurdním výroku: v politické ekonomii nejsou absolutní zásady.

Podívejme se tedy, zda nevládnou střídavě obě protichůdné zásady, které jsem právě vymezil: jedna ve výrobní praxi, druhá v průmyslovém zákonodárství.

Už jsem připomněl výrok pana Bugeauda; ale v panu Bugeaudovi jsou dva lidé: zemědělec a zákonodárce.

Jako zemědělec usiluje pan Bugeaud ze všech sil o dvojí cíl: ušetřit práci a dostat chléb levně. Když dává přednost dobrému pluhu před špatným; když zdokonaluje hnojení; když, aby půdu nakypřil, nahrazuje, pokud možno, působení brán nebo motyky působením ovzduší; když si bere na pomoc všechny postupy, jejichž sílu a dokonalost mu věda a zkušenost odhalily, má a může mít jen jeden cíl: *zmenšit poměr úsilí k výsledku*. Nemáme ani jiný způsob, jak poznat zdatnost rolníka a dokonalost postupu, než poměřit, kolik vzaly jednomu a přidaly druhému; a protože podle této zásady jednají všichni rolníci světa, lze říci, že celé lidstvo – bezpochyby ke svému prospěchu – usiluje o to, aby získalo chléb i jakýkoli jiný výrobek levněji, a aby snížilo námahu nutnou k získání určitého množství.

Tato nesporná tendence lidstva, jakmile je zjištěna, by měla, zdá se, zákonodárci stačit k tomu, aby mu odhalila pravou zásadu a ukázala, jakým směrem má průmysl podporovat (má-li jeho podporování vůbec patřit do jeho poslání), neboť by bylo absurdní tvrdit, že lidské zákony mají působit opačně než zákony Prozřetelnosti.

A přece jsme slyšeli pana Bugeauda, poslance, zvolat: „Teorii levnosti vůbec nerozumím; raději bych viděl chléb dražší a práce víc." A podle toho pak poslanec za Dordogne hlasuje pro zákonná opatření, jejichž účinkem je bránit směně – právě proto, že nám nepřímo poskytuje to, co přímá výroba může dodat jen nákladněji.

Je přitom zřejmé, že zásada pana Bugeauda, poslance, je přímým opakem zásady pana Bugeauda, zemědělce. Kdyby byl důsledný sám k sobě, hlasoval by ve sněmovně proti každému omezení, nebo by na svém statku zavedl zásadu, kterou hlásá z řečniště. To bychom ho pak viděli, jak své obilí seje na to nejneplodnější pole, protože by tím dosáhl, aby *pracoval hodně, výsledek měl malý*. Viděli bychom ho, jak zavrhuje pluh, protože kypření nehty by vyhovovalo jeho dvojímu přání: chléb dražší, práce víc.

Omezování má veřejně přiznaný cíl a uznaný účinek zvýšit práci.

Má také veřejně přiznaný cíl a uznaný účinek vyvolávat drahotu, jež není nic jiného než vzácnost zboží. Dovedeno do krajnosti je to tedy *sisyfismus* v čisté podobě, jak jsme ho vymezili: *nekonečná práce, nulový výnos*.

* * *

Pan baron Charles Dupin, pochodeň pairie, prý v ekonomických vědách, vyčítá železnicím, že *škodí plavbě*. Je ovšem v povaze dokonalejšího prostředku, že omezuje použití prostředku poměrně hrubšího. Jenže železnice mohou lodím škodit jedině tím, že si k sobě přetahují přepravu; mohou si ji přetáhnout jen tím, že ji provedou levněji; a provést ji levněji mohou jen tím, že *zmenší poměr vynaloženého úsilí k dosaženému výsledku*, protože právě v tom spočívá levnost. Když tedy pan baron Dupin naříká nad touto úsporou práce za daný výsledek, drží se nauky *sisyfismu*. Důsledně vzato, když dává přednost lodi před kolejnicí, měl by dát přednost vozu před lodí, soumarovému nákladu před vozem a nůši před všemi známými dopravními prostředky, protože ta vyžaduje nejvíc práce za nejmenší výsledek.

* * *

„Práce tvoří bohatství národa," říkal pan de Saint-Cricq, onen ministr obchodu, který obchod zatížil tolika pouty. Ať se nemyslí, že to byla eliptická věta znamenající: „Výsledky práce tvoří bohatství národa." Ne, tento ekonom chtěl skutečně říci, že bohatství se měří *intenzitou* práce; a důkazem je, že od důsledku k důsledku, od omezení k omezení vedl Francii – a myslel si, že dělá dobře – k tomu, aby věnovala dvojnásobek práce na získání téhož množství, například železa. V Anglii stálo tehdy železo osm franků; ve Francii přišlo na šestnáct. Pokud bychom denní práci počítali po jednom franku, je jasné, že

Francie si mohla cestou směny opatřit metrický cent železa osmi dny z úhrnu národní práce. Díky omezujícím opatřením pana de Saint-Cricqa potřebovala Francie šestnáct dní práce, aby získala metrický cent železa přímou výrobou. Dvojí námaha za totéž uspokojení, tedy dvojí bohatství; bohatství se tedy neměří výsledkem, nýbrž intenzitou práce. Není to *sisyfismus* v nejčistší podobě?

A aby snad nenastala nějaká dvojznačnost, pan ministr dále svou myšlenku dokončuje a tak, jak právě *bohatstvím* nazval intenzitu práce, uslyšíme ho označit za *chudobu* hojnost výsledků práce neboli věcí, jež mohou uspokojovat naše potřeby. „Všude," říká, „nahradily stroje lidské paže; všude je výroba přesycena; všude je rozbita rovnováha mezi schopností vyrábět a prostředky spotřebovávat." Vidíte: podle pana de Saint-Cricqa – pokud byla Francie v tíživé situaci – bylo to proto, že vyráběla příliš mnoho, že její práce byla příliš chytrá, příliš plodná. Byli jsme příliš dobře živeni, příliš dobře oděni, příliš dobře zásobeni vším; překotná výroba předbíhala všechna naše přání. Bylo třeba učinit té pohromě přítrž, a tak nás omezováním donutit pracovat víc, abychom vyráběli méně.

* * *

Připomněl jsem také mínění jiného ministra obchodu, pana d'Argouta. Zaslouží si, abychom se u něho na okamžik zastavili. Chtěl zasadit cukrové řepě tvrdou ránu a říkal: „Pěstování cukrové řepy je bezpochyby užitečné, ale *tato užitečnost je omezená*. Nedovoluje obří rozvoj, který se jí tak rádo věští. Abychom se o tom přesvědčili, stačí si všimnout, že toto pěstování zůstane nutně v mezích spotřeby. Zdvojnásobte, ztrojnásobte, chcete-li, dnešní spotřebu Francie: *stejně zjistíte, že k pokrytí potřeb té spotřeby stačí docela nepatrná část půdy*. (To je ale pozoruhodná výtka!) Chcete důkaz? Kolik bylo v roce 1828 hektarů osetých cukrovou řepou? Tři tisíce sto třicet, což je jedna desetitisí-

covskápětsetčtyřicetina obdělávatelné půdy. Kolik je jich dnes, kdy domácí cukr pokrývá třetinu spotřeby? Šestnáct tisíc sedm set hektarů, čili jedna tisícidevětsetsedmdesátosmina obdělávatelné půdy nebo pětačtyřicet centiárů na obec. Dejme tomu, že by domácí cukr pokryl celou spotřebu – měli bychom pak jen čtyřicet osm tisíc hektarů osetých řepou, čili jednu šestsetosmdesátdevítinu obdělávatelné půdy[7].“

V tomto citátu jsou dvě věci: fakta a nauka. Fakta mají ukázat, že na výrobu velkého množství cukru je zapotřebí málo půdy, kapitálu a pracovních sil, a že by každá francouzská obec jím byla hojně zásobena, kdyby na pěstování cukrové řepy věnovala hektar své půdy. Nauka záleží v tom, že se tato okolnost považuje za zhoubnou a že se právě ve zdatnosti a plodnosti nového odvětví spatřuje *mez jeho užitečnosti*.

Nehodlám tu dělat obhájce cukrové řepy ani soudce zvláštních faktů, které pan d’Argout předkládá[8]; ale stojí za to prozkoumat nauku státníka, jemuž Francie na dlouhá léta svěřila osud svého zemědělství a obchodu.

Řekl jsem na začátku, že mezi průmyslovým úsilím a jeho výsledkem existuje měnlivý poměr; že absolutní nedokonalost spočívá v nekonečném úsilí bez jakéhokoli výsledku, absolutní dokonalost v neomezeném výsledku bez jakéhokoli úsilí a zdokonalitelnost v postupném zmenšování úsilí v poměru k výsledku.

Jenže pan d’Argout nás učí, že smrt je tam, kde se nám zdá, že vidíme život, a že význam odvětví je přímo úměrný jeho neschopnosti. Co lze například očekávat od cukrové řepy? Nevidíte, že čtyřicet osm tisíc hektarů půdy a tomu odpovídající kapitál a práce stačí k tomu, aby zásobily cukrem celou Francii? Je to tedy odvětví *omezené užitečnosti*; omezené ovšem v tom, kolik práce vyžaduje, což je podle bývalého ministra jediná možnost, jak může být odvětví užitečné. Byla by ještě omezenější, kdybychom díky úrodnosti půdy nebo bohatství řepy sklízeli na čtyřiadvaceti tisících hektarech to, co lze získat jen na čtyřiceti

osmi tisících. Kdepak! Kdyby bylo třeba dvacetkrát, stokrát víc půdy, kapitálu a paží, *abychom dosáhli téhož výsledku*, no výborně, pak bychom mohli do nového odvětví vkládat nějaké naděje, pak by si zasluhovalo veškerou ochranu státu, protože by nabízelo širokou oblast národní práci. Ale vyrábět mnoho s málem! To je špatný příklad, a je dobré, aby zákon zjednal pořádek.

Co platí pro cukr, nemůže být nepravdou pro chléb. Pokud se tedy *užitečnost* nějakého odvětví má posuzovat ne podle uspokojení, které je schopno zajistit určitým množstvím práce, nýbrž naopak podle toho, kolik práce je potřeba na jisté množství uspokojení, pak musíme patrně toužit, aby každý hektar půdy přinášel málo obilí a každé zrno obilí málo potravné látky; jinými slovy, aby naše území bylo neúrodné; protože pak bude množství půdy, kapitálu a paží, které bude třeba uvést do pohybu, aby se obyvatelstvo uživilo, poměrně mnohem větší; a dá se dokonce říci, že odbyt otevřený lidské práci bude přímo úměrný této neúrodnosti. Přání pánů Bugeauda, Saint-Cricqa, Dupina a d'Argouta budou naplněna; chléb bude drahý, práce bude v hojnosti a Francie bude bohatá, bohatá tak, jak tomu rozumějí tito pánové.

Musíme si také přát, aby lidský rozum ochabl a vyhasl; neboť dokud žije, bez ustání se snaží zvětšit *poměr cíle k prostředku a výnosu k námaze*. Právě v tom – a jen v tom – spočívá.

A tak je *sisyfismus* naukou všech, komu byly svěřeny naše hospodářské osudy. Nebylo by spravedlivé jim z toho dělat výčitku. Tato zásada vede ministerstva jen proto, že vládne ve sněmovnách; vládne ve sněmovnách jen proto, že ji tam posílá voličstvo; a voličstvo jí je prodchnuto jen proto, že jí je prosyceno veřejné mínění.

Musím zde znovu opakovat, že neobviňuji muže jako pány Bugeauda, Dupina, Saint-Cricqa a d'Argouta, že by byli absolutně a za všech okolností *sisyfovci*. Rozhodně jimi nejsou ve svých soukromých obchodech; rozhodně si každý z nich opatřuje *cestou směny* to, co by si

opatřil dráž *cestou přímé výroby*. Říkám jen, že jsou *sisyfovci* tehdy, když brání zemi, aby dělala totéž[9].

IV. Vyrovnat výrobní podmínky

Říká se… ale abych nebyl obviněn, že vkládám protekcionistům sofismata do úst, nechám promluvit jednoho z jejich nejzdatnějších zápasníků.

> „Myslelo se, že ochrana má u nás být prostě vyjádřením rozdílu mezi výrobní cenou zboží, které vyrábíme, a výrobní cenou obdobného zboží vyráběného u našich sousedů… Ochranné clo stanovené na tomto základě jenom zajišťuje volnou soutěž…; volná soutěž existuje jen tam, kde jsou podmínky a zatížení rovná. Když se jedná o dostihy, váží se břemeno, které má nést každý z koní, a podmínky se vyrovnávají; jinak už to nejsou soupeři. Když se jedná o obchod, může-li jeden z prodávajících dodávat levněji, přestává být soupeřem a stává se monopolistou… Odstraňte tuto ochranu, která představuje rozdíl ve výrobní ceně, a hned od té chvíle vám cizinec zaplaví trh a získá monopol[10].“

> „Každý si musí přát pro sebe i pro ostatní, aby byla domácí výroba chráněna proti zahraniční soutěži, *pokaždé když by tato mohla dodávat zboží za nižší cenu*[11].“

Tenhle argument se v spisech ochranářské školy opakuje stále. Hodlám ho pozorně prozkoumat – to znamená, že žádám čtenářovu pozornost, ba trpělivost. Nejprve se budu zabývat nerovnostmi, které vyplývají z přírody, pak těmi, které se vážou k různosti daní.

Tady jako jinde zjišťujeme, že teoretikové ochrany se staví na stanovisko výrobce, zatímco my ujímáme se věci oněch nešťastných spo-

třebitelů, s nimiž vůbec nehodlají počítat. Přirovnávají pole průmyslu k *dostihové dráze*. Jenže v dostizích je závod zároveň *prostředkem* i *cílem*. Veřejnost se o boj zajímá jen kvůli boji samému. Pokud pouštíte koně do běhu s jediným *cílem* zjistit, který je nejlepší, chápu, že vyrovnáváte zátěž. Ale kdybyste měli *cíl*, aby cíl dorazila důležitá a neodkladná zpráva, mohli byste bez nedůslednosti klást překážky tomu, kdo by vám nabízel nejlepší podmínky rychlosti? A přesto to děláte v průmyslu. Zapomínáte na jeho vytoužený výsledek, kterým je *blahobyt*; odhlížíte od něj, ba obětujete ho čirou záměnou toho, co se má dokázat.

Když ale nemůžeme své odpůrce přivést na své stanovisko, postavme se na jejich a prozkoumejme otázku z hlediska výroby.

Pokusím se ukázat:

1. Že vyrovnávat pracovní podmínky znamená útočit na směnu v jejím principu;
2. Že není pravda, že by práci jedné země dusila soutěž zemí přízněji obdařených;
3. Že i kdyby to tak bylo, ochranná cla výrobní podmínky nevyrovnávají;
4. Že svoboda tyto podmínky vyrovnává, pokud mohou být vyrovnány;
5. Konečně, že z výměny získávají nejvíc právě země nejméně obdařené.

I.

Vyrovnávat pracovní podmínky, to není jen bránit některým výměnám, ale útočit na směnu v jejím principu, neboť ta je založena právě na té rozdílnosti – nebo chcete-li, na těch nerovnostech úrodnosti, schopností, podnebí, teploty, které chcete smazat. Jestli Guyenne posílá do Bretaně víno a Bretaň do Guyenne obilí, je to proto, že obě tyto provincie mají různé výrobní podmínky. Platí snad pro mezinárodní směny jiný zákon? Ještě jednou: namítat proti nim nerovnosti podmínek, které je způsobují a vysvětlují, znamená napadat je v jejich samotném důvodu existence. Kdyby protekcionisté měli dost logiky a moci, zahnali by lidi, jako slimáky, do úplné izolace. Ostatně ani jedno z jejich sofismat, podrobeno zkoušce důsledného odvozování, nekončí jinde než ve zmaru a nicotě.

II.

Není pravda *skutkem*, že nerovné podmínky mezi dvěma obdobnými odvětvími nutně znamenají pád toho, co je hůř obdarováno. V dostizích, pokud jeden kůň získá cenu, druhý ji ztrácí; ale když dva koně pracují na výrobě užitečných statků, každý jich vyrobí podle svých sil, a z toho, že silnější poskytne víc služeb, neplyne, že slabší neposkytne žádnou. Pšenice se pěstuje ve všech departementech Francie, přestože mezi nimi jsou obrovské rozdíly v úrodnosti; a pokud se v některém náhodou nepěstuje, pak proto, že to pro něj není dobré ani pro něho samého. Analogicky nám napovídá, že by se za svobodného režimu – přes podobné rozdíly – pšenice pěstovala ve všech evropských královstvích; a kdyby se v některém té kultury vzdalo, bylo by to proto, že *ve svém zájmu* lépe uplatní svou půdu, kapitál a práci. A proč neochromuje úrodnost jednoho departementu zemědělce ze sousedního méně obdařeného departementu? Protože ekonomické jevy mají pružnost, elasticitu, a abychom tak řekli, *vyrovnávací prostředky*, které zdánlivě protekcionistické škole zcela unikají. Obviňuje nás, že jsme sektáři systému; ale je to ona, kdo je sektářská v nejvyšší míře, pokud sektářství spočívá v tom, že se úvahy staví na jediném faktu, a ne na souhrnu faktů. – V příkladu výše je to rozdíl v ceně pozemků, který vyrovnává rozdíl v jejich úrodnosti. Vaše pole dává třikrát víc než moje. Ano, ale stálo vás desetkrát víc, a já s vámi stále můžu konkurovat. V tom je celé tajemství. A všimněte si, že převaha v některých ohledech přináší zaostávání v jiných. Právě proto, že vaše půda je plodnější, je dražší, takže se rovnováha ustavuje nebo směřuje k ustavení ne *náhodou*, ale *nutně*: a lze popřít, že svoboda je režim, který tomuto směřování pomáhá nejvíc?

Uvedl jsem jedno zemědělské odvětví; stejně dobře bych mohl uvést jedno řemeslo. V Quimperu jsou krejčí a to nebrání tomu, aby jich byli v Paříži, přestože ti platí mnohem víc za nájem, zařízení, dělníky i jídlo. Ale za to mají úplně jiné zákazníky, a to stačí nejen k vyrovnání vah, ale i k jejich vychýlení ve svůj prospěch.

Když se tedy mluví o vyrovnávání pracovních podmínek, bylo by třeba aspoň se podívat, zda svoboda nedělá to, co se žádá od svévole.

Toto přirozené vyrovnávání ekonomických jevů je v otázce tak důležité – a zároveň tak způsobilé přivést nás k úctě k prozřetelnostní moudrosti, která řídí vyrovnávající správu společnosti – že si dovolím u něho na okamžik setrvat.

Páni protekcionisté, říkáte: Ten či onen národ má nad námi výhodu levného uhlí, železa, strojů, kapitálů; nemůžeme s ním soutěžit.

Toto tvrzení bude prozkoumáno z jiných stran. V tuto chvíli se omezím na otázku, zda se tam, kde je proti sobě převaha a zaostávání, nenesou samy v sobě vzestupná síla pro to zaostávající a sestupná pro to převažující, které je mají přivést ke spravedlivé rovnováze.

Jsou tu dvě země, A a B. A má nad B všelijaké výhody. Vyvozujete z toho, že se práce soustředí v A a že B nemůže nic dělat. A, říkáte, prodává mnohem víc, než nakupuje; B nakupuje mnohem víc, než prodává. Mohl bych to zpochybnit, ale postavím se na vaše stanovisko.

V tomto předpokladu je v A o práci velký zájem, a brzy tam práce zdraží.

Železo, uhlí, půda, potraviny, kapitály – po všem je v A velký zájem, a brzy to tam zdraží.

Mezitím v B všechno – práce, železo, uhlí, půda, potraviny, kapitály – zůstává bez zájmu, a brzy tam všechno zlevní.

To není vše. Jelikož A pořád prodává a B pořád nakupuje, přechází hotovost z B do A. V A je jí hojnost, v B je jí nedostatek.

Hojnost hotovosti ale znamená, že je jí potřeba mnoho k nákupu jakékoli jiné věci. V A se tedy k *reálné drahotě*, která plyne z velmi živé

poptávky, přidává *nominální drahota* v důsledku přemíry drahých kovů.

Nedostatek hotovosti znamená, že je jí k jednomu nákupu třeba málo. V B se tedy *nominální levnost* kombinuje s *reálnou levností*.

Za těchto okolností bude mít průmysl všelijaké důvody – řekněme důvody umocněné na čtvrtou – aby opustil A a usadil se v B.

Nebo abychom se vrátili k pravdě, řekněme, že průmysl na tuhle chvíli nebude čekat, že náhlá přemísťování nejsou v jeho povaze, a že se už od počátku za svobodného režimu postupně bude dělit a rozdělovat mezi A a B podle zákonů nabídky a poptávky, to jest podle zákonů spravedlnosti a užitečnosti.

A když říkám, že kdyby bylo možné, aby se průmysl soustředil na jednom místě, povstala by v jeho samotném nitru a právě proto neodolatelná síla decentralizace, nedělám plané domněnky.

Poslechněte si, co říkal jeden továrník v manchesterské obchodní komoře (vynechávám čísla, kterými svůj výklad podpíral):

> „Dříve jsme vyváželi látky; pak se tento vývoz uvolnil vývozu nití, které jsou surovinou látek; dál vývozu strojů, které jsou výrobními nástroji nitě; později vývozu kapitálu, s nímž stavíme své stroje; a nakonec vývozu našich dělníků a našeho průmyslového ducha, který je pramenem našich kapitálů. Všechny tyto prvky práce se jeden po druhém odebraly tam, kde se jim dařilo lépe, kde je živobytí levnější, život snazší – a dnes můžeme v Prusku, Rakousku, Sasku, Švýcarsku i Itálii vidět obrovské manufaktury postavené z anglického kapitálu, obsluhované anglickými dělníky a řízené anglickými inženýry."

Vidíte dobře, že příroda, nebo spíš Prozřetelnost, důmyslnější, moudřejší, prozíravější než jak si to představuje vaše úzkoprsá a strnulá teorie, nechtěla ono soustředění práce, onen monopol všech předností, s nimiž argumentujete jako s absolutním a nenapravitelným faktem. Zařídila prostředky stejně prostými jako neomylnými, aby bylo

rozptýlení, rozšíření, sounáležitost, souběžný pokrok; vše, co vaše omezující zákony paralyzují, nakolik jim je dáno – neboť tím, že izolují národy, mají sklon dělat rozdílnost jejich postavení mnohem ostřejší, předcházet vyrovnávání, bránit splývání, neutralizovat protiváhy a držet národy v jejich dané převaze či zaostávání jako v ohradě.

III.

Za třetí: říkat, že ochranným clem vyrovnáváme výrobní podmínky, znamená použít falešný obrat jako nosič omylu. Není pravda, že dovozní clo vyrovnává výrobní podmínky. Ty zůstávají po clu takové, jaké byly před ním. Co se nanejvýš vyrovnává, jsou *podmínky prodeje*. Namítne se mi snad, že si hraji se slovy, ale tu výtku přenechávám svým odpůrcům. Je na nich, aby dokázali, že *výroba* a *prodej* jsou synonyma; jinak jsem oprávněn jim vytýkat, pokud ne hru se slovy, pak aspoň jejich záměnu.

Dovolte mi vyjasnit svou myšlenku na příkladu.

Dejme tomu, že některé pařížské spekulantě napadne pěstovat pomeranče. Vědí, že portugalské pomeranče se mohou v Paříži prodat za deset centimů, zatímco oni – kvůli bedýnkám, sklenicím, které budou potřebovat, kvůli zimě, která bude jejich pěstování často kazit – nemohou žádat méně než jeden frank jako cenu, při níž se jim to vyplatí. Žádají, aby portugalské pomeranče byly zatíženy clem devadesát centimů. Prostřednictvím toho cla, říkají, se vyrovnají *výrobní podmínky*, a sněmovna, povolná jako vždy této argumentaci, do sazebníku zapíše clo devadesát centimů za každý zahraniční pomeranč.

Nuže! Já říkám, že *výrobní podmínky* nejsou nikterak změněny. Zákon neubral nic ze slunečního tepla v Lisabonu, ani z četnosti nebo síly pařížských mrazů. Zrání pomerančů bude dál probíhat *přirozeně* na březích Taga a *uměle* na březích Seiny, to znamená, že bude vyžadovat mnohem víc lidské práce v jedné zemi než v druhé. Co bude vyrovnáno, jsou *podmínky prodeje*: Portugalci nám budou muset své pomeranče prodávat za jeden frank, z nich devadesát centimů bude odvod daně. Zjevně ji zaplatí francouzský spotřebitel. A podívejte, jak

zvláštní výsledek. Z každého portugalského pomeranče spotřebovaného u nás země neztratí nic; neboť oněch devadesát centimů víc zaplacených spotřebitelem půjde do pokladny. Dojde k přesunu, ne ke ztrátě. Ale u každého francouzského pomeranče spotřebovaného u nás bude ztráta devadesát centimů nebo zhruba tolik, neboť kupující je určitě ztratí, a prodávající je určitě nezíská, protože podle výchozího předpokladu dostane jen cenu nákladů. Nechávám protekcionistům, aby si závěr zapsali sami.

IV.

Pokud jsem na tomto rozlišení mezi výrobními a prodejními podmínkami tolik trval – rozlišení, které páni zákazovci jistě pokládají za paradoxní – pak proto, abych je zatížil ještě jedním paradoxem mnohem podivnějším: Chcete opravdu vyrovnat *výrobní podmínky*? Nechte směnu volnou.

To už je, řeknou, moc, to je zneužití vtipu. Nuže! Byť jen ze zvědavosti, prosím pány protekcionisty, aby mě sledovali v mé úvaze až do konce. Nebude to dlouhé. Vracím se k svému příkladu.

Pokud se na okamžik dohodneme předpokládat, že průměrný denní výnos každého Francouze činí jeden frank, bezpochyby z toho plyne, že na *přímou* výrobu jednoho pomeranče ve Francii je třeba jednoho pracovního dne nebo jeho ekvivalentu, zatímco na výrobu protihodnoty jednoho portugalského pomeranče je třeba jen desetiny toho dne – což neznamená nic jiného, než že slunce v Lisabonu dělá to, co v Paříži dělá práce. Není tedy zřejmé, že když mohu desetinou pracovního dne vyrobit pomeranč nebo – což je totéž – si na něj vydělat, nalézám se, pokud jde o tuto výrobu, přesně v týchž podmínkách jako sám portugalský výrobce, s výjimkou dopravy, která zůstává mým výdajem? Je tedy jisté, že svoboda vyrovnává podmínky výroby přímé i nepřímé, nakolik vůbec mohou být vyrovnány, protože ponechává trvat jen jediný nevyhnutelný rozdíl, totiž dopravu.

Dodám, že svoboda vyrovnává i podmínky požitku, uspokojení, spotřeby, čím se nikdo nezabývá, a co je přitom to podstatné, neboť konec konců je spotřeba konečným cílem všech našich pracovních úsilí. Díky volné směně bychom užívali portugalského slunce stejně jako samo Portugalsko; obyvatelé Le Havru by měli stejně jako obyva-

telé Londýna a za týchž podmínek na dosah výhody, které příroda darovala Newcastlu v nerostném bohatství.

V.

Páni protekcionisté, vidíte, že jsem v paradoxní náladě. Nuže! Chci jít ještě dál. Říkám – a myslím to velice upřímně – že pokud se dvě země nacházejí v nerovných výrobních podmínkách, *ta ze dvou, která je přírodou méně obdařená, získá na volné směně nejvíc*. Abych to dokázal, budu se muset trochu odchýlit od formy, která by této knize příslušela. Udělám to přesto – především proto, že v tom je celá otázka, a dále proto, že mi to dá příležitost vyložit ekonomický zákon nejvyšší důležitosti, který mi, správně pochopen, zdá se povolán k tomu, aby přivedl zpět k vědě všechny ty školy, které v dnešní době hledají v zemi chimér společenský soulad, jenž nemohly najít v přírodě. Mám na mysli zákon spotřeby, kterému většina ekonomů až příliš, zdá se, nevěnovala pozornost.

Spotřeba je *cílem*, konečnou příčinou všech ekonomických jevů, a v ní je tedy jejich poslední a definitivní řešení.

Nic příznivého ani nepříznivého nemůže trvale uvíznout na výrobci. Výhody, které mu příroda a společnost štědře udělí, i nevýhody, které na něj seslou, po něm takříkajíc stékají, a nenápadně se vstřebávají a rozpouštějí v obci – v obci chápané z hlediska spotřeby. Je to zákon, obdivuhodný ve své příčině i ve svých účincích, a kdo by ho uměl dobře popsat, mohl by, myslím, říct: „Nepřešel jsem touto zemí, aniž bych společnosti odvedl svůj poplatek."

Každá okolnost, která prospívá výrobě, je výrobcem přijata s radostí, protože její *bezprostřední účinek* mu umožní poskytnout obci víc služeb a žádat za to větší odměnu. Každá okolnost, která výrobě škodí, je výrobcem přijata nerad, protože její *bezprostřední účinek* omezí jeho služby a tím i odměnu. Bylo nutné, aby *bezprostřední* dobro a zlo

z šťastných či neblahých okolností byly údělem výrobce, aby byl nepřekonatelně nucen jedny vyhledávat a druhým se vyhýbat.

Stejně tak když se nějakému pracujícímu podaří zdokonalit své odvětví, *bezprostřední* zisk ze zdokonalení získává on. To bylo nutné, aby byl veden k inteligentní práci; a bylo to spravedlivé, protože je spravedlivé, aby úsilí korunované úspěchem s sebou neslo svou odměnu.

Já ale říkám, že tyto účinky, dobré i zlé, i když jsou samy o sobě trvalé, netrvají pro výrobce. Kdyby tomu tak bylo, byl by mezi lidi uveden princip postupující – a tedy nekonečné – nerovnosti, a proto se tato dobra a zla brzy vstřebávají do obecných osudů lidstva.

Jak se to děje? Vysvětlím to několika příklady.

Přeneseme se do třináctého století. Lidé věnující se umění opisování knih dostávají za svou službu *odměnu řízenou obecnou mírou zisku*. Mezi nimi se najde jeden, který hledá a najde způsob, jak rychle rozmnožovat opisy téhož textu. Vynalezne knihtisk.

Nejprve je zde jeden člověk, který zbohatne, a mnoho jiných, kteří zchudnou. Na první pohled, jakkoli ten objev je úžasný, váháme říci, zda není víc škodlivý než užitečný. Zdá se, že do světa, jak jsem už řekl, uvádí prvek neomezené nerovnosti. Gutenberg získává svým vynálezem zisky a svými zisky rozšiřuje svůj vynález, a to bez konce, až zruinuje všechny opisovače. Veřejnost, spotřebitel, získá málo, protože Gutenberg dbá na to, aby cenu svých knih snížil jen právě tolik, kolik je třeba, aby prodal pod cenou svých soupeřů.

Jenže myšlenka, jež dala soulad pohybu nebeských těles, dovedla ho dát i vnitřnímu mechanismu společnosti. Uvidíme, jak ekonomické výhody vynálezu unikají jednotlivci a stanou se navždy společným dědictvím davů.

Postup se totiž nakonec stane obecně známým. Gutenberg už není jediný, kdo tiskne; napodobují ho další. Jejich zisky jsou zpočátku značné. Jsou odměněni za to, že jako první vstoupili na cestu napodobování, a i to bylo nutné, aby na ni byli přitaženi a aby se podíleli na

velkém konečném výsledku, k němuž směřujeme. Vydělávají hodně, ale méně než vynálezce, protože *konkurence* právě zahájila svou práci. Cena knih stále klesá. Zisky napodobovatelů se zmenšují, jak se vzdalujeme ode dne vynálezu, to jest jak napodobování ztrácí zásluhu… Nové odvětví brzy dospěje do normálního stavu; jinými slovy odměna tiskařů už nemá nic výjimečného, a jako kdysi odměna písařů je řízena jen *obecnou mírou zisku*. Výroba jako taková je tedy opět na výchozím bodě. Vynález však neztratil svůj výsledek; úspora času, práce, úsilí na daný výsledek, na daný počet exemplářů, byla přesto dosažena. Jak se to ale projevuje? Levností knih. A komu to prospívá? Spotřebiteli, společnosti, lidstvu. Tiskaři, kteří už nemají žádnou výjimečnou zásluhu, nedostávají ani žádnou výjimečnou odměnu. Jako lidé, jako spotřebitelé, se jistě podílejí na výhodách, které vynález propůjčil obci. Ale to je vše. Jako tiskaři, jako výrobci, se vrátili do obvyklých podmínek všech výrobců země. Společnost jim platí za jejich práci, a ne za užitečnost vynálezu. Ta se stala společným a bezplatným dědictvím celého lidstva.

Přiznávám, že moudrost a krása těchto zákonů mě naplňují obdivem a úctou. Vidím v nich saint-simonismus: *každému podle schopností, každé schopnosti podle díla*. Vidím v nich komunismus, to jest sklon statků stávat se *společným* dědictvím lidí; – ale saint-simonismus, komunismus řízené nekonečnou prozíravostí, a ne ponechané křehkosti, vášním a svévoli lidí.

Co jsem řekl o knihtisku, lze říci o všech pracovních nástrojích – od hřebíku a kladiva až po lokomotivu a elektrický telegraf. Společnost z nich všech těží bohatostí své spotřeby a *těží z nich zdarma*, neboť jejich účinek je snížit cenu věcí; a všechna ta část ceny, která byla smazána a která představuje právě dílo vynálezu ve výrobě, činí zjevně výrobek *bezplatným* v tom rozsahu. Platit zbývá jen lidská práce, přítomná práce, a ta se platí – odhlédneme-li od výsledku připisovatelného vynálezu – alespoň jakmile prošel cyklem, který jsem právě popsal

a jehož dovršení je jeho osudem. Zavolám si k sobě dělníka, přijde s pilou, zaplatím mu dva franky za den a on mi nařeže pětadvacet prken. Kdyby nebyla vynalezena pila, nebyl by možná nařezal ani jedno, a stejně bych mu zaplatil tolik. *Užitek* vyrobený pilou je tedy pro mne darem přírody, nebo spíš je to část dědictví, které jsem *spolu* se všemi svými bratry obdržel od rozumu svých předků. – Mám na poli dva dělníky. Jeden drží oje pluhu, druhý násadu rýče. Výsledek jejich práce je značně různý, ale cena jejich dne je stejná, protože odměna není úměrná vyrobené užitečnosti, nýbrž úsilí, požadované práci.

Prosím čtenáře o trpělivost a ať mi věří, že jsem neztratil ze zřetele svobodu obchodu. Ať si jen vzpomene na závěr, k němuž jsem dospěl: *Odměna není úměrná* UŽITKŮM*, které výrobce přináší na trh, ale jeho práci*[12].

Uváděl jsem příklady z lidských vynálezů. Mluvme nyní o přírodních výhodách.

V každém výrobku se spojuje příroda s člověkem. Část užitku, kterou mu dává příroda, je ale vždy zdarma. Jen ta část, která je dílem lidské práce, je předmětem směny, a tedy odměny. Ta se ovšem značně mění podle intenzity práce, jejího umu, pohotovosti, vhodné chvíle, podle toho, jak je potřebná, nebo zda chvilku chybí soupeř atd. atd. Přesto zůstává v zásadě pravdou, že součinnost přírodních zákonů patřící všem nevstupuje nijak do ceny výrobku.

Neplatíme za vzduch, který dýcháme, ačkoli je nám tak *užitečný*, že bez něj nedokážeme žít dvě minuty. Přesto za něj neplatíme, protože nám ho příroda poskytuje bez zásahu lidské práce. Kdybychom chtěli oddělit jeden z plynů, které ho tvoří – třeba pro pokus – museli bychom si dát námahu, nebo pokud ji necháme udělat jiného, musíme mu obětovat rovnocennou námahu, kterou jsme vložili do jiného výrobku. Z toho vidíme, že směna se uskutečňuje mezi námahami, úsilími, prácemi. Ve skutečnosti neplatím kyslík – ten je všude k mé dispozici – ale práci, kterou bylo nutno udělat, abych ho získal, práci,

která mi byla ušetřena a kterou musím vrátit. Řekne se snad, že se tu platí ještě něco jiného, výlohy, materiál, přístroje? Jenže i v těch věcech platím práci. Cena použitého uhlí představuje práci, kterou bylo nutno vynaložit na jeho těžbu a dopravu.

Neplatíme za sluneční světlo, protože nám ho příroda nadělila. Platíme ale za světlo plynu, loje, oleje, vosku, protože zde je k zaplacení lidská práce; a všimněte si, že odměna je tak zřetelně úměrná práci a ne užitečnosti, že se docela snadno může stát, že jedno z těch osvětlení, přestože dává mnohem víc světla než jiné, stojí přece méně. Stačí, aby táž práce lidských rukou dala světla víc.

Když mi do domu nosí vodu nosič vody, kdybych mu platil podle *absolutní užitečnosti* vody, mé jmění by na to nestačilo. Platím mu podle námahy, kterou si dal. Kdyby chtěl víc, dali by si tu námahu jiní, a v nejhorším bych si ji dal já sám. Vlastním předmětem našeho obchodu není voda, ale práce vykonaná při vodě. Toto hledisko je tak důležité a důsledky, které z něj hodlám vyvodit, tak jasné pro svobodu mezinárodní směny, že si musím ještě více vyjasnit svou myšlenku dalšími příklady.

Množství živin obsažených v bramborách nás nestojí velké peníze, protože se jich získává mnoho s malou prací. Pšenici platíme víc, protože na její výrobu si příroda žádá víc lidské práce. Je zjevné, že kdyby příroda dělala pro pšenici to, co pro brambory, ceny by směřovaly k vyrovnání. Není možné, aby producent pšenice trvale vydělával mnohem víc než producent brambor. Zákon konkurence tomu brání.

Kdyby šťastným zázrakem vzrostla úrodnost veškeré orné půdy, nebyl by to zemědělec, nýbrž spotřebitel, kdo by sklidil výhodu toho jevu, neboť se promítne do hojnosti, do levnosti. V každém hektolitru obilí by bylo zabudováno méně práce a zemědělec by ho mohl směnit jen za menší práci zabudovanou v kterémkoli jiném výrobku. Kdyby naopak najednou úrodnost půdy klesla, podíl přírody ve výrobě by byl menší, podíl práce větší, a výrobek dražší. Měl jsem tedy pravdu, když

jsem řekl, že v konečném důsledku se všechny ekonomické jevy rozpouštějí ve spotřebě, v lidstvu. Dokud člověk nesleduje jejich účinky až tam, dokud se zastavuje u *bezprostředních* účinků, u těch, co postihují jednoho člověka nebo třídu lidí *jako výrobce*, není ekonom – stejně jako není lékař ten, kdo by místo aby sledoval účinky nápoje po celém organismu, se omezil na pozorování toho, jak působí na patro nebo na krk.

Tropické kraje jsou obdarované pro výrobu cukru a kávy. To znamená, že příroda dělá většinu práce a práci zbývá málo. Kdo tedy sklízí výhody této štědrosti přírody? Nejsou to ony kraje, protože konkurence je přivádí k tomu, že dostanou jen odměnu za práci; je to lidstvo, neboť výsledek té štědrosti se nazývá *levnost* a levnost patří všem.

Zde je mírné pásmo, kde se uhlí a železná ruda nacházejí na povrchu země, stačí se jen sehnout a vzít. Zprvu z této šťastné okolnosti budou těžit obyvatelé, to připouštím. Ale brzy, jak se do toho vloží konkurence, cena uhlí a železa bude klesat, až dar přírody bude získán zdarma všemi a odměňována bude jen lidská práce podle obecné míry zisku.

Štědrosti přírody, stejně jako zdokonalení získaná ve výrobních postupech, se tak za zákona konkurence stávají, nebo neustále směřují stát se, společným a *bezplatným* dědictvím spotřebitelů, davů, lidstva. Země, které tyto výhody nemají, mají tedy co získat výměnou se zeměmi, které je mají, protože směna se uskutečňuje mezi *prácemi*, odhlédneme-li od přírodních užitků, které tyto práce obsahují; a jsou to zjevně nejlépe obdařené země, které v dané práci obsahují nejvíc těchto *přírodních užitků*. Jejich výrobky, představující menší práci, jsou méně honorovány; jinými slovy, jsou *levnější*, a jestliže se veškerá štědrost přírody promění v *levnost*, pak zjevně výrobní země, nýbrž spotřebitelská země z toho má prospěch.

Z čehož je vidět ohromnou absurditu té spotřebitelské země, pokud zboží odmítá právě proto, že je levné; je to, jako by říkala: „Nechci nic z toho, co dává příroda. Žádáte po mně úsilí rovné dvěma, abyste mi dali výrobek, který já můžu vyrobit jen námahou rovnou čtyřem; vy to umíte, protože u vás příroda udělala polovinu práce. Nuže! Já ho odmítám, a budu čekat, až se vaše podnebí stane drsnějším, až vás přinutí žádat ode mne námahu rovnou čtyřem, abychom spolu jednali *jako sobě rovní*."

A je zemí obdarovanou, B je zemí přírodou tvrdě ztrestanou. Říkám, že směna je prospěšná oběma, ale především B, neboť směna nespočívá v *užitcích* za *užitky*, ale v *hodnotě* za *hodnotu*. A je přitom *v téže hodnotě víc užitku*, protože užitek výrobku zahrnuje jak přínos přírody, tak přínos práce, zatímco hodnota odpovídá jen přínosu práce. Takže B dělá obchod zcela ve svůj prospěch. Zaplatí producentovi v A pouze za jeho práci a navíc dostane víc přírodních užitků, než sám dává.

Postavme obecné pravidlo.

Směna je výměna *hodnot*; a jelikož hodnota se konkurencí redukuje na vyjádření práce, směna je výměna rovných prací. To, co pro směněné výrobky udělala příroda, se dává z obou stran *zdarma a navíc*; odkud přísně plyne, že směny s nejlépe obdarovanými zeměmi jsou nejvýhodnější.

* * *

Teorie, jejíž linie a obrysy jsem se v této kapitole snažil načrtnout, by si zasloužila široký výklad. Zabýval jsem se jí jen v jejím vztahu k svému tématu, svobodě obchodu. Ale pozorný čtenář tam možná zahlédl plodné semeno, které, jak poroste, zadusí pod sebou spolu s protekcionismem i fourierismus, saint-simonismus, komunismus a všechny ty školy, které si předsevzaly vyloučit ze správy světa zákon KONKU-

RENCE. Z hlediska výrobce konkurence často jistě škodí našim osobním a *bezprostředním* zájmům; ale postavíme-li se na stanovisko obecného cíle vší práce, všeobecného blaha, jedním slovem *spotřeby*, zjistíme, že konkurence hraje v mravním světě tutéž roli, jakou v hmotném světě rovnováha. Je základem pravého komunismu, pravého socialismu, oné rovnosti blaha a postavení, tak žádané v dnešní době; a jestli tolik upřímných politických spisovatelů, tolik dobromyslných reformátorů ji požaduje po *svévoli*, pak proto, že nerozumějí *svobodě*[13].

V. Naše výrobky jsou zatíženy daněmi

Je to totéž sofisma. Žádá se, aby zahraniční zboží bylo zdaněno, čímž by se vyrovnaly účinky daně, kterou je zatíženo zboží domácí. Jde tedy pořád o vyrovnání výrobních podmínek. Stačilo by říci jediné: daň je umělá překážka, která má úplně stejný výsledek jako překážka přírodní, totiž vyhánět cenu nahoru. Pokud ten vzestup dojde tak daleko, že je větší ztráta vyrobit zboží než ho dovézt tak, že si na něj vyděláme něčím jiným, *nechte věcem volný průběh*. Soukromý zájem už bude umět vybrat ze dvou zel to menší. Mohl bych tedy čtenáře odkázat na předchozí důkaz; ale sofisma, které tu musím vyvracet, se v nářcích a žádostech – chtěl jsem říci v soudních výzvách – ochranářské školy vrací tak často, že si zaslouží zvláštní rozpravu.

Pokud jde o jednu z těch výjimečných daní, které postihují některé zboží, rád připustím, že je rozumné podrobit jí i zboží zahraniční. Například by bylo nesmyslné osvobodit od daně dovoz soli; ne že by z ekonomického hlediska Francie na tom něco ztratila, naopak. Ať se říká co chce, zásady jsou neměnné; a Francie by tím získala, jako vždy získá, pokud se vyhne přírodní nebo umělé překážce. Jenže zde byla překážka vybudována pro fiskální účel. Ten musí být splněn; a pokud by se zahraniční sůl prodávala na našem trhu bez cla, pokladna by své sto miliony nevybrala a musela by si je obstarat na jiné dani. Byla by zřejmá nedůslednost zřizovat překážku pro určitý účel, a toho účelu nedosáhnout. Bývalo by lepší obrátit se rovnou na tu jinou daň a francouzskou sůl nezdaňovat. V takových okolnostech připouštím na zahraniční zboží clo *nikoli ochranné*, ale fiskální.

Ale tvrdit, že se národ, protože platí vyšší daně než sousední národ, musí ohradit celními sazbami proti konkurenci svého soka, v tom je sofisma, a to tu hodlám napadnout.

Několikrát jsem už řekl, že chci dělat jen teorii a vracet se, nakolik mi mé síly dovolí, k pramenům omylů protekcionistů. Kdybych dělal polemiku, řekl bych jim: Proč namíříte cla hlavně proti Anglii a Belgii, dvěma nejvíc zdaněným zemím na světě? Nemám snad oprávnění vidět ve vašem argumentu pouhou záminku? Jenže nepatřím k těm, kdo věří, že člověk je zákazovcem ze zájmu, a ne z přesvědčení. Nauka ochranářství je příliš populární, než aby nebyla upřímná. Kdyby velký počet lidí věřil ve svobodu, byli bychom svobodní. Soukromý zájem zajisté naše cla tíží, ale až poté, co předtím zapůsobil na přesvědčení. „Vůle," říká Pascal, „je jeden z hlavních nástrojů víry." Víra tím ale nepřestává existovat, protože má kořen ve vůli a v tajných podnětech sobectví.

Vraťme se k sofismatu odvozenému z daní.

Stát může daně užívat dobře, nebo špatně: dobře je užívá, pokud veřejnosti vrací služby rovnající se hodnotě, kterou mu veřejnost odvedla. Špatně je užívá, pokud tu hodnotu promrhá, aniž na oplátku něco dá.

V prvním případě je sofisma říkat, že daně staví zemi, která je platí, do méně výhodných výrobních podmínek než zemi, která je neplatí. Platíme dvacet milionů za soudy a policii, pravda; ale máme soudnictví a policii, bezpečí, které poskytují, čas, který nám šetří; a je velmi pravděpodobné, že výroba není ani snadnější, ani čilejší u národů – pokud takové jsou – kde si každý vymáhá spravedlnost sám. Platíme stovky milionů na silnice, mosty, přístavy, železnice: ano. Ale máme ty železnice, přístavy, silnice; a pokud nechceme tvrdit, že je dělat je špatný obchod, nemůžeme říci, že nás staví pod národy, které sice rozpočet veřejných prací nenesou, ale ani veřejné práce nemají. A to vysvětluje, proč, ač obviňujeme daň z toho, že nás činí v průmyslu

méněcennými, obracíme svá cla právě proti národům nejvíce daněným. Je to tím, že daně, dobře použité, jim výrobní podmínky nejenže nezhoršují, ale naopak vylepšují. Pořád tak docházíme ke stejnému závěru: protekcionistická sofismata nejenže se od pravdy odchylují, nýbrž jsou pravdě přímo protilehlá, protinožci pravdy[14].

Co se týká daní nevýnosných, zrušte je, pokud můžete; ale nejpodivnější způsob, jak zmírnit jejich účinky, je bezpochyby přidávat k veřejným daním ještě daně osobní. Děkuji za takovou náhradu! Stát nás přetížil daněmi, říkáte. Ale důvod víc, abychom se nezdaňovali ještě navzájem!

Ochranné clo je daň namířená proti zahraničnímu zboží, ale dopadá, nikdy na to nezapomínejme, na domácího spotřebitele. A spotřebitel, to je poplatník. Není to zvláštní řeč, kterou s ním vedeme, když mu říkáme: „Protože jsou daně těžké, zvedneme ti ceny všech věcí; protože ti stát bere část tvého příjmu, odevzdáme jinou část monopolu"?

Pronikneme ale hlouběji do tohoto sofismatu, tak uznávaného u našich zákonodárců – přestože je dost zvláštní, že právě ti, kdo udržují neproduktivní daně (to je naše výchozí předpoklad), jim přičítají naši údajnou průmyslovou podřadnost, aby ji pak vykupovali dalšími daněmi a dalšími překážkami.

Zdá se mi zřejmé, že ochrana by mohla, aniž by změnila svou povahu a své účinky, nabýt podoby přímé daně vybírané státem a rozdělované jako vyrovnávací prémie privilegovaným odvětvím.

Dejme tomu, že zahraniční železo se u nás může prodávat za osm franků a ne níž, francouzské železo za dvanáct franků a ne níž.

V tomto předpokladu má stát dva způsoby, jak zajistit domácí trh výrobci.

První způsob je zatížit zahraniční železo clem pět franků. Je jasné, že bude vyloučeno, protože by se mohlo prodávat jen za třináct franků – osm za nákladovou cenu a pět za daň – a za takovou cenu je z trhu

vytlačí francouzské železo, které jsme předpokládali za dvanáct franků. V tomto případě všechny výlohy ochrany nese kupující, spotřebitel.

Stát by rovněž mohl veřejnosti uložit daň pět franků a dát ji jako prémii majiteli železáren. Ochranný účinek by byl stejný. Zahraniční železo by bylo rovněž vyloučeno; neboť náš železář by prodával za sedm franků, co s pětifrankovou prémií dělá jeho nákladově příznivou cenu dvanáct franků. Jenže proti železu za sedm franků by cizinec své nemohl nabídnout za osm.

Mezi těmito dvěma systémy vidím jediný rozdíl: zásada je táž, účinek týž; jen v jednom případě platí ochranu někteří, ve druhém všichni.

Upřímně přiznávám svou náklonnost k druhému systému. Zdá se mi spravedlivější, hospodárnější a poctivější: spravedlivější, protože pokud chce společnost obdarovat některé své členy, musí k tomu přispívat všichni; hospodárnější, protože by ušetřil mnoho výběrních nákladů a odstranil mnoho překážek; a poctivější konečně proto, že by veřejnost viděla jasně, co s ní děláme.

Jenže kdyby ochranný systém nabyl této podoby, nebylo by k smíchu slyšet: „Platíme vysoké daně na armádu, loďstvo, soudy, veřejné práce, univerzitu, dluh atd.; dohromady to dělá přes miliardu. Proto by bylo dobré, aby nám stát vzal ještě další miliardu, aby ulevil těm chudým majitelům železáren, těm chudým akcionářům z Anzinu, těm nebohým vlastníkům lesů, těm užitečným lovcům tresek"?

Zblízka to shledáme, a přesvědčíme se, že právě v tom se vyčerpává dosah sofismatu, které vyvracím. Ať se namáháte sebevíc, pánové, nemůžete *dát peníze* jedněm, aniž byste je vzali druhým. Chcete-li za každou cenu vyčerpat poplatníka, nuže budiž; aspoň si z něho ale netropte posměch a neříkejte mu: „Beru ti, abych ti vyrovnal to, co jsem ti vzal už dřív."

Nebylo by konce, kdybychom chtěli uvést vše, co je v tomto sofismatu nepravdivé. Omezím se na tři úvahy.

Dovoláváte se toho, že Francie je zatížena daněmi, abyste z toho vyvodili, že je třeba chránit to či ono odvětví. Ale ty daně musíme platit navzdory ochraně. Pokud tedy přijde nějaké odvětví a řekne: „Podílím se na placení daní; to zvyšuje nákladovou cenu mých výrobků, a žádám, aby ochranné clo zvedlo i jejich prodejní cenu," – co jiného žádá, než aby se zbavilo své daně na úkor zbytku obce? Jeho nárok je získat zvýšením ceny svých výrobků zpět svůj díl daní. Jenže celek daní musí stále přitéci do pokladny, a jelikož dav musí snášet to zvýšení cen, platí jak svou daň, tak daň tohoto odvětví. „Ale," řeknete, „ochrání se každý." Nejprve, to je nemožné; a i kdyby bylo, kde by byla úleva? Já budu platit za vás, vy budete platit za mě; daň se ale přesto bude platit.

Jste tedy klamáni jedním přeludem. Chcete platit daně na armádu, loďstvo, bohoslužbu, univerzitu, soudce, silnice atd., a potom chcete od daně osvobodit jednoho výrobce, pak druhého, pak třetího, pokaždé rozkládajíce břemeno na dav. Nic jiného nevytváříte než neomezené komplikace, s žádným jiným výsledkem než ty komplikace samy. Dokažte mi, že zvýšení ceny plynoucí z ochrany dopadne na cizince, a mohu ve vaší argumentaci spatřit něco svůdného. Ale jestli je pravda, že francouzská veřejnost platila daň před zákonem a po zákonu platí jak ochranu, tak daň, pak opravdu nevidím, co z toho má.

Ale jdu ještě dál: říkám, že čím těžší jsou naše daně, tím více se musíme snažit otevřít své přístavy a své hranice cizinci, který je zdaněn méně než my. A proč? Abychom na něj přenesli větší část svého břemene. Není snad nesporný axiom politické ekonomie, že daně časem dopadají na spotřebitele? Čím hojnější budou tedy naše směny, tím víc nám zahraniční spotřebitelé budou vracet daně vložené do výrobků, které jim prodáme; zatímco my bychom jim vraceli jen menší

podíl, protože podle našeho předpokladu je jejich zboží daní méně zatíženo.

A konečně, ty těžké daně, kterými argumentujete pro ospravedlnění zákazového režimu, zeptali jste se někdy, zda to není právě ten režim, kdo je způsobuje? Rád bych věděl, k čemu by sloužily velké stálé armády a mocná válečná loďstva, kdyby obchod byl svobodný… Ale to už se týká politiků,

> A nemíchejme, přílišným zabíháním, do našich jejich záležitosti[15].

VI. Obchodní bilance

Naši odpůrci přijali taktiku, která nám působí nemalé rozpaky. Zakládáme svou nauku? Přijímají ji s největší uctivostí. Útočíme na jejich zásadu? Opouštějí ji s nejvybranější dvorností; žádají jen jedno: aby naše nauka, kterou pokládají za pravdivou, byla zahnána do knih, a jejich zásada, kterou uznávají za vadnou, aby vládla v obchodní praxi. Přenechte jim řízení cel, a nebudou vám upírat panství nad teorií.

„Jistě," říkal nedávno pan Gauthier de Rumilly, „nikdo z nás nechce křísit staré teorie obchodní bilance." Výborně; ale, pane Gauthier, nestačí jen mimochodem dát omylu facku: bylo by třeba, aby člověk hned potom, dvě hodiny poté, neuvažoval tak, jako by ten omyl byl pravdou.

Mluvte mi radši o panu Lestiboudoisovi. To je důsledný uvažovatel, logický argumentátor. V jeho závěrech není nic, co by nebylo v jeho premisách: nic si od praxe nežádá, co by neospravedlňoval teorií. Jeho zásada může být nesprávná, to je otázka. Ale aspoň má nějakou zásadu. Věří a hlasitě vyhlašuje, že pokud Francie dává deset za patnáct, tratí pět, a je zcela přirozené, že podle toho tvoří zákony.

> „Důležité je," říká, „že číslo dovozu neustále roste a převyšuje číslo vývozu, to jest každoročně Francie nakupuje víc zahraničních výrobků a prodává míň domácích. Čísla to dosvědčují. Co vidíme? V roce 1842 vidíme, že dovoz předčí vývoz o dvě stě milionů. Tato fakta se mi zdají dokazovat zcela jasně, že domácí práce *není dostatečně chráněna*, že zahraniční práci svěřujeme své zásobování, že konkurence našich

soupeřů *utlačuje* naše odvětví. Dnešní zákon mi zdá se potvrzuje fakt, že není pravda, jak prohlásili ekonomové, že když se kupuje, nutně se prodává odpovídající část zboží. Je zřejmé, že lze kupovat ne ze svých běžných výrobků, ne ze svého příjmu, ne z plodů trvalé práce, ale ze svého kapitálu, z nahromaděných, uspořených výrobků, které slouží k reprodukci – to jest lze utrácet, promrhávat zisky dřívějších úspor, lze chudnout, lze směřovat k své zkáze, lze zcela spotřebovat národní kapitál. *Právě to děláme. Každoročně dáváme cizině dvě stě milionů.*"

Nuže, zde je muž, s nímž se dá domluvit. V té řeči není žádné pokrytectví. Obchodní bilance je tu vyznávaná bez obalu. Francie dováží o dvě stě milionů víc, než vyváží. Francie tedy ztrácí dvě stě milionů ročně. A lék? Zabránit dovozům. Závěr je nenapadnutelný.

Pustíme se tedy do pana Lestiboudoise, protože jak se máme utkat s panem Gauthierem? Řeknete-li mu: Obchodní bilance je omyl, odpoví vám: To jsem tvrdil ve svém úvodu. Zvoláte-li: Obchodní bilance je ale pravda, řekne: To jsem shrnul ve svých závěrech.

Ekonomická škola mě bezpochyby pokárá, že vedu polemiku s panem Lestiboudoisem. Potírat obchodní bilanci, řeknou mi, znamená potírat větrný mlýn.

Ale pozor, obchodní bilance není ani tak stará, ani tak nemocná, ani tak mrtvá, jak si libuje tvrdit pan Gauthier; celá sněmovna, včetně pana Gauthiera samotného, se svým hlasováním přihlásila k teorii pana Lestiboudoise.

Abych však čtenáře neunavoval, nebudu tuto teorii probírat do hloubky. Spokojím se s tím, že ji podrobím zkoušce fakt.

Neustále se našim zásadám vyčítá, že jsou dobré jen v teorii. Ale řekněte mi, pánové, myslíte si, že obchodní knihy jsou dobré v praxi? Zdá se mi, že pokud má na světě něco praktickou autoritu, pokud jde o zjišťování ztrát a zisků, jsou to právě účetní knihy obchodníků. Ani zdaleka se všichni obchodníci na zemi nedomluvili po celá staletí vést

své knihy tak, aby jim ukazovaly zisky jako ztráty a ztráty jako zisky. Opravdu, raději věřím, že je pan Lestiboudois špatný ekonom.

Jeden z mých přátel, obchodník, provedl dvě operace, jejichž výsledky byly velmi různé, a já jsem byl zvědavý v této věci srovnat účetnictví obchodní účtárny s účetnictvím celnice, jak je vykládá pan Lestiboudois se schválením našich šesti set zákonodárců.

Pan T. vypravil z Le Havru loď do Spojených států, naloženou francouzským zbožím, hlavně tak zvanými *pařížskými věcmi*, v hodnotě dvě stě tisíc franků. To bylo číslo vykázané u celnice. Když dorazila do New Orleans, ukázalo se, že náklad způsobil deset procent nákladů a odvedl třicet procent cla, takže vyšel na dvě stě osmdesát tisíc franků. Byl prodán s dvaceti procenty zisku, to jest za čtyřicet tisíc franků, a dohromady vynesl tři sta dvacet tisíc franků, které zasilatel proměnil v bavlnu. Ta bavlna musela nést ještě deset procent nákladů na dopravu, pojištění, provizi atd., takže v okamžiku, kdy přišla do Le Havru, nový náklad stál tři sta padesát dva tisíc franků – a to bylo číslo zapsané do výkazů celnice. Konečně pan T. z tohoto návratu realizoval ještě dvacet procent zisku, to jest sedmdesát tisíc čtyři sta franků; jinými slovy, bavlna byla prodána za čtyři sta dvaadvacet tisíc čtyři sta franků.

Pokud to pan Lestiboudois vyžaduje, pošlu mu výtah z knih pana T. Uvidí v nich figurovat *na účtu dobropisu* účtu *zisků a ztrát*, čili jako zisky, dvě položky: jednu čtyřicet tisíc franků, druhou sedmdesát tisíc čtyř set franků. Pan T. je dobře přesvědčen, že jeho účetnictví ho v tomto nemýlí.

Jenže co říkají panu Lestiboudoisovi čísla, která celnice shromáždila o této operaci? Učí ho, že Francie vyvezla dvě stě tisíc franků a dovezla tři sta padesát dva tisíc franků; z čehož ctěný poslanec usoudí, že „*promrhala a utratila zisky svých dřívějších úspor, zchudla, krátila ke své zkáze, dala cizině sto padesát dva tisíc franků ze svého kapitálu*".

Nějaký čas poté pan T. vypravil další loď rovněž naloženou dvěma sty tisíci franků výrobků naší národní práce. Jenže nešťastná loď se potopila při výjezdu z přístavu, a panu T. nezbylo než zapsat do svých knih dvě drobné položky formulované takto:

> *Různé zboží dluží X* dvě stě tisíc franků za nákupy různých předmětů naložených na loď N.
>
> *Zisky a ztráty dluží různé zboží* dvě stě tisíc franků za *konečnou a úplnou ztrátu* nákladu.

Mezitím celnice zapsala na své straně dvě stě tisíc franků do tabulky *vývozů*; a jelikož na tabulce *dovozů* nebude nic, co by proti tomu stavěla, znamená to, že pan Lestiboudois a sněmovna uvidí v tomto ztroskotání *čistý zisk* dvě stě tisíc franků pro Francii.

Z toho se dá vyvodit ještě tento důsledek: podle teorie obchodní bilance má Francie velmi prostý způsob, jak každou chvíli zdvojnásobit své kapitály. Stačí, aby je po proclení hodila do moře. V tom případě budou vývozy rovné výši jejích kapitálů, dovozy budou nulové a dokonce nemožné, a získáme vše, co moře pohltí.

Je to vtip, řeknou protekcionisté. Není možné, abychom povídali takové nesmysly. Povídáte je přesto, a nejen to, uskutečňujete je, prakticky je vnucujete svým spoluobčanům, aspoň pokud to na vás závisí.

Pravda je, že by se obchodní bilance měla brát *opačně* a národní zisk v zahraničním obchodě měřit přebytkem dovozů nad vývozy. Tento přebytek, po odečtení nákladů, tvoří skutečný zisk. Jenže tato teorie, která je ta pravá, vede přímo ke svobodě směny. Předkládám vám ji, pánové, stejně jako všechny ty, které byly předmětem předchozích kapitol. Přehánějte ji, jak chcete, nemá se čeho obávat té zkoušky. Předpokládejte, pokud vás to pobaví, že nás cizinec zaplaví všelijakým užitečným zbožím a nic po nás nebude chtít; že naše dovozy jsou *ne-*

konečné a naše vývozy *nulové* – vyzývám vás, abyste mi dokázali, že budeme chudší[16].

VII. Petice výrobců svíček[17]

VÝROBCŮ LOJOVÝCH SVÍČEK, VOSKOVIC, LAMP, SVÍCNŮ, LUCEREN, KRÁTICÍCH NŮŽEK A ZHASÍNAČEK A VÝROBCŮ LOJE, OLEJE, PRYSKYŘICE, LIHU, A OBECNĚ VŠEHO, CO SE TÝKÁ OSVĚTLENÍ.

Pánům poslancům sněmovny.

„PÁNOVÉ,

Jste na dobré cestě. Odmítáte abstraktní teorie; hojnost a levnost se vás příliš nedotýkají. Záleží vám především na osudu výrobce. Chcete ho osvobodit od zahraniční konkurence; jedním slovem chcete vyhradit *domácí trh národní práci*.

Přicházíme vám nabídnout obdivuhodnou příležitost, abyste uplatnili svou… jak to říci? svou teorii? ne, nic není klamnější než teorie; svou nauku? svou soustavu? svou zásadu? Jenže vy nemáte rádi nauky, zděsíte se soustav, a co se zásad týká, prohlašujete, že žádné v politické ekonomii nejsou; řekneme tedy vaši praxi, vaši praxi bez teorie a bez zásady.

Trpíme nesnesitelnou konkurencí cizího soupeře, který se, jak se zdá, nachází v tak nesrovnatelně výhodnějších podmínkách pro výrobu světla než my, že *zaplavuje* náš *domácí trh* za báječně nízkou cenu; neboť jakmile se objeví, náš prodej vázne, všichni spotřebitelé se obracejí k němu, a jedno odvětví francouzského průmyslu, jehož rozvětvení je nespočetné, je rázem postiženo tou nejúplnější stagnací. Tento soupeř, kterým není nikdo jiný než slunce, nám vede tak urputnou válku, že máme podezření, že nám ho poštval proradný Albion (ta dip-

lomacie je v dnešní době znamenitá!), a to tím spíš, že k onomu pyšnému ostrovu projevuje ohledy, od nichž je k nám osvobozen.

Žádáme, abyste ráčili vydat zákon, který by přikázal zavřít všechna okna, vikýře, markýzy, okenice, žaluzie, závěsy, lucernová okénka, volská oka, rolety, jedním slovem všechny otvory, díry, štěrbiny a škvíry, kterými obvykle vniká do domů sluneční světlo – ke škodě pěkných odvětví, jimiž, můžeme si pochlebovat, jsme obdařili vlast, která by nás dnes nemohla, bez nevděčnosti, nechat v tak nerovném boji.

Ráčíte, páni poslanci, nebrat naši žádost za satiru a neodmítat ji aspoň bez vyslechnutí důvodů, které máme na její podporu.

A především: pokud zavřete, nakolik to půjde, veškerý přístup přirozenému světlu, pokud tím vytvoříte potřebu světla umělého, které odvětví ve Francii, krok za krokem, nebude povzbuzeno?

Spotřebuje-li se víc loje, bude třeba víc skotu a ovcí, a tím se znásobí umělé pastviny, maso, vlna, kůže a především hnůj, ten základ veškerého zemědělského bohatství.

Spotřebuje-li se víc oleje, rozšíří se pěstování máku, olivovníku a řepky. Tyto bohaté a vyčerpávající rostliny přijdou právě vhod, aby využily úrodnosti, kterou chov dobytka propůjčí našemu území.

Naše pustiny se pokryjí pryskyřičnatými stromy. Nespočetné roje včel budou shromažďovat po našich horách voňavé poklady, které se dnes bez užitku vypařují, stejně jako květiny, z nichž pocházejí. Není tedy odvětví zemědělství, které by nedoznalo velkého rozmachu.

Totéž platí pro plavbu: tisíce plavidel se vypraví lovit velryby, a za nedlouho budeme mít loďstvo schopné nést čest Francie a odpovědět na vlastenecké rozpoložení dolepodepsaných petentů, obchodníků svíček a tak dále.

Co však říci o *pařížském zboží*? Vidíte už odtud, jak se v prostorných obchodech, vedle nichž ty dnešní budou jen krámky, blyští zlacení, bronz a křišťály ve svícnech, lampách, lustrech a kandelábrech.

Není dokonce chudý smolař na vrcholu své duny ani smutný horník na dně své černé štoly, kdo by neviděl zvětšit svůj plat a své blaho.

Zamyslete se nad tím, pánové; a zůstanete přesvědčeni, že snad není Francouze – od zámožného akcionáře v Anzinu po nejskromnějšího prodavače sirek – jehož postavení by úspěch naší žádosti nezlepšil.

Vaše námitky, pánové, předvídáme; ale ani jednu z nich proti nám nevznesete, aniž byste si ji nemuseli jít vyhledat v obnošených knihách přívrženců svobody obchodu. Odvažujeme se vás vyzvat: nepronesete slovo proti nám, které by se vzápětí neobrátilo proti vám samým a proti zásadě, která řídí celou vaši politiku.

Řeknete nám, že pokud bychom na této ochraně získali my, Francie by nezískala, protože náklad ponese spotřebitel?

Odpovíme vám:

Nemáte už právo dovolávat se zájmů spotřebitele. Kdykoli se dostal do střetu s výrobcem, obětovali jste ho. Dělali jste to, abyste *povzbudili práci*, *rozšířili pole práce*. Z téhož důvodu to máte dělat i teď.

Sami jste vyšli námitce vstříc. Když vám říkali: Spotřebitel je zúčastněn na volném dovozu železa, uhlí, sezamu, pšenice a tkanin – ano, říkali jste, ale výrobce je zúčastněn na jejich vyloučení. Nuže, pokud spotřebitelé jsou zúčastněni na vpuštění přirozeného světla, výrobci jsou zúčastněni na jeho zákazu.

Ale, říkali jste také, výrobce a spotřebitel jsou totéž. Pokud továrník získá ochranou, zemědělec na tom získá. Pokud zemědělství vzkvétá, otevírá odbyt továrnám. Nuže! Pokud nám propůjčíte monopol na osvětlení za dne, nakoupíme hodně loje, uhlí, oleje, pryskyřic, vosku, lihu, stříbra, železa, bronzu, křišťálu, abychom živili svůj průmysl, a navíc my i naši početní dodavatelé, zbohatnutí, budeme hodně spotřebovávat a šířit blahobyt ve všech odvětvích národní práce.

Řeknete, že sluneční světlo je dar zdarma a že odmítat dary zdarma by znamenalo odmítat samo bohatství pod záminkou povzbuzení pro-

středků k jeho získání?

Jenže pozor, zasahujete tím smrt do srdce své vlastní politiky; pozor, dosud jste zahraniční výrobek odmítali vždy *proto, že* se přibližuje daru zdarma, a *tím víc*, čím víc se tomu daru přibližuje. Abyste vyhověli nárokům jiných monopolistů, měli jste jen *poloviční důvod*; abyste přijali naši žádost, máte *důvod úplný*; a odmítnout nás právě proto, že máme *lepší oporu* než ostatní, by znamenalo postavit rovnici: plus krát plus se rovná minus; jinými slovy nahromadit *absurditu* na *absurditu*.

Práce a příroda se, v různých poměrech podle zemí a podnebí, podílejí na vzniku výrobku. Část, kterou dává příroda, je vždy zdarma; podíl práce je ten, který tvoří hodnotu a platí se.

Pokud se lisabonský pomeranč prodává za polovinu ceny pařížského pomeranče, je to proto, že přirozené – a tedy bezplatné – teplo dělá pro ten první to, co ten druhý dluží teplu umělému, a tedy nákladnému.

Když tedy k nám přichází pomeranč z Portugalska, lze říci, že nám je dán zpola zdarma, zpola za úplatu; nebo jinými slovy *za poloviční cenu* ve srovnání s pařížským.

A právě z této *poloviční bezplatnosti* (promiňte to slovo) argumentujete, aby byl vyloučen. Říkáte: Jak by mohla domácí práce odolat konkurenci práce zahraniční, když první musí vykonat vše a druhá jen polovinu, protože zbytek obstarává slunce? Jenže pokud vás *poloviční bezplatnost* vede k odmítnutí konkurence, jak by vás *úplná bezplatnost* mohla vést k jejímu přijetí? Buď nejste logickými, nebo musíte – odmítáte-li poloviční bezplatnost jako škodlivou pro naši národní práci – odmítat *tím spíš* a s dvojnásobnou horlivostí bezplatnost úplnou.

Ještě jednou: pokud k nám odjinud přichází nějaký výrobek – uhlí, železo, pšenice či tkanina – a můžeme ho získat s menší prací, než kdybychom si ho dělali sami, je ten rozdíl *darem zdarma*, který je nám propůjčen. Ten dar je větší nebo menší podle toho, zda je rozdíl větší nebo menší. Je roven čtvrtině, polovině, třem čtvrtinám hodnoty vý-

robku, pokud od nás cizinec žádá jen tři čtvrtiny, polovinu, čtvrtinu platby. Je úplný, nakolik může být, když dárce – jako to dělá slunce se světlem – nežádá nic. Otázka, a klademe ji důrazně, je, zda chcete pro Francii prospěch z bezplatné spotřeby, nebo domnělé výhody nákladné výroby. Vyberte si, ale buďte logičtí; neboť pokud – jak to děláte – budete odmítat uhlí, železo, pšenici, zahraniční tkaniny *tím víc*, čím víc se jejich cena blíží k *nule*, jaká nedůslednost by bylo přijímat sluneční světlo, jehož cena je *nulová* po celý den?"

VIII. Diferenciální cla

Chudý vinař z Gironde s láskou vypěstoval sazenici vinné révy. Po mnohých únavách a námahách měl konečně to štěstí, že sklidil sud vína, a zapomněl, že každou kapku toho vzácného nektaru stála jeho čelo kapka potu. „Prodám ho," řekl ženě, „a za peníze koupím nit, z níž uděláš dceři výbavu." Poctivý vesničan jel do města a potkal tam Belgičana a Angličana. Belgičan mu řekl: Dejte mi svůj sud vína a já vám za výměnu dám patnáct balíčků nitě. Angličan řekl: Dejte mi své víno a já vám dám dvacet balíčků nitě; neboť my Angličané předeme levněji než Belgičané. Jenže celník, který byl u toho, řekl: Dobrý muži, směňte s Belgičanem, pokud se vám hodí, ale jsem pověřen zabránit vám, abyste směnil s Angličanem. „Jakže!" řekl venkovan, „chcete, abych se spokojil s patnácti balíčky nitě z Bruselu, když můžu dostat dvacet z Manchesteru?" „Jistě; nevidíte, že by Francie prodělala, kdybyste vzal dvacet balíčků místo patnácti?" „Těžko to chápu," řekl vinař. „A já těžko vysvětluji," odpověděl celník; „ale věc je jistá, protože všichni poslanci, ministři a novináři jsou v tomto bodě zajedno: čím víc národ dostává za dané množství svých výrobků, tím víc chudne." Musel uzavřít s Belgičanem. Vinařova dcera dostala jen tři čtvrtiny své výbavy, a tihle dobří lidé si dodnes lámou hlavu nad tím, jak to, že člověk přijde na mizinu, dostane-li čtyři místo tří, a proč je bohatší se třemi tucty ubrousků než se čtyřmi tucty.

IX. Ohromný objev!!!

Ve chvíli, kdy všechny mysli hledají úspory ve způsobech dopravy;

Ve chvíli, kdy pro uskutečnění těchto úspor srovnáváme silnice, splavňujeme řeky, zdokonalujeme parníky, spojujeme s Paříží všechny své hranice železnou hvězdou, systémy tahu atmosférického, vodního, pneumatického, elektrického a tak dále;

Ve chvíli konečně, kdy musím věřit, že každý s horlivostí a upřímností hledá řešení této úlohy:

> *„Zařídit, aby se cena věcí v místech spotřeby co nejvíc přibližovala ceně, kterou mají v místech výroby"*,

byl bych vinen vůči své vlasti, svému století i sobě samému, kdybym dál tajil obdivuhodný objev, který jsem právě učinil.

Neboť ačkoli jsou klamy vynálezců příslovečné, mám tu nejúplnější jistotu, že jsem našel neomylný prostředek, aby výrobky z celého světa přišly do Francie, a naopak, s značným snížením ceny.

Neomylný! A to je ještě jen jedna z výhod mého úžasného vynálezu.

Nevyžaduje plány, rozpočty, přípravné studie, inženýry, strojaře, podnikatele, kapitály, akcionáře ani vládní pomoc!

Nenese žádné nebezpečí ztroskotání, výbuchů, srážek, požáru či vykolejení!

Lze ho uplatnit ze dne na den!

A konečně – a to ho bezpochyby doporučí veřejnosti – nezatíží rozpočet ani o centim; naopak. Nezvětší rámec úřednictva a požadavky byrokracie; naopak. Nikoho nebude stát svobodu; naopak.

Nenaučila mě tomu objevu náhoda, ale pozorování. Musím zde říci, jak jsem k němu dospěl.

Měl jsem tedy vyřešit tuto otázku:

> „Proč věc vyrobená v Bruselu, například, stojí víc, když přijde do Paříže?"

Brzy jsem si uvědomil, že je to proto, že mezi Paříží a Bruselem jsou *překážky* několika druhů. Nejprve je to *vzdálenost*; překonat ji nelze bez námahy, bez ztráty času; a je třeba se jí poddat buď sám, nebo zaplatit, aby se jí poddal někdo jiný. Pak jsou tu řeky, bažiny, nerovnosti terénu, bláto: tolik *obtíží* k zdolání. Daří se nám to stavbou silnic, mostů, protínáním cest, snižováním odporu dlažbou, železnými pruhy atd. Jenže to vše stojí, a dopravovaný předmět musí nést svůj podíl nákladů. A pak jsou na cestách i zloději, což vyžaduje četnictvo, policii atd.

A mezi těmito *překážkami* je jedna, kterou jsme sami vložili – a to s velkými náklady – mezi Brusel a Paříž. Jsou to lidé rozestavení podél hranice, ozbrojení po zuby a pověření klást *obtíže* dopravě zboží z jedné země do druhé. Říká se jim *celníci*. Působí přesně stejně jako bláto a koleje. Zdržují, překážejí, přispívají k onomu rozdílu mezi výrobní a spotřebitelskou cenou, který máme za úkol co nejvíc zmenšit.

A úloha je vyřešena. Snižte celní sazbu.

Postavili jste tím severní železnici, aniž by vás co stála. Vůbec ne, ušetříte vysoké platy a hned prvního dne si dáte do kapsy kapitál.

Opravdu se ptám, jak mohlo do našich mozků vstoupit tolik bizarnosti, že jsme ochotní platit mnoho milionů za odstraňování *přírodních překážek* mezi Francií a cizinou, a zároveň platit mnoho dalších milionů za to, abychom je nahradili *umělými překážkami*, jejichž účinek je přesně týž, takže se vytvořená překážka s odstraněnou překážkou neutralizují, věci pokračují jak dřív, a zbytek operace je dvojí výdaj.

Belgický výrobek stojí v Bruselu dvacet franků, a v Paříži – kvůli dopravním nákladům – třicet. Obdobný výrobek pařížského odvětví stojí čtyřicet franků. Co uděláme?

Nejprve položíme na belgický výrobek clo nejméně deset franků, abychom jeho pořizovací cenu v Paříži zvedli na čtyřicet, a zaplatíme početné dozorce, aby celnímu poplatku neunikl, takže na cestě je zatížen deseti franky za dopravu a deseti za daň.

Pak uvažujeme takto: Ta přeprava z Bruselu do Paříže, která stojí deset franků, je drahá. Utraťme dvě nebo tři sta milionů za železnice, a snížíme ji o polovinu. Zřejmě vše, čeho dosáhneme, bude, že belgický výrobek se v Paříži prodá za třicet pět franků, totiž:

dvacet franků jeho cena v Bruselu
deset – clo
pět – snížené dopravné po železnici
————————
třicet pět franků celkem, čili pořizovací cena v Paříži.

Nedosáhli bychom téhož výsledku snížením celní sazby na pět franků? Měli bychom:

dvacet franků cena v Bruselu
pět – snížené clo
deset – dopravné po běžných cestách
————————
třicet pět franků celkem, čili pořizovací cena v Paříži.

A tímto postupem bychom ušetřili dvě stě milionů, které stojí železnice, plus výlohy na celní dohled, protože ty musí klesat s klesající pobídkou k pašování.

Namítne se, že clo je nutné k ochraně pařížského odvětví. Budiž; ale pak nerušte jeho účinek svou železnicí.

Protože pokud trváte na tom, aby belgický výrobek vyšel – jako pařížský – na čtyřicet franků, musíte clo zvednout na patnáct, abyste měli:

dvacet franků cena v Bruselu
patnáct – ochranné clo
pět – dopravné po železnici
————————
čtyřicet franků celkem s vyrovnanými cenami.

Pak se ptám, k čemu je v tom ohledu železnice.

Upřímně řečeno, není cosi ponižujícího pro devatenácté století, že chystá budoucím věkům divadlo takovýchto malichernost, prováděných s nerušenou vážností? Být obelstěn jiným není už ani zvlášť příjemné; ale užívat obrovského aparátu zastupitelské vlády k tomu, abychom obelstili sami sebe, obelstili se dvojnásobně, a to ve věci číselné – to je způsobilé trochu srazit pýchu *století světel*.

X. Vzájemnost

Právě jsme viděli, že vše, co na cestě činí dopravu nákladnou, působí ve směru ochrany, nebo chcete-li, že ochrana působí stejně jako cokoli, co dopravu zdražuje.

Je tedy pravda, že celní sazba je bažinou, výmolem, trhlinou, strmým svahem, jedním slovem *překážkou*, jejíž účinek spočívá ve zvětšení rozdílu mezi cenou při spotřebě a cenou při výrobě. Stejně nesporné je, že bažina nebo výmol jsou skutečná ochranná cla.

Jsou lidé (v malém počtu, pravda, ale jsou), kteří začínají chápat, že překážky, i když jsou umělé, jsou přesto překážkami, a že naše blaho má víc získat ze svobody než z ochrany – ze stejného důvodu, pro který je nám kanál příznivější než „písčitá, stoupající a neschůdná cesta".

Jenže, říkají, tahle svoboda musí být vzájemná. Kdybychom své přehrady spustili před Španělskem, aniž by Španělsko spustilo své před námi, byli bychom očividně oklamáni. Dělejme tedy *obchodní smlouvy* na základě spravedlivé vzájemnosti, ustupujme, aby se nám ustoupilo, přinášejme *oběť* nákupu, abychom získali výhodu prodeje.

Lidé, kteří takto uvažují, musím jim to říci se smutkem, stojí – ať to vědí nebo ne – na základech ochrany; jen jsou trochu méně důslední než čistí protekcionisté, stejně jako jsou tito méně důslední než absolutní zákazovci.

Dokážu to tímto podobenstvím.

Stulta a Puera.

Byla kdesi dvě města, *Stulta* a *Puera*. Postavila s velkými náklady cestu, která je spojovala. Když to bylo hotové, *Stulta* si řekla: Hleďme, *Puera* mě zaplavuje svými výrobky, musíme se tomu vyhnout. V důsledku toho vytvořila a platila sbor *Překážečů*, tak zvaných proto, že jejich úkolem bylo klást překážky vozům přijíždějícím z *Puery*. Brzy nato měla také *Puera* sbor *Překážečů*.

Po několika stoletích, když osvícenství značně pokročilo, dospěla schopnost *Puery* k objevu, že by tyto vzájemné překážky mohly být vzájemně jen škodlivé. Vyslala do *Stulty* diplomata, který, vynechme oficiální frazeologii, mluvil v tomto smyslu: „Postavili jsme si cestu, a teď na té cestě překážíme. To je absurdní. Lépe bývalo nechat věci v původním stavu. Nemuseli jsme pak platit nejprve cestu a pak překážky. Jménem *Puery* vám přicházím navrhnout, ne abychom najednou přestali si klást vzájemné překážky – to by znamenalo jednat podle zásady, a my pohrdáme zásadami stejně jako vy – ale abychom tyto překážky trochu zmírnili, přičemž pečlivě vyvážíme v tomto ohledu naše *oběti*." Tak mluvil diplomat. *Stulta* si vyžádala čas na rozmyšlenou. Konzultovala postupně své továrníky, své zemědělce. Nakonec po několika letech prohlásila, že jednání jsou přerušena.

Když se o tom dozvěděli v *Pueře*, konala se rada. Starý muž (odjakživa se tušilo, že byl tajně koupen *Stultou*) vstal a řekl: „Překážky vytvořené *Stultou* škodí našim prodejům, to je neštěstí. Ty, které jsme vytvořili my sami, škodí našim nákupům, to je další neštěstí. S prvními nemůžeme nic dělat, ale druhé jsou v naší moci. Zbavme se aspoň jedněch, když se nemůžeme zbavit obou. Zrušme své *Překážeče* a nežádejme, aby *Stulta* udělala totéž. Snad se jednoho dne naučí lépe počítat."

Druhý rádce, muž praxe a faktů, nedotčený zásadami a živený starou zkušeností předků, odvětil: „Neposlouchejme toho snílka, toho teoretika, novotáře, utopistu, ekonoma, toho *stultomana*. Všichni bychom byli ztraceni, kdyby překážky na cestě nebyly stejnoměrně vy-

rovnané, vyvážené a změřené mezi *Stultou* a *Puerou*. Byla by větší obtíž *jít* než *přijít*, *vyvážet* než *dovážet*. Byli bychom vůči *Stultě* v tom podřadném postavení, v jakém jsou Le Havre, Nantes, Bordeaux, Lisabon, Londýn, Hamburk, New Orleans vůči městům u pramenů Seiny, Loiry, Garonne, Taga, Temže, Labe a Mississippi; neboť je obtížnější jet proti proudu řek než po proudu." (Hlas: Města u ústí prosperovala víc než města u pramenů.) „To není možné." (Týž hlas: Je to tak.) „Nuže, prosperovala *proti pravidlům*." Tak přesvědčivá úvaha otřásla shromážděním. Řečník ho dovršil přesvědčením, mluvil o národní nezávislosti, národní cti, národní důstojnosti, národní práci, zaplavení výrobky, poplatcích, vražedné konkurenci; stručně, prosadil zachování překážek. A pokud máte zvědavost, mohu vás zavést do jedné země, kde na vlastní oči uvidíte cestáře a překážeče, jak s nejlepším vzájemným porozuměním pracují, rozhodnutím téhož zákonodárného shromáždění a na náklady týchž poplatníků, jedni na odstraňování cesty a druzí na kladení překážek.

XI. Absolutní ceny

Chcete rozsoudit mezi svobodou a ochranou? Chcete posoudit dosah hospodářského jevu? Zkoumejte jeho účinky *na hojnost nebo vzácnost věcí*, a ne *na růst nebo pokles cen*. Nevěřte *absolutním cenám*: vedly by vás do nerozpletitelného labyrintu.

Pan Mathieu de Dombasle, poté co ukázal, že ochrana věci zdražuje, dodává:

> „Zvýšení ceny zvyšuje náklady na život, a *v důsledku* i cenu práce, a každý nalézá ve zvýšení cen svých výrobků zvýšení cen svých výdajů. Pokud tedy každý platí jako spotřebitel, každý rovněž dostává jako výrobce."

Je jasné, že argument lze obrátit a říci:

> „Pokud každý dostává jako výrobce, každý platí jako spotřebitel."

A co to dokazuje? Nic jiného, než že ochrana *přemisťuje* bohatství zbytečně a nespravedlivě. Totéž dělá plenění.

Navíc, abychom připustili, že to rozsáhlé zařízení vede jen k pouhým vyrovnáním, museli bychom souhlasit s oním „*v důsledku*" pana Dombasla a mít ověřeno, že cena práce roste s cenou chráněných výrobků. Je to otázka faktu, kterou odkazuji na pana Moreau de Jonnèse; ať se laskavě podívá, zda míra mezd rostla jako akcie dolů v Anzinu. Pokud jde o mě, nemyslím si to, protože se domnívám, že cena práce je, stejně jako všechny ostatní, řízena poměrem nabídky k poptávce. Chápu, že *omezení* snižuje nabídku uhlí a tím zvyšuje jeho cenu; ale

nevidím stejně jasně, že by zvyšovalo poptávku po práci tak, aby zlepšilo výši mezd. Chápu to tím méně, že množství poptávané práce závisí na disponibilním kapitálu. Ochrana může sice přesunout kapitály z jednoho odvětví do jiného, ale nezvětší je ani o jediný halíř.

Ostatně tato otázka nejvyššího zájmu bude prozkoumána jinde. Vracím se k *absolutním cenám* a říkám, že neexistují takové absurdity, které by se nedaly udělat svůdnými pomocí úvah, jakou předvedl pan de Dombasle.

Představte si, že izolovaný národ, mající dané množství hotovosti, se baví tím, že každoročně spálí polovinu všeho, co vyrábí. Zavazuji se dokázat teorií pana Dombasla, že tím nebude o nic méně bohatý.

Totiž v důsledku požáru vše zdvojnásobí svou cenu, a inventáře před katastrofou i po ní budou mít přesně stejnou *nominální* hodnotu. Kdo by tedy ztratil? Pokud Honza kupuje sukno dráž, prodává také dráž své obilí; a pokud Petr tratí na nákupu obilí, získává zpět na prodeji svého sukna. „Každý nalézá ve zvýšení cen svých výrobků (řeknu) zvýšení výše svých výdajů; a pokud každý platí jako spotřebitel, každý rovněž dostává jako výrobce."

To všechno je zmatečný žvást, a ne věda. Pravda, zredukovaná na nejprostší vyjádření, zní: ať už lidé zničí sukno a obilí požárem nebo užíváním, účinek je týž *co do cen*, ale ne *co do bohatství*, neboť právě v užívání věcí spočívá bohatství nebo blaho.

Stejně tak omezování, i když snižuje hojnost věcí, může zvyšovat jejich ceny tak, že každý je, chcete-li, *v penězích* stejně bohatý. Jenže jeli v inventáři vedeno tři hektolitry obilí po dvaceti francích nebo čtyři hektolitry po patnácti francích, protože výsledek je vždy šedesát franků, vychází to z hlediska uspokojení potřeb nastejno?

A k tomuto hledisku spotřeby budu neustále přivádět protekcionisty, protože v něm je cíl veškerého našeho úsilí a řešení všech problémů[18]. Budu jim stále říkat: Není pravda, že omezování, které brání směně, zužuje dělbu práce, nutí ji potýkat se s obtížemi polohy a tep-

loty, nakonec zmenšuje množství vyrobené určitým úhrnem úsilí? A co na tom záleží, že menší množství vyrobené v režimu ochrany má stejnou *nominální hodnotu* jako větší množství vyrobené v režimu svobody? Člověk nežije z *nominálních hodnot*, ale ze skutečných výrobků, a čím víc jich má, bez ohledu na cenu, tím je bohatší.

Nečekal jsem, když jsem psal předchozí řádky, že se někdy setkám s antiekonomem tak dobrým logikem, aby výslovně připustil, že bohatství národů závisí na hodnotě věcí odhlíženo od jejich hojnosti. Zde je, co jsem našel v knize pana de Saint-Chamanse (strana dvě stě deset):

> „Pokud patnáct milionů zboží prodaného cizincům je vzato z běžné výroby odhadované na padesát milionů, zbývajících třicet pět milionů zboží, které už nemůže uspokojit běžnou poptávku, zdraží a dosáhne hodnoty padesáti milionů. Příjem země pak bude představovat o patnáct milionů hodnoty víc… Dojde tedy k zvýšení bohatství o patnáct milionů pro zemi, přesně o výši dovozu hotovosti."

To je zábavné! Pokud národ vyrobil za rok padesát milionů úrody a zboží, stačí mu prodat čtvrtinu cizině, aby byl o čtvrtinu bohatší! Prodal-li by tedy polovinu, zvětšil by své jmění o polovinu, a kdyby za stříbrné mince vyměnil poslední chomáč vlny a poslední zrno pšenice, zdvihl by svůj příjem na sto milionů! Zvláštní způsob bohatnutí – vyvolávat nekonečnou drahotu absolutní vzácností!

Ostatně, chcete-li porovnat obě nauky, podrobte je zkoušce přehnání.

Podle nauky pana de Saint-Chamanse by Francouzi byli stejně bohatí, totiž stejně dobře zásobeni vším s tisícinou své roční výroby, protože by stála tisíckrát víc.

Podle naší nauky by Francouzi byli nekonečně bohatí, kdyby jejich roční výroba byla nekonečně hojná, a tedy bez jakékoli hodnoty[19].

XII. Zvyšuje ochrana mzdy?

Jeden ateista brojil proti náboženství, proti kněžím, proti Bohu. „Pokud budete pokračovat," řekl mu jeden z přítomných, sám nijak pravověrný, „obrátíte mě."

Stejně tak, když posloucháme naše bezvousé pisálky, romanopisce, reformátory, feuilletonisty napuštěné ambrou a mošusem, přežrané zmrzlinou a šampaňským, s akciemi společností Ganneron, Nord a Mackenzie v peněžence, kteří si nechávají zlatit tirády proti sobectví a individualismu století; když je slyšíme, pravím, hřímat proti tvrdosti našich institucí, naříkat nad mzdovým poměrem a proletariátem; když je vidíme obracet oči k nebi plné dojetí nad bídou pracujících tříd, bídou, kterou nikdy nenavštívili, leda aby z ní udělali výnosné obrazy, je člověk v pokušení jim říct: Pokud budete takhle pokračovat, znechutíte mi osud dělníků.

Ach! Ta předstíranost! Ta předstíranost! To je nechutná nemoc této doby! Dělníci, sotva vážný muž, upřímný filantrop, vylíčí obraz vaší nouze, sotva jeho kniha udělá dojem, hned se na tuhle kořist vrhá hejno reformátorů. Obracejí ji sem a tam, těží z ní, přehánějí, cedí ji až k znechucení, až k nemožnosti. Jako celý lék vám předhazují velká slova: organizace, sdružování; lichotí vám, podlézají vám, a brzy to s dělníky dopadne jako s otroky: vážní lidé se budou stydět veřejně se za vás postavit, protože jak uprostřed tolika mdlých deklamací vyslovit několik rozumných myšlenek?

Ale daleko ode mne tahle lhostejnost, kterou by neomluvila ani ta předstíranost, jež ji vyvolává!

Dělníci, vaše situace je zvláštní! Jste olupováni, jak hned ukážu… Ne, to slovo beru zpět; vyžeňme ze své řeči každý násilný – a snad i nepřesný – výraz, v tom smyslu, že plenění zabalené do sofismat, která je zahalují, se, musíme věřit, uskutečňuje proti vůli plenitele a se souhlasem plenitěného. Ale přesto se vám upírá spravedlivá odměna za vaši práci, a nikdo se nestará, aby vám dal *spravedlnost*. Och! Kdyby stačilo k vaší útěše hlučné volání k filantropii, k bezmocné dobročinnosti, k ponižujícímu almužnictví, kdyby stačila velká slova *organizace*, *komunismus*, *falanstéra*, ta by vám neskrblili. Ale *spravedlnost*, zcela prostě *spravedlnost*, nikoho nenapadne vám dát. A přece – nebylo by *spravedlivé*, aby po dlouhém dni dřiny, kdy jste dostali svou skrovnou mzdu, jste ji mohli směnit za co největší množství uspokojení, které jste schopni dobrovolně získat od kohokoli na povrchu země?

Jednoho dne vám možná budu mluvit o sdružování, organizaci, a uvidíme pak, co máte očekávat od těchto chimér, jimiž se dáte svést na falešnou cestu.

Zatím zkoumáme, zda vám není činěna *nespravedlnost*, když se vám zákonem určí osoby, u kterých vám je dovoleno kupovat věci nutné pro život: chléb, maso, plátno, sukno – a dokonce umělá cena, za kterou je musíte brát.

Je pravda, že ochrana, která – jak se připouští – vám vše zdražuje a v tom vám škodí, zvyšuje úměrně výši vašich mezd?

Na čem závisí výše mezd?

Jeden z vás to řekl rázně: Když dva dělníci běhají za jedním pánem, mzdy klesají; stoupají, když dva páni běhají za jedním dělníkem.

Dovolte mi pro stručnost užít této vědečtější a snad méně jasné věty: „Výše mezd závisí na poměru nabídky k poptávce po práci."

Na čem tedy závisí *nabídka* pracovních rukou?

Na jejich počtu na trhu; a na tento první prvek ochrana nemá vliv.

Na čem závisí *poptávka* po pracovních rukou?

Na disponibilním národním kapitálu. Ale zákon, který říká: „Takový a takový výrobek už nebude přijímán zvenčí, bude se dělat uvnitř," – zvětšuje tento kapitál? Ani zdaleka. Vede ho z jedné cesty do druhé, ale nezvětšuje ho ani o halíř. Nezvětšuje tedy ani poptávku po rukou.

Pyšně se ukazuje ta či ona továrna. Vznikla a udržuje se z kapitálu spadlého z měsíce? Ne, musel být odebrán buď zemědělství, nebo plavbě, nebo vinařství. A proto, i když je od zavedení ochranných cel víc dělníků v šachtách našich dolů a na předměstích našich manufakturních měst, je méně námořníků v našich přístavech, méně oráčů a vinařů na našich polích a na našich stráních.

Mohl bych o tomto tématu dlouho hovořit. Raději se vám pokusím vysvětlit svou myšlenku na příkladu.

Jeden vesničan měl pozemek dvaceti jiter, který obhospodařoval s kapitálem deset tisíc franků. Rozdělil svůj statek na čtyři díly a zavedl na nich tento osevní postup: zaprvé kukuřice; zadruhé pšenice; zatřetí jetel; začtvrté žito. Pro sebe a rodinu potřeboval jen skromnou část obilí, masa a mléka, které statek vyrobil, a přebytek prodával, aby si nakoupil olej, len, víno atd. Celý jeho kapitál se každý rok rozděloval na mzdy, platy, platby účtů dělníkům ze sousedství. Tento kapitál se mu vracel prostřednictvím prodejů, dokonce rok od roku rostl; a náš vesničan, dobře vědomý toho, že kapitál něco plodí jen tehdy, když je uveden do pohybu, dával dělnické třídě užitek z těchto ročních přebytků, které věnoval oplocení, kácení, zlepšení zemědělského nářadí a budov statku. Dával si i malé rezervy do banky v sousedním městě, ale ten je nenechával ležet ladem ve své pokladně; půjčoval je rejdařům, podnikatelům užitečných prací, takže se nakonec vždy proměňovaly ve mzdy.

Vesničan však zemřel, a syn, pán dědictví, si hned řekl: Musím přiznat, že můj otec byl celý život klamán. Kupoval olej a platil tím *poplatek* Provence, ačkoli naše půda může, byť spoře, dát růst olivám. Kupoval víno, len, pomeranče a platil *poplatek* Bretani, Médoku, ostro-

vům Hyères, ačkoli vinná réva, konopí a pomerančovník u nás, byť tak nějak, nějaké plody dávají. Platil *poplatek* mlynáři, tkalci, ačkoli naše čeleď dokáže tkát náš len a mlít naši pšenici mezi dvěma kameny. Rujnoval se, a navíc dopřával cizincům mzdy, které bylo tak snadné rozsévat kolem sebe.

Posilněn touto úvahou náš lehkomyslník změnil osevní postup. Rozdělil statek na dvacet dílců. Na jednom se pěstovala oliva, na druhém moruše, na třetím len, na čtvrtém vinná réva, na pátém pšenice atd. Dosáhl tak toho, že svou rodinu zásobil vším a stal se *nezávislým*. Z obecného oběhu už nebral nic; je pravda, že do něj ale ani nic nedával. Zbohatl? Ne; neboť země nebyla uzpůsobena k pěstování vinné révy; klima zavrhovalo úspěch olivy, a nakonec rodina byla zásobena vším hůře než v dobách, kdy to otec obstarával cestou směny.

Pokud jde o dělníky, nebylo pro ně více práce než dřív. Bylo sice pětkrát víc dílců k obdělávání, ale byly pětkrát menší; dělal se olej, ale méně pšenice; nekupoval se len, ale ani se neprodávalo žito. Ostatně statkář nemohl na mzdách utratit víc než svůj kapitál; a jeho kapitál, zdaleka ne že by se novým rozvržením půdy zvětšil, bez ustání klesal. Velká část se vázala v budovách a nespočetném nářadí, nezbytném tomu, kdo chce dělat všechno. Výsledkem bylo, že nabídka pracovních rukou zůstala táž, ale prostředky je zaplatit se zmenšily, a nutně došlo ke snížení mezd.

Zde je obraz toho, co se děje u národa, který se izoluje režimem zákazů. Rozmnožuje počet svých odvětví, to vím; ale snižuje jejich význam; dává si, abychom tak řekli, *průmyslový osevní postup* složitější, ale ne plodnější – naopak, protože týž kapitál a tatáž pracovní síla v něm narážejí na víc přírodních obtíží. Fixní kapitál pohlcuje větší část oběžného kapitálu, to znamená větší část fondu určeného na mzdy. To, co z něj zbude, se může rozvětvovat, jak chce, nezvýší to jeho velikost. Je to voda rybníku, o níž si myslíme, že jsme ji učinili hojnější, protože rozdělena do mnoha nádrží, dotýká se země na víc

místech a nabízí slunci větší plochu; a nevidíme, že právě proto se vsakuje, vypařuje a mizí.

Při daném kapitálu a dané pracovní síle vytváří tyto tím menší hromadu výrobků, čím víc překážek nalézá. Není pochyb o tom, že mezinárodní přehrady, které v každé zemi nutí tento kapitál a tuto pracovní sílu zdolávat víc obtíží podnebí a teploty, mají za obecný výsledek méně vytvořených výrobků – nebo, což je totéž, méně uspokojení získaných pro lidstvo. A pokud dochází k obecnému úbytku uspokojení, jak by váš podíl, dělníci, se mohl zvětšit? Zařídili by to bohatí, ti, kdo dělají zákony, tak, aby nejen snášeli svůj poměrný díl celkového úbytku, ale aby jejich už tak snížený podíl se zmenšil ještě o to, co se, jak říkají, přidá k vašemu? Je to možné? Je to k uvěření? Och, to je podezřelá velkorysost, a moudře uděláte, pokud ji odmítnete[20].

XIII. Teorie, praxe

Jsme příznivci svobody směny; obviňují nás, že jsme teoretici a že nebereme dost ohledu na praxi.

> „Jaký strašný předsudek proti panu Sayovi," říká pan Ferrier[21], „je ta dlouhá řada vynikajících správců, ta úctyhodná liga spisovatelů, kteří všichni viděli jinak než on – a pan Say si to před sebou neskrývá! Poslechněme ho: ‚Říkalo se na obhajobu starých omylů, že musí mít přece jen nějaký základ myšlenky tak všeobecně přijaté všemi národy. Nemá se člověk mít na pozoru před pozorováními a úvahami, které vyvracejí to, co bylo až dodnes pokládáno za jisté, co bylo za jisté pokládáno tolika osobnostmi, které si zasluhují doporučení pro svou osvícenost a své úmysly? Tento argument, přiznávám, zasluhuje udělat hluboký dojem a mohl by vrhnout pochybnost na ty nejnespornější body, kdybychom neviděli, jak byly po dlouhá staletí přijímány a hlásány celým světem ty nejfalešnější názory, které dnes za falešné všeobecně pokládáme. Není to tak dávno, co všechny národy, od nejhrubšího po nejosvícenější, a všichni lidé, od nosiče břemen po nejučenějšího filozofa, uznávali čtyři živly. Nikomu by ani ve snu nenapadlo tu nauku popřít; a přece je falešná – takže dnes není pomocného přírodovědce, který by nebyl vysmán, kdyby zemi, vodu a oheň pokládal za živly.'"

K tomu pan Ferrier podotýká:

> „Pokud si pan Say myslí, že tím odpovídá na velmi silnou námitku, kterou si sám položil, podivně se klame. To, že se, jakkoli jinak velmi

osvícení, lidé po několik staletí mýlili v tom či onom bodě přírodopisu, se chápe a nic nedokazuje. Voda, vzduch, země a oheň, ať jsou živly nebo ne, nebyly pro člověka o nic méně užitečné? Takové omyly jsou bez následků; nepřinášejí převraty, nevrhají nejistotu do myslí, a hlavně nezasahují žádný zájem – a to je důvod, proč mohly trvat bez obtíží po tisíce let. Hmotný svět tedy jde dál, jako by neexistovaly. Jenže může to být takto s omyly, které zasahují svět mravní? Je představitelné, že by správní systém absolutně nesprávný, a tedy škodlivý, byl po několik staletí a u několika národů dodržován s obecným souhlasem všech vzdělaných lidí? Vysvětlí někdo, jak by se takový systém mohl snášet se stále vzrůstající prosperitou národů? Pan Say přiznává, že argument, který potírá, zasluhuje udělat hluboký dojem. Jistě, a ten dojem zůstává, neboť pan Say ho spíš zvětšil, než že by ho zrušil."

Poslechněme pana de Saint-Chamanse:

„Teprve kolem poloviny minulého, osmnáctého století, kdy všechna témata a všechny zásady bez výjimky byly vydány k rozpravě spisovatelů, začali tihle dodavatelé *spekulativních* myšlenek, uplatňovaných na vše a použitelných na nic, psát o politické ekonomii. Předtím existoval systém politické ekonomie nenapsaný, ale *praktikovaný* vládami. Jeho vynálezcem byl prý Colbert a byl pravidlem všech států Evropy. Zvláštní je, že je jím ještě dnes, přes anatema a opovržení, přes objevy moderní školy. Tento systém, který naši spisovatelé nazvali *merkantilní systém*, spočíval v tom… znepříjemňovat zákazy nebo vstupními cly zahraniční výrobu, která by svou konkurencí mohla ruinovat naše manufaktury… Tento systém byl prohlášen za nesmyslný, absurdní a schopný ochudit kteroukoli zemi spisovateli ekonomy všech škol[22]; byl vykázán ze všech knih, aby se musel uchýlit do *praxe* všech národů; a nelze pochopit, že co se bohatství národů týká, vlády se nepřidržují spíš učených autorů než *staré zkušenosti* jednoho systému, atd… Zvlášť nelze pochopit, že francouzská vláda… tvrdošíjně odolává v po-

litické ekonomii pokrokům osvícenství a zachovává ve své *praxi* ty staré omyly, které všichni naši peří ekonomové označili… Ale dost už o tomto merkantilním systému, který má pro sebe *jen fakta* a není hájen žádným spisovatelem[23]!"

* * *

Kdo by neřekl, že by, podle této řeči, ekonomové, žádajíce pro každého *volné nakládání s jeho vlastnictvím*, vymysleli ze své hlavy – jako fourieristé – nějaký nový, chimérický, podivný společenský řád, jakousi dosud nevídanou falanstéru v dějinách lidského pokolení! Zdá se mi, že pokud je v tom všem něco vynalezeného, podmíněného, pak to není svoboda, nýbrž ochrana; ne schopnost směňovat, ale celnice, celnice použitá k umělému převrácení přirozeného řádu odměn.

Teď ale nejde o srovnávání a souzení obou systémů; otázkou v tuto chvíli je, který z obou je opřen o zkušenost.

Páni monopolisté, tvrdíte, že *fakta* jsou pro vás; že my máme na své straně jen *teorie*.

Dokonce si lichotíte, že ta dlouhá řada veřejných aktů, ona *stará zkušenost* Evropy, na niž se odvoláváte, se panu Sayovi zdála úctyhodná; a připouštím, že vás nevyvrátil se svou obvyklou pronikavostí. Já vám ale pole *fakt* nepostupuji, neboť pro sebe máte jen fakta výjimečná a vynucená, a my proti nim můžeme postavit fakta obecná, svobodné a dobrovolné činy všech lidí.

Co říkáme my a co říkáte vy?

– My říkáme:

„Je lépe koupit od druhého to, co by stálo víc udělat sám."

A vy říkáte:

„Je lépe dělat věci sám, i když by stálo míň koupit je od druhého."

Nuže, pánové, ponechme stranou teorii, důkazy, úvahy, všechno, co vám – jak se zdá – působí nevolnost: které z těchto dvou tvrzení má pro sebe pečeť *obecné praxe*?

Projděte pole, dílny, továrny, obchody; podívejte se nad sebe, pod sebe, kolem sebe; prozkoumejte, co se děje ve vaší vlastní domácnosti; sledujte své vlastní činy v každém okamžiku, a řekněte, která zásada vede ty rolníky, dělníky, podnikatele a kupce; řekněte, jaká je vaše osobní *praxe*.

Šije si zemědělec sám šaty? Vyrábí si krejčí obilí, které jí? Nepřestává vaše hospodyně péct chléb doma, hned jak zjistí, že je úspornější ho koupit u pekaře? Odkládáte pero, abyste si vzal kartáč, abyste neplatil *poplatek* kartáčníkovi? Nespočívá celá ekonomika společnosti na dělbě povolání, na dělbě práce, jedním slovem na *směně*? A je snad směna něco jiného než tenhle výpočet, který nás všechny, co jsme, vede k přerušení přímé výroby, kdykoli nepřímé získání ušetří čas a námahu?

Nejste tedy lidé *praxe*, protože byste nemohli ukázat jediného člověka na celém zemském povrchu, který by jednal podle vaší zásady.

Ale, řeknete, nikdy jsme ze své zásady nedělali pravidlo osobních vztahů. Dobře víme, že by to roztrhlo společenský svazek a donutilo lidi žít jako slimáci, každý ve své ulitě. Omezujeme se na tvrzení, že vládne *fakticky* ve vztazích ustavených mezi uskupeními lidské rodiny.

Nuže, i toto tvrzení je mylné. Rodina, obec, kraj, departement, provincie – to jsou taková uskupení, která bez výjimky vaši zásadu *v praxi* odmítají a nikdy je nenapadlo něco jiného. Všichni si opatřují směnou to, co by je stálo víc opatřit si přímo. Totéž by dělaly i národy, kdybyste jim v tom nebránili *silou*.

My jsme tedy lidé praxe a zkušenosti; neboť abychom potírali zákaz, který jste výjimečně vložili na některé mezinárodní směny, opíráme se o praxi a zkušenost všech jednotlivců a všech uskupení jednotlivců, jejichž činy jsou dobrovolné a mohou tedy být přivolány jako

svědkové. Vy ale začínáte *donucováním*, *bráněním*, a pak se chytáte činů *vynucených* nebo *zakázaných*, abyste zvolali: „Vidíte, praxe nás ospravedlňuje!"

Povstáváte proti naší *teorii*, ba proti *teorii* vůbec. Jenže když stavíte zásadu v protikladu k naší, snad si myslíte, že neděláte *teorii*? Ne, ne, škrtněte to. Děláte teorii stejně jako my, ale mezi vaší a naší je tento rozdíl:

Naše teorie spočívá jen v pozorování *obecných fakt*, obecných citů, obecných výpočtů, obecných postupů – a nanejvýš v jejich třídění a koordinaci pro lepší pochopení.

Je tak málo opakem praxe, že není ničím jiným než *vysvětlenou praxí*. Díváme se, jak lidé jednají, hnáni pudem sebezáchovy a pokroku, a to, co dělají svobodně a dobrovolně, je právě to, co nazýváme *politickou ekonomií* či ekonomií společnosti. Pořád opakujeme: Každý člověk je *v praxi* vynikající ekonom, vyrábí nebo směňuje podle toho, zda je víc výhody ve směně či ve výrobě. Každý se zkušeností pozvedá k vědě – nebo spíš věda není nic jiného než tatáž zkušenost pečlivě pozorovaná a metodicky vyložená.

Vy ale děláte *teorii* v nepříznivém slova smyslu. Vymýšlíte, konstruujete postupy, které nejsou potvrzené praxí žádného člověka žijícího pod nebeskou klenbou, a pak voláte na pomoc donucování a zákazy. Musíte sáhnout po *síle*, protože, chcete-li, aby lidé vyráběli to, co je pro ně *výhodnější* koupit, chcete, aby se vzdali *výhody*, požadujete od nich, aby se řídili naukou, která si odporuje už ve svém znění.

A proto také tuhle nauku, která by, jak připouštíte, byla absurdní v osobních vztazích, vyzývám vás rozšířit – byť jen spekulativně – na transakce mezi rodinami, obcemi, departementy nebo provinciemi. Podle vlastního doznání je použitelná jen na mezinárodní vztahy.

A proto jste každý den nuceni opakovat:

„Zásady nemají nic absolutního. Co je *dobré* u jednotlivce, rodiny, obce, provincie, je *špatné* u národa. Co je *dobré* v drobném – totiž kupovat spíš než vyrábět, když je nákup výhodnější než výroba – je *špatné* v hromadě; politická ekonomie jednotlivců není ekonomie národů," – a jiné bláboly *ejusdem farinæ*.

A to všechno proč? Podívejte se zblízka. Abyste nám dokázali, že my, spotřebitelé, jsme váš majetek! že patříme vám tělem i duší! že máte na naše žaludky a naše údy výhradní právo! že vám přísluší nás krmit a oblékat za cenu, kterou si určíte, ať je vaše neumětelství, vaše hrabivost nebo nevýhodnost vaší polohy jakákoli!

Ne, nejste lidé praxe, jste lidé abstrakce… a vymáhání[24].

XIV. Spor zásad

Je jedna věc, která mě ohromuje, a to tahle:

Upřímní političtí spisovatelé, kteří studují společenskou ekonomii výhradně z hlediska výrobce, dospěli k této dvojí formuli:

> „Vlády musí nakládat se spotřebiteli podřízenými jejich zákonům ve prospěch domácí práce;
>
> Musí podřídit svým zákonům i vzdálené spotřebitele, aby s nimi mohly nakládat ve prospěch domácí práce."

První z těchto formulí se jmenuje *ochrana*; druhá *odbytiště*.

Obě spočívají na tezi, které se říká *obchodní bilance*:

> „Národ chudne, když dováží, a bohatne, když vyváží."

Neboť pokud je každý nákup zvenku *zaplacený poplatek*, ztráta, je úplně prosté omezit, ba zakázat dovoz.

A pokud je každý prodej navenek *získaný poplatek*, zisk, je zcela přirozené vytvářet si *odbytiště* – třeba i silou.

Ochranný systém, *koloniální systém*: nejsou tedy ničím jiným než dvěma stránkami téže teorie. *Bránit* našim spoluobčanům kupovat od cizinců, *nutit* cizince kupovat od našich spoluobčanů – jsou jen dva důsledky téže zásady.

Je přitom nemožné nepoznat, že podle této nauky, je-li pravdivá, obecný prospěch spočívá na *monopolu* neboli vnitřním plenění, a na *dobytí* neboli plenění vnějším.

Vstoupím do jedné z chalup zavěšených ve stráních našich Pyrenejí.

Otec rodiny dostal za svou práci jen slabou mzdu. Ledový vítr nutí jeho polonahé děti se třást, krb vyhasl, stůl je prázdný. Za horou je vlna, dříví a kukuřice, ale ty statky jsou rodině chudého nádeníka zakázány; protože druhý svah hor, to už není Francie. Cizí jedle neoživí krb chalupy; pastýřovy děti nepoznají chuť biskajské *métury*; a vlna z Navarry neohřeje jejich ztuhlé údy. Tak to chce obecný prospěch: budiž! Ale přiznejme, že je zde v rozporu se spravedlností.

Rozhodovat zákonem o spotřebitelích, vyhradit je domácí práci, znamená vpadnout do jejich svobody, zakázat jim čin – směnu – který není sám v sobě nic proti morálce; jedním slovem jim činit *křivdu*.

A přece je to nutné, říká se, pod hrozbou, že se zastaví domácí práce, pod hrozbou, že se zasadí osudná rána veřejné prosperitě.

Spisovatelé ochranářské školy tedy přicházejí k smutnému závěru, že mezi spravedlností a prospěchem je zásadní nesnesitelnost.

* * *

Z druhé strany, pokud má každý národ zájem *prodávat* a ne *kupovat*, prudká akce a reakce jsou přirozeným stavem jejich vztahů, neboť každý se bude snažit vnutit své výrobky všem, a všichni se budou snažit výrobky každého odrazit.

Prodej totiž znamená nákup, a jelikož podle této nauky prodávat je zisk a kupovat je ztráta, každá mezinárodní transakce znamená zlepšení jednoho národa a zhoršení druhého.

Jenže na jedné straně jsou lidé osudově tlačeni k tomu, co jim prospívá; z druhé strany pudově odolávají tomu, co jim škodí: z čehož je nutné uzavřít, že každý národ nese v sobě přirozenou sílu rozpínání a stejně přirozenou sílu odporu, kteréžto obojí stejně škodí všem

ostatním; nebo jinými slovy, že antagonismus a válka jsou *přirozeným* stavem lidské společnosti.

Tak se teorie, kterou rozebírám, shrnuje do těchto dvou axiomů:

> Prospěch je neslučitelný se spravedlností uvnitř.
>
> Prospěch je neslučitelný s mírem navenek.

Nuže! Co mě udivuje, co mě ohromuje, je, že politický spisovatel, státník, který se upřímně přiklonil k ekonomické nauce, jejíž zásada tak prudce naráží na jiné nesporné zásady, může mít chvíli klidu a duševního pokoje.

Mně se zdá, že kdybych do vědy vstoupil těmito dveřmi, kdybych jasně nevnímal, že svoboda, prospěch, spravedlnost a mír jsou věci nejen slučitelné, ale úzce spjaté, dalo by se říci totožné, snažil bych se zapomenout vše, co jsem se naučil; řekl bych si:

„Jak mohl Bůh chtít, aby lidé dospěli k prosperitě jen nespravedlností a válkou? Jak mohl chtít, aby se válce a nespravedlnosti vzdali jen tehdy, když se vzdají svého blaha?

Nemýlí mě snad falešným leskem věda, která mě dovedla k té strašlivé rouhavosti, co se v této alternativě skrývá, a dovolím si vzít na sebe, abych z toho udělal základ zákonodárství velkého národa? A když dlouhá řada slavných učenců nasbírala z téže vědy, které zasvětili celý život, útěšnější výsledky, když tvrdí, že svoboda a prospěch se tam snoubí se spravedlností a mírem, že všechny tyto velké zásady se bez střetů ubírají po celou věčnost nekonečnými rovnoběžkami – nemají pro sebe tu presumpci, která plyne ze všeho, co víme o Boží dobrotě a moudrosti, projevené vznešenou harmonií hmotného stvoření? Mám snadno věřit, proti takové presumpci a proti tolika úctyhodným autoritám, že si týž Bůh zvolil klást do zákonů mravního světa antagonismus a rozpor? Ne, ne, než budu mít za jisté, že všechny společenské zásady se srážejí, popírají, a jsou mezi sebou v anarchic-

kém, věčném, nenapravitelném sporu; než vnutím svým spoluobčanům bezbožný systém, k němuž mě dovedly mé úvahy, chci projít znovu celým jejich řetězem a přesvědčit se, zda není bodu na cestě, kde jsem zabloudil."

Pokud bych po upřímném přezkoumání, dvacetkrát opakovaném, docházel stále k tomu hroznému závěru, že je nutné volit mezi dobrem a prospěchem, odrazen bych odvrhl vědu, zahrabal se do dobrovolné nevědomosti, a hlavně bych odmítl jakoukoli účast na záležitostech své země, přenechal lidem jiného kalibru břemeno a odpovědnost tak bolestné volby[25].

XV. Znovu vzájemnost

Pan de Saint-Cricq říkal: „Jsme si jisti, že od nás cizinec nakoupí tolik, co u nás prodá?"

Pan Dombasle: „Z jakého důvodu bychom měli věřit, že angličtí výrobci k nám přijdou spíš než ke kterémukoli jinému národu na světě hledat zboží, které potřebují, a to zboží v hodnotě rovnající se jejich vývozům do Francie?"

Obdivuju, jak lidé, kteří se nazývají *praktickými* především, uvažují nad vším, co se v praxi děje!

V praxi: uskuteční se mezi stem, tisícem, snad deseti tisíci směn jediná, která je přímou výměnou výrobku za výrobek? Od chvíle, kdy jsou na světě peníze, řekl si někdy rolník: Nekoupím boty, klobouky, rady ani hodiny jinak než od obuvníka, kloboučníka, advokáta nebo profesora, kteří ode mě koupí obilí přesně za rovnocennou hodnotu? A proč by si národy ukládaly takovou obtíž?

Jak se věci dějí?

Dejme tomu, že je národ bez zahraničních styků. Jeden člověk vyrobil obilí. Vloží je do *národního* oběhu za nejvyšší kurz, jaký najde, a dostane za ně... co? Peníze, to jest poukázky, nekonečně dělitelné bony, pomocí nichž bude moci kdykoli, až uzná za vhodné, a do odpovídající míry, zase z národního oběhu vzít předměty, které potřebuje nebo si přeje. Nakonec, po dokončení operace, vzal z masy přesně tolik, co do ní vložil, a *jeho spotřeba se v hodnotě přesně rovná jeho výrobě*.

Pokud jsou směny tohoto národa s cizinou volné, pak už to není do *národního* oběhu, ale do *obecného* oběhu, do kterého každý vkládá své

výrobky a bere své spotřeby. Nemusí se starat, zda to, co dává do toho obecného oběhu, kupuje krajan nebo cizinec; zda bony, které dostává, přišly od Francouze nebo Angličana; zda předměty, za které tyto bony pak vyměňuje podle svých potřeb, byly vyrobeny tady, nebo za Rýnem či za Pyrenejemi. Vždy je to tak, že pro každého jednotlivce je přesná rovnováha mezi tím, co do společné velké nádrže vlije, a tím, co z ní vybere; a pokud to platí pro každého jednotlivce, platí to i pro národ v celku.

Jediný rozdíl mezi oběma případy je, že v tom druhém má každý před sebou širší trh pro své prodeje i nákupy, a má tedy víc šancí dobře oboje udělat.

Namítá se: Když se celý svět smluví, že nevezme z oběhu výrobky určitého jednotlivce, nebude moci on nic vzít z masy. Totéž platí o národě.

ODPOVĚĎ: Pokud takový národ nemůže z masy nic vzít, nic do ní ani nevloží; bude pracovat jen pro sebe. Bude přinucen poddat se tomu, co mu chcete uvalit předem, totiž *izolaci*.

A to bude ideál zákazového režimu.

Není zvláštní, že mu ten režim ukládáte už teď, ze strachu, aby snad náhodou nejednou do něj neuvízl i bez vás?

XVI. Zahrazené řeky obhajují zákazy dovozu

Před několika lety jsem byl v Madridu. Šel jsem do Cortes. Diskutovala se tam smlouva s Portugalskem o zlepšení průplavu Duera. Jeden poslanec vstal a řekl: „Pokud bude Duero splavněné, bude po něm doprava levnější. Portugalské obilí se bude lépe prodávat v Kastilii a bude naší *národní práci* dělat hroznou konkurenci. Projekt odmítám, pokud se páni ministři nezavážou zvýšit celní sazby tak, aby se obnovila rovnováha." Shromáždění pokládalo argument za nezvratný.

O tři měsíce později jsem byl v Lisabonu. Táž otázka se předložila senátu. Jeden urozený hidalgo řekl: „Senhor presidente, projekt je absurdní. Rozestavíte, s velkými náklady, strážce na břehy Duera, aby zabránili vpádu kastilského obilí do Portugalska, a zároveň chcete, také s velkými náklady, ten vpád usnadnit. To je nedůslednost, k níž se nemohu připojit. Ať Duero přejde na naše syny tak, jak nám ho zanechali naši otcové."

* * *

Později, když šlo o zlepšení Garonny, vzpomněl jsem si na argumenty iberských řečníků a říkal jsem si: Kdyby byli toulouští poslanci stejně dobrými ekonomy jako ten z Palencie, a bordeauxští zástupci stejně silnými logiky jako ti z Porta, Garonna by jistě zůstala

> dřímat při vábném zvuku své nahnuté urny,

neboť splavnění Garonny bude ku prospěchu – ke škodě Bordeaux – *vpádu* toulouských výrobků, a – ke škodě Toulouse – *záplavy* bordeauxských výrobků.

XVII. Záporná železnice

Řekl jsem, že nešťastně staví-li se člověk na stanovisko zájmu výrobce, nemůže se vyhnout tomu, aby narazil na obecný zájem, neboť výrobce jako takový chce jen úsilí, potřeby a překážky.

Pozoruhodný příklad nacházím v jednom bordeauxském listě.

Pan Simiot si klade otázku:

> Má železnice z Paříže do Španělska mít v Bordeaux přerušení?

Odpovídá kladně mnoha důvody, které zde nemám prostor zkoumat, mezi nimi však tímto:

> Železnice z Paříže do Bayonne má mít v Bordeaux mezeru, aby zboží a cestující, nucení v tom městě zastavit, nechali zisky lodníkům, nosičům, komisionářům, zasilatelům, hostinským atd.

Je jasné, že i zde je zájem pracovních činitelů stavěn před zájem spotřebitelů.

Jenže pokud má Bordeaux ze mezery mít prospěch, a pokud je tento prospěch v souladu s obecným zájmem, pak Angoulême, Poitiers, Tours, Orléans a navíc všechna mezilehlá místa, Ruffec, Châtellerault atd. atd., musí také žádat mezery, a to v obecném zájmu, v správně chápaném zájmu národní práce, neboť čím více jich bude, tím více bude i zasílání, komisí a překládání ve všech bodech trati. S tímto systémem dojdeme k železnici složené z postupných mezer, k *záporné železnici*.

Ať chtějí páni protekcionisté nebo ne, je stále jisté, že *zásada omezení* je totožná se *zásadou mezer*: obětování spotřebitele výrobci, cíle prostředku.

XVIII. Žádné zásady nejsou absolutní

Nelze se dost divit, s jakou snadností se lidé smiřují s neznalostí toho, co by měli nejvíc vědět, a lze si být jistý, že jsou odhodláni usnout ve své nevědomosti, jakmile dospějí k vyhlášení tohoto axiomu: Žádné zásady nejsou absolutní.

Vstupte do síně zákonodárců. Řeší se, zda zákon zakáže, nebo osvobodí mezinárodní směny.

Jeden poslanec vstane a řekne:

> Pokud dovolíte tyto směny, cizinec vás zaplaví svými výrobky, Angličan tkaninami, Belgičan uhlím, Španěl vlnou, Ital hedvábím, Švýcar skotem, Švéd železem, Prus obilím, takže u nás nebude už možný žádný průmysl.

Jiný odpoví:

> Pokud tyto směny zakážete, různé dobrodiní, kterými příroda zahrnula každé podnebí, jakoby pro vás nebyla. Nebudete mít podíl na strojní zručnosti Angličanů, na bohatství belgických dolů, na úrodnosti polské půdy, na plodnosti švýcarských pastvin, na levnosti španělské práce, na teple italského podnebí; budete muset od vzpurné výroby žádat to, co byste byli směnou dostali z lehké výroby.

Zajisté se jeden z těch poslanců mýlí. Ale který? Stojí za to si to ověřit, protože nejde jen o mínění. Stojíte před dvěma cestami, je nutné vybrat, a jedna vede nutně k *bídě*.

Aby člověk unikl z rozpaků, říká: Žádné zásady nejsou absolutní.

Tenhle axiom, tak dnes módní, krom toho, že je po chuti lenosti, hodí se i ctižádosti.

Pokud by zvítězila teorie zákazů, nebo pokud by zvítězila nauka svobody, maličký zákon by stačil k celému našemu ekonomickému zákoníku. V prvním případě by zněl: *každá vnější směna je zakázána*; ve druhém: *každá směna s cizinou je volná*, a mnoho velkých hodnostářů by ztratilo svou důležitost.

Jenže pokud směna nemá svou vlastní povahu, pokud není řízena žádným přirozeným zákonem, pokud je rozmarně užitečná nebo zhoubná, pokud nemá svou pobídku v dobru, které činí, a mez v dobru, které činit přestává, pokud její účinky nemohou být posouzeny těmi, kdo ji vykonávají – jedním slovem, pokud nejsou absolutní zásady, pak je nutné vážit, vyvažovat, regulovat transakce, vyrovnávat pracovní podmínky, hledat úroveň zisků, obrovský úkol, jenž velmi pomůže těm, kdo ho na sebe berou, získat tučné platy a velký vliv.

Když jsem vstupoval do Paříže, kterou jsem si přišel prohlédnout, říkal jsem si: Je tady milion lidských bytostí, které by všechny za pár dní zahynuly, kdyby do této obrovské metropole neplynulo zásobování všeho druhu. Představivost se děsí, když chce odhadnout nesmírnou rozmanitost předmětů, které zítra musí vstoupit do bran, pod hrozbou, že život obyvatel zhasne v křečích hladu, pouličních bouří a drancování. A přece všichni v této chvíli spí a jejich klidný spánek není ani na okamžik rušen myšlenkou na takovou strašlivou vyhlídku. Z druhé strany osmdesát departementů dnes pracovalo, aniž by se dohodly, aniž by se smluvily, na zásobování Paříže. Jak se stane, že každý den přinese to, co je třeba, nic víc, nic méně, na tento gigantický trh? Jaká je tedy ta důmyslná a tajná moc, která řídí ohromující pravidelnost tak složitých pohybů, pravidelnost, v niž má každý tak nedbalou víru, přestože o ni jde blaho i život? Ta moc je *absolutní zásada*, zásada svobody transakcí. Máme víru v to vnitřní světlo, které Prozřetelnost vložila do srdce všech lidí, jimž svěřila zachování a ne-

konečné zlepšování našeho druhu, *zájem*, protože ho musíme nazvat svým jménem, zájem tak činný, tak bdělý, tak prozíravý, pokud je ve svém jednání svobodný. Kam byste se dostali, obyvatelé Paříže, kdyby si nějaký ministr vzpomněl nahradit tuhle moc kombinacemi svého génia, jakkoli vyšším ho předpokládáme? Kdyby mu napadlo podrobit svému nejvyššímu řízení ten úžasný mechanismus, soustředit všechny jeho pružiny do svých rukou, rozhodovat, kým, kde, jak, za jakých podmínek každá věc má být vyráběna, dopravována, směňována a spotřebovávána? Och, i když je ve vašich zdech mnoho utrpení, i když bída, zoufalství a snad i hlad u vás vyvolávají víc slz, než vaše vroucí láska k bližnímu dokáže osušit, je pravděpodobné, je jisté, odvažuji se to říci, že svévolný zásah vlády by to utrpení znásobil do nekonečna a rozšířil na vás všechny neduhy, které zasahují jen malý počet vašich spoluobčanů.

Nuže! Tahle víra, kterou všichni máme v zásadu, když jde o naše vnitřní transakce, proč bychom ji neměli v tutéž zásadu aplikovanou na naše mezinárodní transakce, nepochybně méně početné, méně citlivé a méně složité? A pokud není nutné, aby pařížská prefektura regulovala naše odvětví, vyvažovala naše šance, naše zisky a ztráty, znepokojovala se vyčerpáním hotovosti, vyrovnávala podmínky naší práce ve vnitřním obchodě, proč je nutné, aby celnice, vykračujíc ze své fiskální úlohy, chtěla vykonávat ochrannou činnost nad naším vnějším obchodem[26]?

XIX. Národní nezávislost

Mezi argumenty, které se uplatňují ve prospěch omezujícího režimu, nelze zapomenout na ten, který se odvolává na *národní nezávislost*.

„Co uděláme pro případ války," říká se, „pokud se vydáme Anglii na milost ohledně železa a uhlí?"

Angličtí monopolisté neopominou vykřiknout ze své strany:

„Co se stane s Velkou Británií v době války, pokud se stran potravin dostane do závislosti na Francouzích?"

Jedné věci se nevšímá: té závislosti, která plyne ze směn, z obchodních transakcí, je závislost *vzájemná*. Nemůžeme záviset na cizině, aniž by cizina závisela na nás. A to je právě podstata *společnosti*. Rozbít přirozené vztahy neznamená postavit se do stavu nezávislosti, ale do stavu izolace.

A všimněte si: izoluje se se zřetelem na válku; ale samotný akt izolace je začátkem války. Dělá ji snazší, méně nákladnou, a tím méně nepopulární. Ať jsou si národy navzájem trvalými odbytišti; ať jejich vztahy nelze přerušit, aniž by jim způsobily dvojí utrpení – nedostatek a přetlak – a nebudou už potřebovat mohutná válečná loďstva, která je ruinují, ani ty velké armády, které je drtí; světový mír nebude ohrožen rozmarem nějakého Thierse nebo Palmerstona a válka zmizí pro nedostatek potravy, zdrojů, důvodů, záminek a lidové sympatie.

Vím dobře, že mi někdo vytkne (je to dnes móda), že jako základ bratrství národů dávám zájem, nízký a prozaický zájem. Rádi by, aby svou zásadu bratrství měly v lásce k bližnímu, v lásce, že by k ní bylo

třeba i trochu sebezapření, a aby, poskvrňujíc hmotné blaho lidí, nesly zásluhu šlechetné oběti.

Kdy už skončíme s těmi dětinskými deklamacemi? Kdy konečně vyhostíme z vědy to tartufovství? Kdy přestaneme stavět tuto odpornou protimluvu mezi naše spisy a naše činy? Vysmíváme se, zavrhujeme *zájem*, to jest užitečné, dobré (vždyť říci, že všechny národy mají zájem na nějaké věci, znamená říci, že ta věc je sama o sobě dobrá), jako by zájem nebyl nutná, věčná, nezničitelná vzpruha, jíž Prozřetelnost svěřila schopnost lidstva se zdokonalovat! Dalo by se říct, že jsme všichni andělé nezištnosti? A myslí si někdo, že veřejnost nezačíná vidět s odporem, jak tahle vystrojená řeč černí právě ty stránky, které se jí nechávají platit nejdráž? Och, ta předstíranost! Ta předstíranost! To je skutečně nemoc tohoto století.

Jakže? Protože blaho a mír jsou věci souvztažné, protože se Bohu zalíbilo založit tuto krásnou harmonii v mravním světě, nechcete, abych obdivoval, abych uctíval jeho výnosy, abych s vděčností přijímal zákony, které činí ze spravedlnosti podmínku štěstí? Chcete mír jen tehdy, když poškozuje blaho, a svoboda vám tíží, protože vám neukládá oběti? A co vám brání, pokud má pro vás sebezapření tolik půvabů, projevit ho ve svých osobních činech? Společnost vám bude vděčná, neboť někdo aspoň z toho sklidí ovoce; ale chtít je vnutit lidstvu jako zásadu, to je vrchol absurdity, neboť sebezapření všech, to je oběť všech, to je zlo povýšené na teorii.

Ale díky nebesům lze psát a číst mnoho takových deklamací, aniž by proto svět přestal poslouchat svou vzpruhu, kterou je, ať chceme nebo ne, *zájem*.

Konec konců je dost zvláštní vidět, jak se dovolávají citů té nejvznešenější nezištnosti na podporu samotného plenění. Hleďme tedy, k čemu dochází ta okázalá nezištnost! Tihle lidé, tak poeticky jemní, že nechtějí ani mír, pokud je založen na nízkém *zájmu* lidí, strkají ruku do kapsy druhých, a především chudých; neboť který článek sa-

zebníku chrání chudého? Och, pánové, nakládejte, jak uznáte za vhodné, s tím, co patří vám, ale nechte nás taky nakládat s plody našeho potu, používat je nebo směňovat podle své vůle. Deklamujte o zříkání se sebe sama, neboť to je krásné; ale přitom buďte aspoň poctiví[27].

XX. Lidská práce, národní práce

Rozbíjet stroje a odmítat zahraniční zboží – to jsou dva činy pocházející z téže nauky.

Vidíme lidi, kteří tleskají, když se světu zjeví nějaký velký vynález, a kteří přesto přitakají ochranářskému režimu. Ti lidé jsou velmi nedůslední!

Co vyčítají svobodě obchodu? Že nechává zahraničními výrobci – obratnějšími nebo lépe umístěnými než my – vyrábět věci, které bychom bez ní vyráběli sami. Jedním slovem obviňují ji ze škody *národní práci*.

Stejně tak by měli vyčítat strojům, že nechávají přírodní činitele dělat to, co by, kdyby jich nebylo, bylo dílem našich rukou, a tedy že škodí *lidské práci*?

Zahraniční dělník lépe umístěný než francouzský je oproti němu skutečný *ekonomický stroj*, který ho drtí svou konkurencí. Stejně tak stroj, který provádí operaci za nižší cenu než určitý počet rukou, je vzhledem k těmto rukám skutečný *zahraniční soupeř*, který je svou rivalitou paralyzuje.

Pokud je tedy správné chránit *národní práci* proti konkurenci *zahraniční práce*, není méně správné chránit *lidskou práci* proti rivalitě *strojové práce*.

Proto každý, kdo přijímá ochranářský režim, pokud má v mozku trochu logiky, nesmí se zastavit u zákazu zahraničních výrobků: musí zakázat i výrobky člunku a pluhu.

A proto se mi mnohem víc líbí logika lidí, kteří, deklamujíce proti *vpádu* exotického zboží, mají aspoň odvahu deklamovat i proti *nadbytku výroby*, který plyne z vynalézavosti lidského ducha.

Takový je pan de Saint-Chamans. „Jedním z nejsilnějších argumentů," říká, „proti svobodě obchodu a přílišnému užívání strojů je, že spousta dělníků zůstává bez práce buď kvůli zahraniční konkurenci, která porazí manufaktury, nebo kvůli nástrojům, které nahrazují lidi v dílnách." (*O systému daní*, strana čtyři sta třicet osm.)

Pan de Saint-Chamans dokonale vystihl analogii, řekněme lépe totožnost mezi *dovozy* a *stroji*; proto zakazuje obojí; a vskutku je potěšení mít co dělat s neohroženými argumentátory, kteří, byť v omylu, dovádějí úvahu do konce.

Ale podívejte, jaká potíž je čeká!

Pokud je *a priori* pravda, že okruh *vynálezu* a okruh *práce* se mohou rozšiřovat jen jeden na úkor druhého, pak v zemích, kde je nejvíc *strojů*, například v Lancashiru, by mělo být nejméně *dělníků*. A pokud naopak zjišťujeme *fakticky*, že strojovost a pracovní síla souběžně dosahují vyššího stupně u bohatých národů než u divochů, musíme nutně usoudit, že se tyto dvě mocnosti nevylučují.

Nedokážu si vysvětlit, jak může myslící bytost nalézt klid tváří v tvář tomuto dilematu:

Buď vynálezy člověka neškodí jeho práci, jak dokládají obecná fakta, protože obojího je víc u Angličanů a Francouzů než mezi Hurony a Čerokézy; v tom případě jsem šel špatnou cestou, i když nevím, kde ani kdy jsem zabloudil. Dopustil bych se zločinu proti lidstvu, kdybych svůj omyl vložil do zákonodárství své země.

Nebo objevy ducha omezují práci rukou, jak se zdají ukazovat jednotlivá fakta, protože vidím každý den stroj, který nahradí dvacet, sto pracujících; pak jsem nucen konstatovat flagrantní, věčný, nevyléčitelný rozpor mezi duchovní a tělesnou mocí člověka; mezi jeho pokrokem a jeho blahem; a nemohu si pomoci říct, že stvořitel člověka

mu měl dát buď rozum, nebo paže, buď mravní, nebo brutální sílu – ale pohrál si s ním, když mu udělil zároveň schopnosti, které se navzájem ničí.

Potíž je naléhavá. Víte, jak se z ní vymanit? Tímhle zvláštním výrokem:

> *V politické ekonomii nejsou absolutní zásady.*

V srozumitelné a běžné řeči to znamená:

> „Nevím, kde je pravda a lež; neznám, co tvoří obecné dobro nebo zlo. Nijak mi to nedělá starost. Bezprostřední dopad každého opatření na mé osobní blaho je jediným zákonem, který jsem ochoten uznat."

Nejsou zásady! To je, jako byste říkali: nejsou fakta; neboť zásady nejsou než formule shrnující celý okruh dobře zjištěných fakt.

Stroje a dovoz jistě mají účinky. Ty účinky jsou dobré nebo zlé. V tomto bodě se lze lišit v názoru. Ať zvolíme jakýkoli, formuluje se jednou z těchto dvou *zásad*: Stroje jsou dobro; – nebo – stroje jsou zlo. Dovozy jsou příznivé, – nebo – dovozy jsou škodlivé. Ale říci: *žádné zásady nejsou*, to je zajisté poslední stupeň úpadku, k němuž může lidský duch sestoupit, a přiznávám, že se za svou zemi červenám, když slyším tak zrůdnou kacířskou větu pronést před francouzskými sněmovnami, s jejich souhlasem, to jest před výkvětem našich spoluobčanů a s jeho souhlasem – a to vše, aby se ospravedlnilo, že nám vnucují zákony s dokonalou neznalostí věci.

Ale konec konců, řeknete mi, vyvraťte *sofisma*. Dokažte, že stroje neškodí *lidské práci*, ani dovoz *národní práci*.

V díle této povahy nemohou být takové důkazy úplné. Mým cílem je spíš klást obtíže než je řešit, podněcovat uvažování víc než ho uspokojovat. Pro ducha nikdy není přesvědčení dobře nabyté než to, kterým je zavázán vlastní práci. Pokusím se ho však navést na cestu.

Co klame odpůrce dovozu a strojů, je, že je soudí podle jejich *bezprostředních* a přechodných účinků, místo aby šli až k obecným a konečným důsledkům.

Blízký účinek důmyslného stroje je učinit zbytečnou, pro daný výsledek, určitou kvótu pracovní síly. Ale tam jeho činnost nekončí. Právě tím, že se tento výsledek získá s menším úsilím, je dodán veřejnosti za nižší cenu; a součet úspor, které takto každý kupující realizuje, mu slouží k pořízení jiných uspokojení, to jest k podpoře pracovní síly obecně, přesně v množství odňatém zvláštní pracovní síle nedávno zdokonaleného odvětví. Takže úroveň práce nepoklesla, i když úroveň uspokojení vzrostla.

Učiňme tento soubor účinků hmatatelným na příkladu.

Dejme tomu, že se ve Francii spotřebovává deset milionů klobouků po patnácti francích; to dává kloboučnickému průmyslu potravu sto padesát milionů. Vynálezne se stroj, který dovolí vyrábět klobouky za deset franků. Potrava pro toto odvětví klesne na sto milionů, předpokládáme-li, že spotřeba nevzroste. Jenže oněch padesát milionů není proto odňato *lidské práci*. Uspořené kupujícími klobouků jim budou sloužit k uspokojení jiných potřeb, a tím k odměně celé šíře průmyslu v odpovídající míře. S těmito pěti franky úspor Honza koupí boty, Jakub knihu, Jeroným nábytek atd. Lidská práce, vzata v hromadě, bude tedy nadále podporována do výše sto padesáti milionů; ale ta částka vyprodukuje stejný počet klobouků jako dřív plus veškerá uspokojení odpovídající padesáti milionům, které stroj uspořil. Tato uspokojení jsou čistým výnosem, který Francie získá z vynálezu. Je to dar zdarma, poplatek, který lidský duch vybral od přírody. Netvrdíme, že v průběhu té proměny nebude určité množství práce *přemístěno*; ale nemůžeme připustit, že by bylo zničeno nebo jen zmenšeno.

Stejně tak s dovozem. Vraťme se k předpokladu.

Francie vyráběla deset milionů klobouků v nákladové ceně patnáct franků. Cizinec vpadl na náš trh a dodává klobouky za deset franků. Já

tvrdím, že *národní práce* tím nijak nebude zmenšena.

Protože musí produkovat do výše sto milionů, aby zaplatila deset milionů klobouků po deseti francích.

A pak zbude každému kupujícímu úspora pět franků na klobouku, čili dohromady padesát milionů, které zaplatí jiné požitky, to jest jiné práce.

Tedy hmota práce zůstane táž, a dodatečné požitky, představované padesáti miliony úspor na kloboucích, budou tvořit čistý zisk z dovozu neboli ze svobody obchodu.

A ať nás nikdo nestraší obrázkem útrap, které by v tomto předpokladu provázely přesunutí práce.

Protože kdyby nikdy neexistoval zákaz, práce by se byla sama zařadila podle zákona směny, a k žádnému přesunu by nedošlo.

Jestliže naopak zákaz přivodil umělé a neproduktivní zařazení práce, pak je on, a ne svoboda, odpovědný za nevyhnutelný přesun při přechodu ze zla do dobra.

Ledaže bychom tvrdili, že protože zlořád nelze zrušit, aniž by to postihlo ty, kteří z něho mají prospěch, stačí, aby existoval chvíli, aby musel trvat navždy[28].

XXI. Suroviny

Říká se: Ze všech obchodů je nejvýhodnější ten, při kterém se dávají zpracované věci za suroviny. Suroviny jsou totiž potravou pro *národní práci*.

A z toho se usuzuje:

Že nejlepším celním zákonem by byl ten, který by poskytoval největší možnou úlevu při dovozu *surovin* a kladl největší překážky věcem, které už prošly první úpravou.

V politické ekonomii není rozšířenějšího sofismatu než tohle. Živí nejenom ochranářskou školu, ale ještě víc a hlavně školu takzvanou liberální. A to je neblahá okolnost, protože pro dobrou věc není nic horšího než špatná obhajoba.

Svoboda obchodu bude pravděpodobně mít osud všech svobod; dostane se do našich zákonů až tehdy, až se zmocní našich myslí. Pokud ale platí, že reforma musí být obecně pochopena, aby byla pevně založena, pak nic ji nemůže zdržet víc než to, co svádí veřejné mínění; a co víc svádí než spisy, které svobodu žádají s oporou v naukách monopolu?

Před několika lety tři velká francouzská města – Lyon, Bordeaux a Le Havre – pozdvihla štíty proti omezujícímu režimu. Země, celá Evropa, se pohnuly, když viděly vlát to, co pokládaly za prapor svobody. Běda! Byl to zase jen prapor monopolu! Monopolu trochu lakotnějšího a mnohem absurdnějšího než ten, který se zdál být svrháván. Díky *sofismatu*, které se chci pokusit odhalit, petenti jen opakovali, se zbytečnou nedůsledností navíc, nauku *ochrany národní práce*.

Co je totiž zákazový režim? Poslechněme pana de Saint-Cricqa.

„Práce tvoří bohatství národa, protože jen ona vytváří hmotné věci, které si žádají naše potřeby, a všeobecné blaho spočívá v hojnosti těchto věcí." – To je zásada.

„Jenže tato hojnost musí být výsledkem *národní práce*. Pokud by byla výsledkem zahraniční práce, národní práce by se brzy zastavila." – To je omyl. (Viz předchozí sofisma.)

„Co má tedy dělat zemědělská a manufakturní země? Vyhradit svůj trh výrobkům své půdy a svého průmyslu." – To je cíl.

„A k tomu omezit cly a v případě potřeby zakázat výrobky půdy a průmyslu jiných národů." – To je prostředek.

Postavme vedle tohoto systému systém bordeauxské petice.

Dělila zboží do tří tříd.

„První zahrnuje potravinářské předměty a *suroviny*, *nedotčené jakoukoli lidskou prací*. *V zásadě by moudrá ekonomika žádala, aby tato třída nebyla zdaněna*." – Zde není práce, není ochrana.

„Druhá se skládá z předmětů, které prošly *úpravou*. Ta úprava dovoluje, *aby byla zatížena určitými cly*." – Zde ochrana začíná, protože, podle petentů, začíná *národní práce*.

„Třetí zahrnuje předměty zdokonalené, které už nemohou nijak sloužit národní práci; považujeme ji za nejzdanitelnější." – Zde práce a s ní ochrana dosahuje svého maxima.

Vidíme, že petenti tvrdili, že zahraniční práce škodí národní práci: to je *omyl* zákazového režimu.

Žádali, aby francouzský trh byl vyhrazen *francouzské práci*: to je *cíl* zákazového režimu.

Žádali, aby zahraniční práce byla podrobena omezením a daním: to je *prostředek* zákazového režimu.

Jaký rozdíl lze tedy objevit mezi bordeauxskými petenty a koryfejem omezení? Jediný: větší nebo menší rozsah, který mají dávat slovu *práce*.

Pan de Saint-Cricq ji rozšiřuje na vše. A tak chce vše *chránit*.

> „Práce tvoří *veškeré* bohatství národa," říká: „chránit zemědělský průmysl, *veškerý* zemědělský průmysl; manufakturní průmysl, *veškerý* manufakturní průmysl, to je výkřik, který v této sněmovně bude vždy znít."

Petenti vidí jako práci jen práci továrníků: a tak jim jedině přisuzují ochranu.

> „Suroviny jsou *nedotčené jakoukoli lidskou prací*. V zásadě by neměly být daněné. Zpracované předměty už nemohou sloužit národní práci; považujeme je za nejzdanitelnější."

Nejde zde o zkoumání, zda je ochrana národní práce rozumná. Pan de Saint-Cricq a Bordeauxští se v tomto bodě shodují, a my, jak jsme viděli v předchozích kapitolách, se v tomto ohledu lišíme od obou.

Otázka je, kdo z pana de Saint-Cricqa nebo Bordeauxských dává slovu *práce* správný smysl.

Na tomto poli, musíme to říct, má pan de Saint-Cricq tisíckrát pravdu, protože zde je dialog, který by mezi nimi mohl proběhnout.

PAN DE SAINT-CRICQ. Souhlasíte, že národní práce má být chráněna. Souhlasíte, že žádná zahraniční práce nemůže vstoupit na náš trh, aniž by tam zničila odpovídající kvótu naší národní práce. Jenom tvrdíte, že je spousta zboží opatřeného *hodnotou*, protože se prodává, které je přesto *nedotčené jakoukoli lidskou prací*. A jmenujete mezi jinými obilí, mouku, maso, dobytek, slaninu, sůl, železo, měď, olovo, uhlí, vlnu, kůže, semena atd.

Pokud mi dokážete, že *hodnota* těchto věcí nepochází z práce, přiznám, že je zbytečné je chránit.

Pokud vám ale ukážu, že je ve sto francích vlny stejně práce jako ve sto francích tkanin, musíte přiznat, že ochrana náleží jedné stejně jako druhé.

A proč stojí tenhle pytel vlny *sto* franků? Není to tím, že je to jeho pořizovací cena? A je pořizovací cena něco jiného než to, co bylo třeba rozdělit na platy, mzdy, pracovní sílu a úroky mezi všechny pracující a kapitalisty, kteří se podíleli na výrobě té věci?

PETENTI. Pravda, pokud jde o vlnu, snad máte pravdu. Ale pytel obilí, slitek železa, cent uhlí – to jsou výrobky práce? Není to příroda, kdo je *stvořil*?

PAN DE SAINT-CRICQ. Jistě, příroda vytvořila živly všech těchto věcí, ale *hodnotu* z nich vyrobila práce. Já sám jsem chyboval, když jsem řekl, že práce *tvoří* hmotné předměty, a tato vadná formulace mě dovedla k mnoha jiným omylům. Člověku nenáleží *tvořit* a dělat něco z ničeho, ne víc továrníkovi než zemědělci; pokud by se *výrobou* rozumělo *stvoření*, všechny naše práce by byly neproduktivní, a vaše, páni obchodníci, víc než všechny ostatní, snad kromě mých.

Zemědělec si tedy nenárokuje, že *vytvořil* obilí, ale že vytvořil jeho *hodnotu*, chci říci, že svou prací, prací své čeledi, pastevců, žencích přeměnil v obilí látky, které mu nijak nebyly podobné. Co dělá víc mlynář, který ho mění v mouku, pekař, který ho zpracovává v chléb?

Aby se člověk mohl obléct v sukno, je zapotřebí množství operací. Před zásahem jakékoli lidské práce jsou skutečné *suroviny* tohoto výrobku vzduch, voda, teplo, plyny, světlo, soli, které musí vstoupit do jeho složení. Tyto *suroviny* jsou skutečně *nedotčené jakoukoli lidskou prací*, protože nemají *hodnotu*, a nenapadne mě je chránit. Jenže první *práce* mění tyto látky v píci, druhá ve vlnu, třetí v niť, čtvrtá v tkaninu, pátá v oděv. Kdo si troufne říct, že vše v tomto díle není *práce*, od prv-

ního záběru pluhu, který je zahajuje, až po poslední stehování jehlou, které ho dokončuje?

A protože se, pro větší rychlost a dokonalost v naplnění konečného díla, kterým je oděv, práce rozdělila mezi několik tříd pracujících, chcete, nějakým svévolným rozlišením, aby pořadí následnosti těchto prací bylo jedinou příčinou jejich významu, tak aby první ani nezasluhovala jméno práce a jen poslední, práce par excellence, byla hodna milostí ochrany?

PETENTI. Ano, začínáme chápat, že obilí – stejně jako vlna – není zcela *nedotčeno lidskou prací*: ale aspoň zemědělec neudělal, jako továrník, všechno sám a svými dělníky; příroda mu pomohla; a i když je tam práce, ne vše v obilí je práce.

PAN DE SAINT-CRICQ. Ale všechno v jeho *hodnotě* je práce. Dejme tomu, že se příroda podílela na hmotném utváření zrna. Dejme tomu dokonce, že je výhradně jejím dílem; ale přiznejte, že jsem ji přinutil svou prací; a když vám prodávám obilí, všimněte si toho dobře, neplatím vám za *práci přírody*, nýbrž za *svou*.

A podle vašeho výpočtu by zpracované výrobky nebyly také výrobky práce. Nechává si i továrník pomoci přírodou? Nezmocňuje se, s pomocí parního stroje, tíže ovzduší, jako já se s pomocí pluhu zmocňuji jeho vlhkosti? Vytvořil snad zákony gravitace, přenosu sil, afinity?

PETENTI. Nuže, budiž pro vlnu, ale uhlí je zajisté dílo – a výhradně dílo – přírody. Je skutečně *nedotčené jakoukoli lidskou prací*.

PAN DE SAINT-CRICQ. Ano, přírodě vytvořila uhlí, ale *hodnotu z něj udělala práce*. Uhlí nemělo žádnou *hodnotu* během milionů let, kdy neznámo leželo sto stop pod zemí. Bylo nutné pro ně zajít: to je *práce*; bylo nutné je dopravit na trh: to je další *práce*; a ještě jednou, cena, kterou za ně na trhu platíte, není nic jiného než odměna za ty práce těžby a dopravy[29].

Vidíme, že dosud je veškerá výhoda na straně pana de Saint-Cricqa; že *hodnota* surovin, jako hodnota zpracovaných věcí, představuje vý-

robní náklady, to jest *práci*; že nelze myslet předmět opatřený *hodnotou* a *nedotčený jakoukoli lidskou prací*; že rozlišení, které činí petenti, je teoreticky plané; že jako základ nerovnoměrného rozdělení *milosti* by bylo v praxi nepoctivé, protože by z něho plynulo, že třetina Francouzů, zaměstnaná v manufakturách, by dostala slasti monopolu z toho důvodu, že vyrábí *prací*, zatímco druhé dvě třetiny, zemědělské obyvatelstvo, by byly ponechány konkurenci pod záminkou, že vyrábějí *bez práce*.

Trvat se bude, jsem si jist, a řekne se, že pro národ je výhodnější dovážet *surové* materiály, ať jsou výsledkem práce, nebo ne, a vyvážet zpracované předměty.

Tohle je mínění velmi uznávané.

> „Čím hojnější jsou suroviny," říká bordeauxská petice, „tím více manufaktur se množí a rozmáhá."
>
> „Suroviny," říká na jiném místě, „ponechávají dílu obyvatel zemí, kam jsou dováženy, bezmezný prostor."
>
> „Suroviny," říká petice z Le Havru, „jsou prvky práce, musí se jim poddat *odlišný režim* a připustit je *hned* na *nejnižší sazbu*."

Táž petice chce, aby ochrana zpracovaných předmětů byla snížena *ne ihned*, ale v blíže neurčené době; nikoli na *nejnižší sazbu*, ale na dvacet procent.

> „Mezi články, jejichž nízká cena a hojnost jsou nutností," říká petice z Lyonu, „továrníci jmenují *všechny suroviny*."

To vše spočívá na jedné iluzi.

Viděli jsme, že každá *hodnota* představuje práci. Je přitom docela pravda, že manufakturní práce někdy *hodnotu* surového výrobku zdesateronásobí, zestonásobí, to jest rozšíří po národě desetkrát, stokrát víc zisku. Z toho se vyvozuje: Výroba centu železa vynese pracujícím

všech tříd jen patnáct franků. Přeměna toho centu železa v hodinová péra zvedá jejich zisky na deset tisíc franků; a troufnete si tvrdit, že národ nemá víc zájem na deseti tisících francích práce než na patnácti francích?

Zapomíná se, že mezinárodní směny stejně jako osobní směny neprobíhají podle váhy nebo míry. Nesměňuje se cent surového železa za cent hodinových pér, ani libra potní vlny za libru vlny kašmírové; nýbrž určitá hodnota jedné z těchto věcí *za stejnou hodnotu* druhé. Směňovat stejnou hodnotu za stejnou hodnotu znamená směňovat stejnou práci za stejnou práci. Není tedy pravda, že národ, který dává za sto franků tkanin nebo pér, získá víc než ten, který dává za sto franků vlny nebo železa.

V zemi, kde žádný zákon nelze schválit, žádnou dávku stanovit bez souhlasu těch, které má řídit nebo postihnout, lze veřejnost okrást jen tak, že se nejdřív oklame. Naše nevědomost je *surovinou* vší extorze, která je proti nám vykonávána, a lze si být předem jist, že každé *sofisma* je předchůdcem plenění. Dobrá veřejnosti, když v petici vidíš sofisma, dej si ruku na kapsu, protože na ni se zajisté míří.

Podívejme se tedy, jakou tajnou myšlenku skrývají páni rejdaři z Bordeaux a Le Havru a páni továrníci z Lyonu v tomto rozlišení mezi zemědělskými výrobky a zpracovanými předměty?

> „Je to především v této první třídě (té, která zahrnuje suroviny, *nedotčené jakoukoli lidskou prací*)," říkají bordeauxští petenti, „kde se nachází *hlavní potrava našeho obchodního loďstva*... V zásadě by moudrá ekonomika žádala, aby tato třída nebyla zdaněna... Druhou (předměty, které prošly úpravou) lze *zatížit*. Třetí (předměty, na kterých už práce nemá co dělat) považujeme za *nejzdanitelnější*."

> „Vzhledem k tomu," říkají petenti z Le Havru, „že je nezbytné *ihned* snížit na *nejnižší sazbu* suroviny, aby průmysl mohl postupně uvést do

pohybu *námořní síly*, které mu dodají jeho první a nezbytné pracovní prostředky…"

Továrníci nemohli zůstat za rejdaři v zdvořilosti pozadu. Lyonská petice žádá volný dovoz surovin, „aby dokázala, jak se tam říká, že zájmy manufakturních měst nejsou vždy v rozporu se zájmy přímořských měst."

Ne; ale je nutné říct, že obojí, pochopeno tak, jak to petenti dělají, jsou strašně v rozporu se zájmy venkova, zemědělství a spotřebitelů.

Zde tedy, pánové, kam jste chtěli dojít! Hle, cíl vašich jemných ekonomických rozlišení! Chcete, aby zákon zabránil tomu, aby *hotové* výrobky překročily oceán, aby mnohem nákladnější doprava surovin, špinavých, naložených odpady, nabídla víc potravy vašemu obchodnímu loďstvu a hojněji uvedla v chod vaše *námořní síly*. Tomu říkáte *moudrá ekonomika*.

Ech! Proč nežádáte také, aby se k nám smrky z Ruska dovážely s větvemi, kůrou i kořeny; zlato z Mexika v podobě rudy; a kůže z Buenos Aires ještě přirostlé ke kostem páchnoucích zdechlin?

Brzy, očekávám to, akcionáři železnic, mají-li většinu ve sněmovnách, prosadí zákon, který zakáže vyrábět v Cognacu kořalku, která se spotřebovává v Paříži. Nařídit zákonem dopravu deseti sudů vína na jeden sud kořalky – nebylo by to zároveň zajistit pařížskému průmyslu *nezbytnou potravu jeho práce* a uvést v chod síly lokomotiv?

Jak dlouho ještě budeme zavírat oči před touhle tak prostou pravdou?

Průmysl, námořní síly, práce mají cíl obecné dobro, veřejné dobro; vytvářet zbytečná odvětví, podporovat zbytečné dopravy, živit nadbytečnou práci, ne pro dobro veřejnosti, ale na účet veřejnosti, je to vskutku záměna cíle za prostředek. Není to práce, co je samo o sobě žádoucí věcí, nýbrž spotřeba: každá práce bez výsledku je ztráta. Platit námořníky, aby převáželi přes moře zbytečné odpady, je totéž, jako

platit je za to, aby po hladině vody házeli žabky. Takto docházíme k závěru, že všechna *ekonomická sofismata*, přes jejich nekonečnou rozmanitost, mají společné to, že zaměňují *prostředek* s *cílem* a rozvíjejí jeden na úkor druhého[30].

XXII. Metafory

Někdy se sofisma roztahuje, proniká celým tkanivem dlouhé a těžké teorie. Častěji se stlačuje, stáhne, stane se zásadou a schová se celé do jednoho slova.

Bůh nás, říkal Paul-Louis, uchraň zlého ducha i metafory! A vskutku, bylo by těžké říct, který z obou vylévá víc neduhů na naši planetu. Je to zlý duch, říkáte; vkládá nám, všem, co jsme, do srdce ducha plenění. Ano, ale nechává celou možnost potlačení zlořádů odporem těch, kdo trpí. To *sofisma* ten odpor ochromuje. Meč, který *zlo* vkládá do rukou útočníků, by byl bezmocný, kdyby *sofisma* nerozbilo štít v rukou napadených; a je právem, že Malebranche napsal na průčelí své knihy tuto větu: *Omyl je příčinou bídy lidí*.

A podívejte, co se děje. Pokrytečtí ctižádostivci budou mít zlověstný zájem, například, zasévat do veřejnosti zárodek národních nenávistí. Ten osudný zárodek se může rozrůst, přivodit obecný požár, zastavit civilizaci, prolít proudy krve, přitáhnout na zemi tu nejstrašnější pohromu, *vpád*. V každém případě – a předem – tyto pocity nenávisti nás snižují v mínění národů a nutí Francouze, kteří si uchovali trochu lásky ke spravedlnosti, aby se za svou vlast červenali. Jistě, to jsou veliké neduhy; a aby se veřejnost chránila před manévry těch, kdo ji chtějí vrhnout do takových nebezpečí, stačilo by, aby to jasně viděla. Jak se jí to zakrývá? *Metaforou*. Mění se, násilí se, převrací smysl tří nebo čtyř slov, a je hotovo.

Takové je samo slovo *vpád*.

Francouzský majitel železáren říká: Chraňme se před *vpádem* anglického železa. Anglický statkář volá: Odrazme *vpád* francouzského obilí! A navrhují zdvihat přehrady mezi oběma národy. Přehrady vytvářejí izolaci, izolace vede k nenávisti, nenávist k válce, válka ke *vpádu*. Co na tom? říkají oba *sofisté*; není lépe se vystavit *vpádu* případnému než přijmout *vpád* jistý? A národy věří a přehrady trvají.

A přitom – jaká analogie je mezi směnou a *vpádem*? Jakou podobnost lze stanovit mezi válečnou lodí, která přijde chrlit na naše města železo, oheň a zpustošení, a obchodní lodí, která přichází nabídnout nám volnou, dobrovolnou výměnu zboží za zboží?

Totéž řeknu o slovu *záplava*. Toto slovo se obvykle bere v špatném smyslu, protože záplavy mají povahou pustošit pole a úrody. Pokud by však na půdě nechávaly vyšší hodnotu, než jakou jí berou, jako to dělají záplavy Nilu, bylo by třeba je, po vzoru Egypťanů, žehnat, zbožštit. Nuže! Než budeme deklamovat proti *záplavám* zahraničních výrobků, než jim postavíme obtížné a nákladné překážky, ptáme se, zda jsou to záplavy, které pustoší, nebo ty, které zúrodňují? Co bychom si myslili o Muhammadu Alím, kdyby místo aby stavěl s velkými náklady přehrady přes Nil, aby rozšířil oblast svých *záplav*, utrácel své piastry za to, aby mu vyhloubil hlubší koryto, aby Egypt nebyl potřísněn tím *cizím* bahnem spláchnutým z Měsíčních hor? Projevujeme přesně tenhle stupeň moudrosti a rozumu, když chceme za cenu milionů chránit svou zemi... Před čím? Před dobrodiními, kterými příroda obdařila jiná podnebí.

Mezi *metaforami*, které skrývají celou osudnou teorii, není rozšířenější, než jaká se předvádí ve slovech *poplatek*, *poplatný*.

Tahle slova se stala tak obvyklá, že se z nich dělají synonyma *nákupu*, *kupujícího*, a užívá se jedněch i druhých bez rozdílu.

Od *poplatku* k *nákupu* je ale stejně daleko jako od *krádeže* ke *směně*; a stejně bych raději slyšel: Cartouche vylomil mou pokladnu a *koupil*

z ní tisíc tolarů, jako slyšet opakovat naše ctěné poslance: Zaplatili jsme Německu *poplatek* tisíce koní, které nám prodalo.

Protože co dělá, že Cartouchův čin není *nákupem*, je, že do mé pokladny nevložil, a to s mým souhlasem, hodnotu rovnou té, kterou odebral.

A co dělá, že převod pěti set tisíc franků, který jsme vyplatili Německu, není *poplatek*, je právě to, že je nedostalo zdarma, nýbrž tak, že nám výměnou odevzdalo tisíc koní, které jsme my sami posoudili za hodnotu našich pěti set tisíc franků.

Je nutné se vážně zabývat takovým zneužíváním řeči? Proč ne, když se s nimi lidé velmi vážně rozprostírají po novinách a knihách.

A ať si nikdo nemyslí, že tyhle unikají jen několika spisovatelům, kteří neznají ani svou řeč! Na jednoho, který se jich zdrží, uvedu vám deset, kteří si je dovolují, a to z těch nejvznešenějších, d'Argoutové, Dupinové, Villèlové, pairové, poslanci, ministři, to jest lidé, jejichž slova jsou zákony a jejichž nejšokující sofismata slouží za základ správy země.

Jeden slavný moderní filozof přidal k Aristotelovým kategoriím sofisma, které spočívá v tom, že se do jednoho slova zabalí záměna toho, co se má dokázat. Uvádí několik příkladů. Mohl by k svému seznamu připojit slovo *poplatný*. Totiž: jde o to, zda jsou nákupy učiněné zvenčí užitečné nebo škodlivé. Jsou škodlivé, říkáte. A proč? Protože nás činí *poplatnými* cizině. Jistě, to je slovo, které předpokládá jako fakt to, co je právě předmětem otázky.

Jak se tenhle zneužitý trop dostal do rétoriky monopolistů?

Peníze *odcházejí ze země*, aby uspokojily hrabivost vítězného nepřítele. Jiné peníze *také odcházejí ze země*, aby zaplatily zboží. Zřídí se analogie mezi těmito dvěma případy tím, že se bere ohled jen na okolnost, v níž jsou si podobné, a odhlíží od té, v níž se liší.

Tato okolnost – totiž nevrácení v prvním případě a svobodně dohodnuté splacení ve druhém – přitom mezi oběma dělá takový rozdíl,

že je skutečně není možné zařadit pod tutéž vinětu. Odevzdat sto franků *silou* někomu, kdo vás tiskne za krk, nebo *dobrovolně* někomu, kdo vám dává předmět vašich přání, jsou vskutku věci, které se nedají ztotožnit. Stejně dobře by se dalo říci, že je lhostejné hodit chléb do řeky nebo ho sníst, protože v obou případech je chléb *zničen*. Nedostatek této úvahy, stejně jako té, která je obsažena ve slově *poplatek*, by spočíval v tom, že se mezi dvěma případy vytvoří úplná podobnost na základě podobnosti a s odhlédnutím od rozdílu.

Závěr

Všechna sofismata, která jsem dosud vyvracel, se vztahují k jediné otázce: k systému omezování; a to jsem – ze soucitu se čtenářem – „nechal mnohá, a nejlepší": *nabytá práva*, *nevhodnost chvíle*, *vyčerpání hotovosti* a tak dále.

Jenže společenská ekonomie není uzavřená v tomto úzkém kruhu. Fourierismus, saint-simonismus, komunismus, mysticismus, sentimentalismus, falešná filantropie, předstírané touhy po chimerické rovnosti a bratrství, otázky týkající se přepychu, mezd, strojů, domnělé tyranie kapitálu, kolonií, odbytišť, výbojů, obyvatelstva, sdružování, vystěhovalectví, daní, půjček, zavalily pole vědy spoustou příživnických argumentů, *sofismat*, která si žádají motyku a kypřič pilného ekonoma.

Ne že bych neuznával vadu tohoto plánu, nebo spíš této nepřítomnosti plánu. Útočit jedno po druhém na tolik nesouvislých sofismat, která se někdy srazí a častěji zapadnou jedno do druhého, znamená odsoudit se k boji nespořádanému, rozmarnému, vystavit se neustálým opakováním.

O kolik raději bych prostě řekl, jak se věci *mají*, a nestaral se o tisíc tváří, pod kterými je *vidí* nevědomost!... Vyložit zákony, podle kterých společnosti prospívají nebo chřadnou, znamená *virtuálně* ruinovat všechna sofismata najednou. Když Laplace popsal, co lze dosud vědět o pohybu nebeských těles, rozehnal, aniž by je byl musel pojmenovat, všechny astrologické báchorky Egypťanů, Řeků i Hindů mnohem jistěji, než by to byl mohl učinit, kdyby je přímo vyvracel v nespočet-

ných svazcích. Pravda je jedna; kniha, která ji vykládá, je mohutná a trvalá stavba:

> Vzdoruje chtivým tyranům,
> smělejší nad pyramidami
> a trvalejší nad mědí.

Omyl je mnohočetný a prchavé povahy; dílo, které ho potírá, nenese v sobě princip velikosti a trvalosti.

Jenže pokud mi síla a snad i příležitost[31] chybí, abych se vydal cestou Laplaců a Sayů, nemohu si odepřít víru, že forma, kterou jsem zvolil, má také svou skromnou užitečnost. Zdá se mi, že je dobře odměřena potřebám století, rychlým chvílím, které tato doba může věnovat studiu.

Pojednání má bezpochyby nespornou převahu, avšak za jedné podmínky: že bude čteno, promýšleno, prohlubováno. Obrací se jen k elitnímu publiku. Jeho posláním je upevnit a dále rozšířit okruh získaných znalostí.

Vyvracení běžných předsudků nemůže mít tak vysoký dosah. Chce jen uvolnit cestu před chodem pravdy, připravit mysl, napravit veřejný smysl, vyrazit v nečistých rukou nebezpečné zbraně.

Právě v společenské ekonomii má tento zápas tělo na tělo, tyto neustále se obnovující střety s lidovými omyly skutečnou praktickou užitečnost.

Vědy bychom mohli rozdělit do dvou skupin.

Jedny mohou v krajním případě být známy jen učencům. To jsou ty, jejichž uplatňování se věnují zvláštní profese. Prostí lidé z nich sklízejí plody navzdory své neznalosti; i když neumějí mechaniku a astronomii, mají přesto užitek z hodinek, nechávají se vézt lokomotivou nebo parníkem s důvěrou v inženýra a lodivoda. Kráčíme podle zákonů rovnováhy, aniž bychom je znali, jako pan Jourdain mluvil prózou, aniž o tom věděl.

Jsou však vědy, které na veřejnost působí jen úměrně osvícenosti samotné veřejnosti, které čerpají svou účinnost nikoli z poznatků nakupených v několika výjimečných hlavách, nýbrž z těch, které jsou rozšířeny v obecném rozumu. Takové jsou morálka, hygiena, společenská ekonomie, a v zemích, kde lidé patří sami sobě, i politika. Právě o těchto vědách mohl Bentham obzvlášť říci: „To, co je šíří, stojí za víc než to, co je rozvíjí." Co z toho, že velký muž, byť sám Bůh, vyhlásil zákony morálky, pokud lidé, prosycení falešnými pojmy, berou ctnosti za neřesti a neřesti za ctnosti? Co z toho, že Smith, Say a podle pana de Saint-Chamanse ekonomové *všech škol* prohlásili – pokud jde o obchodní transakce – převahu *svobody* nad *donucováním*, pokud jsou o opaku přesvědčeni ti, kdo dělají zákony, a ti, pro něž jsou zákony dělané?

Tyto vědy, které byly výstižně nazvány společenskými, mají ještě tu zvláštnost, že právě proto, že jsou v běžném užití, nikdo si nepřizná, že jim nerozumí. Je třeba vyřešit otázku chemie nebo geometrie? Nepředstíráme, že nám byla věda vlita; nestydíme se poradit se u pana Thénarda; nic nám není otevřít Legendra nebo Bezouta. Jenže v společenských vědách se žádná autorita neuznává. Jelikož každý denně dělá morálku dobrou nebo špatnou, hygienu, ekonomii, rozumnou nebo absurdní politiku, každý se cítí schopen glosovat, pojednávat, rozhodovat a soudit v těchto věcech. Trpíte? Není dobré babky, která by vám z první ruky neřekla příčinu a lék vašich neduhů: „To jsou šťávy," tvrdí, „musíte se pročistit." Jenže co jsou šťávy? A jsou šťávy? Nad tím si hlavu neláme. Mimoděk na tu dobrou babku myslím, když slyším vysvětlovat všechny společenské neduhy těmito banálními větami: Je to přemíra výrobků, tyranie kapitálu, průmyslová plétora a jiné nesmysly, o nichž ani nejde říct *Verba et voces, prætereaque nihil* („Jen slova a hlasy, a nic víc"), protože jsou to tolika zhoubných omylů.

* * *

Z předchozího vyplývají dvě věci: za prvé, že společenské vědy musí být v *sofismata* mnohem bohatší než ostatní, neboť v nich každý konzultuje jen svůj úsudek nebo své instinkty; za druhé, že v těchto vědách je *sofisma* obzvlášť škodlivé, protože svádí mínění ve věci, kde mínění je silou, je zákonem.

Pro tyto vědy je tedy třeba dvou druhů knih: ty, které je vykládají, a ty, které je šíří; ty, které ukazují pravdu, a ty, které potírají omyl.

Zdá se mi, že vada vlastní formě této knihy – *opakování* – je právě tím, co z ní dělá hlavní užitečnost.

V otázce, kterou jsem probíral, má každé sofisma zajisté svou vlastní formuli a svůj dosah, ale všechna mají společný kořen, jímž je *zapomenutí zájmů lidí jako spotřebitelů*. Ukázat, že tisíc cest omylu vede k tomuto *zrodilému* sofismatu, znamená naučit veřejnost ho rozeznat, posoudit, mít se před ním za všech okolností na pozoru.

Ostatně, nechci přesně zrodit přesvědčení, ale pochybnosti.

Nemám nárok, aby při odkládání knihy čtenář zvolal: *Vím*; dej Bůh, aby upřímně řekl: *Nevím!*

„Nevím, neboť se začínám bát, že je v slastech nedostatku něco klamného." (Sofisma I.)

„Už nejsem tak povznesen půvabem *překážky*." (Sofisma II.)

„*Úsilí bez výsledku* se mi už nezdá tak žádoucí jako *výsledek bez úsilí*." (Sofisma III.)

„Mohlo by být, že tajemství obchodu nespočívá, jako tajemství zbraní (podle definice šermíře z *Měšťáka šlechticem*), *v dávání a nepřijímání*." (Sofisma VI.)

„Chápu, že nějaký předmět *má* tím vyšší cenu, čím více úprav prošel; ale v směně – přestávají dvě *stejné* hodnoty být stejné, protože jedna je z pluhu a druhá z Jacquardu?" (Sofisma XXI.)

„Přiznávám, že mi začíná být divné, že se lidstvo zlepšuje překážkami, bohatne daněmi; a upřímně, byl bych zbaven tíživého břemene, pociťoval bych čistou radost, kdyby mi bylo prokázáno, jak tvrdí autor *Sofismat*, že není nesnesitelnosti mezi blahem a spravedlností, mezi mírem a svobodou, mezi rozšířením práce a pokroky rozumu." (Sofismata XIV a XX.)

„Takže aniž bych se pokládal za uspokojen jeho argumenty, o nichž nevím, zda je mám nazývat úvahami nebo paradoxy, zeptám se mistrů vědy."

Zakončíme tuto monografii *sofismatu* poslední a důležitou úvahou.

Svět dost neví, jaký vliv na něj *sofisma* má.

Pokud mám říci, co si o tom myslím: když bylo *právo silnějšího* sesazeno, *sofisma* předalo říši *právu bystřejšího*, a bylo by těžké říci, který z těchto dvou tyranů byl pro lidstvo zhoubnější.

Lidé mají nemírnou lásku k požitkům, vlivu, úctě, moci, jedním slovem k bohatství.

A zároveň jsou puzeni ohromnou náklonností opatřovat si tyto věci na úkor druhého.

Jenže tenhle *druhý*, kterým je veřejnost, má ne menší náklonnost udržet si to, co nabyl, pokud *může* a pokud *ví*.

Plenění, které v záležitostech světa hraje tak velkou roli, má tedy jen dva činitele: *sílu* a *lest*; a dvě hráze: *odvahu* a *osvícenost*.

Síla uplatněná při plenění tvoří jádro lidských análů. Vyprávět její dějiny znamená skoro úplně reprodukovat dějiny všech národů: Asyřanů, Babyloňanů, Médů, Peršanů, Egypťanů, Řeků, Římanů, Gótů, Franků, Hunů, Turků, Arabů, Mongolů, Tatarů, nehledě k dějinám Španělů v Americe, Angličanů v Indii, Francouzů v Africe, Rusů v Asii atd. atd.

U civilizovaných národů však lidé, kteří vyrábějí bohatství, se stali dost početnými a dost *silnými*, aby je ubránili. Znamená to, že už ne-

jsou olupováni? Vůbec ne; jsou olupováni jako kdy jindy, a víc: olupují se navzájem.

Jen činitel se změnil: už to není *silou*, nýbrž *lstí*, čím se zmocňuje veřejného bohatství.

Chceme-li okrást veřejnost, musíme ji oklamat. Oklamat ji znamená přesvědčit ji, že ji okrádáme pro její prospěch; nutit ji přijmout výměnou za její statky fiktivní služby, a často hůř. Odtud *sofisma*. Teokratické sofisma, ekonomické sofisma, politické sofisma, finanční sofisma. Takže od chvíle, kdy je síla držena v šachu, *sofisma* není jen zlo, je to génius zla. Je nutné ho zase držet v šachu. A k tomu je nutné učinit veřejnost *bystřejší* než bystrých, jako se stala *silnější* než silných.

Dobrá veřejnosti, pod záštitou této myšlenky ti předkládám tento první pokus, byť je předmluva zvláštně přemístěna a věnování poněkud opožděné[32].

Mugron, 2. listopadu 1845.

II. série (1848)

I. Fyziologie plenění

Proč bych se měl pokoušet o tuhle suchopárnou vědu, *politickou ekonomii*?

Proč? Otázka je oprávněná. Každá práce je svou povahou dost odpudivá, takže máme právo se zeptat, kam vede.

Pojďme hledat.

Neobracím se k těm filozofům, kteří si činí povolání z toho, že uctívají bídu, ne-li ve svém jménu, pak aspoň ve jménu lidstva.

Mluvím ke každému, kdo *bohatství* pokládá za něco. Rozumějme tím slovem ne majetnost několika, ale blahobyt, pohodu, bezpečí, nezávislost, vzdělanost a důstojnost všech.

Existují jen dva způsoby, jak si opatřit věci nezbytné k zachování, zkrášlování a zdokonalování života: VÝROBA a PLENĚNÍ.

Někdo říká: PLENĚNÍ je náhoda, místní a přechodný zlořád, odsouzený morálkou, zavržený zákonem, nehodný toho, aby se jím zabývala *politická ekonomie*.

Avšak jakoukoli dobromyslnost, jakýkoli optimismus nosíme v srdci, musíme uznat, že PLENĚNÍ se v tomto světě uskutečňuje v příliš velkém rozsahu, že se mísí příliš všeobecně do všech velkých lidských událostí, než aby mohla kterákoli společenská věda – a *politická ekonomie* zvlášť – si dovolit ho neuvažovat.

Jdu dál. Co odděluje společenský řád od dokonalosti (přinejmenším té, které je schopen), je stálé úsilí jeho členů žít a rozvíjet se jeden na úkor druhého.

Takže kdyby PLENĚNÍ neexistovalo, společnost by byla dokonalá a společenské vědy by neměly předmět.

Jdu ještě dál. Když se PLENĚNÍ stane prostředkem obživy společenského uskupení lidí, kteří jsou mezi sebou spojeni společenským svazkem, brzy si udělají zákon, který ho posvětí, a morálku, která ho oslaví.

Stačí jmenovat několik nejvýraznějších podob *plenění*, abychom ukázali, jaké místo zaujímá v lidských transakcích.

Zaprvé je to VÁLKA. U divochů vítěz zabíjí poraženého, aby získal na zvěři právo, ne-li nesporné, pak aspoň *nerozporované*.

Pak OTROCTVÍ. Když člověk pochopí, že lze zúrodnit půdu prací, provede se svým bratrem toto rozdělení: „Tobě únava, mně výnos."

Následuje TEOKRACIE. „Podle toho, co mi dáš nebo odepřeš z toho, co ti patří, otevřu ti bránu nebe nebo pekla."

Konečně přichází MONOPOL. Jeho rozlišovací rys je zachovat velký společenský zákon: *služba za službu*, ale vložit do sporu sílu, a tím narušit spravedlivý poměr mezi *přijatou službou* a *poskytnutou službou*.

Plenění nese stále v nitru zárodek smrti, který je zabije. Jen málokdy je to velký počet, kdo plení malý počet. V tom případě by se ten malý počet rychle smrskl na bod, kdy už nemůže uspokojovat lačnost toho velkého, a plenění by zahynulo pro nedostatek potravy.

Skoro vždy je to velký počet, kdo je utlačován, a plenění přesto trpí osudným rozsudkem.

Pokud má totiž za činitele sílu – jako ve válce a otroctví – je přirozené, že síla dlouhodobě přechází na stranu velkého počtu.

A pokud je to lest – jako v teokracii a monopolu – je přirozené, že velký počet se postupně osvětluje, jinak by inteligence nebyla inteligencí.

Jiný prozřetelnostní zákon ukládá do srdce plenění druhý zárodek smrti; je tento:

Plenění nejen *přemísťuje* bohatství, vždy *ničí* jeho část.

Válka ničí mnohé hodnoty.

Otroctví paralyzuje mnohé schopnosti.

Teokracie odvádí mnohé úsilí k dětinským nebo zhoubným předmětům.

Také monopol převádí bohatství z jedné kapsy do druhé; ale cestou se ho mnoho ztratí.

Tento zákon je obdivuhodný. Bez něj by, pokud by byla rovnováha síly mezi utlačovateli a utlačovanými, plenění nemělo konce. Díky němu se tato rovnováha vždy snaží porušit, buď proto, že si plenitelé udělají výčitky svědomí z takové ztráty bohatství, nebo – nemajíce ten cit – protože zlo neustále hnije a je v povaze toho, co se stále zhoršuje, že nakonec skončí.

Nastává totiž chvíle, kdy, v postupujícím zrychlení, ztráta bohatství je taková, že plenitel je méně bohatý, než kdyby zůstal poctivý.

Takový je národ, kterého válečné výdaje stojí víc, než vynáší kořist.

Pán, který platí dráž otrockou práci než práci svobodnou.

Teokracie, která natolik obalamutila lid a zničila jeho energii, že z něj už nemůže nic získat.

Monopol, který zvětšuje své úsilí vsávat, úměrně tomu, jak je méně co vsávat, jako námaha při dojení roste, čím je vemeno sušší.

Monopol, jak vidíme, je druhem rodu plenění. Má několik odrůd, mezi jinými sinecura, privilegium, omezení.

Mezi podobami, jimž se obléká, jsou prosté a naivní. Takové byly feudální dávky. V tomto režimu je masa olupována a ví to. Předpokládá to zneužití síly a padá s ní.

Jiné jsou velmi složité. Pak je často masa olupována a neví o tom. Může se dokonce stát, že věří, že vše vděčí plenění: i to, co jí nechávají, i to, co jí berou, i to, co se při operaci ztratí. Tvrdím ještě víc: v průběhu času a díky velmi důmyslnému mechanismu *zvyku* mnoho plenitelů plení, aniž o tom vědí a aniž to chtějí. Monopoly této odrůdy jsou plozeny lstí a živeny omylem. Rozplývají se jen před světlem.

Řekl jsem toho dost, abych ukázal, že politická ekonomie má zjevnou praktickou užitečnost. Je to pochodeň, která tím, že odhaluje lest a rozptyluje omyl, ničí tuto společenskou poruchu, plenění. Někdo – myslím, že to byla žena, a měla velkou pravdu – ji takto definoval: *Je to bezpečnostní zámek lidové pokladničky.*

Komentář

Pokud by byla tahle knížka určena přežít tři nebo čtyři tisíce let, být čtena, znovu čtena, promýšlena, studována větu po větě, slovo po slově, písmeno po písmenu, pokolení od pokolení, jako nový korán; pokud by měla přitahovat ve všech knihovnách světa laviny poznámek, vysvětlivek a parafrází, mohl bych přenechat osudu myšlenky výše, v jejich poněkud nejasné stručnosti. Ale protože potřebují komentář, zdá se mi obezřetné je okomentovat sám.

Skutečný a spravedlivý zákon lidí je: *svobodně smluvená směna služby za službu*. Plenění spočívá v tom, že se silou nebo lstí vylučuje svoboda smluvování, aby se přijala služba, aniž by byla poskytnuta.

Plenění silou se vykonává takto: Počká se, až někdo něco vyrobí, a vytrhne se mu to, zbraň v ruce.

Je formálně odsouzeno Desaterem: *Nepokradeš.*

Když se děje mezi jednotlivci, nazývá se *krádež* a vede na galeje; když se děje mezi národy, bere na sebe jméno *dobytí* a vede ke slávě.

Proč ten rozdíl? Je dobré hledat jeho příčinu. Odhalí nám neodolatelnou moc, *mínění*, které nás, jako ovzduší, obaluje tak absolutně, že si ho už nevšímáme. Rousseau nikdy neřekl pravdivější pravdu než tuto: „Je zapotřebí mnoho filozofie k pozorování faktů, které jsou nám příliš blízko."

Zloděj, právě tím, že jedná samostatně, má proti sobě veřejné mínění. Znepokojuje všechny, kdo ho obklopují. Pokud má však pár společníků, chlubí se před nimi svými hrdinskými činy, a tady lze začít pozorovat sílu mínění, protože stačí souhlas jeho spolupachatelů, aby mu vzal pocit hanebnosti, a dokonce ho učinil pyšným na jeho ponížení.

Válečník žije v jiném prostředí. Mínění, které ho odsuzuje, je jinde, u poražených národů; nepociťuje jeho tlak. Ale mínění, které je kolem něho, ho schvaluje a podporuje. Jeho druzi a on živě pociťují solidaritu, která je spojuje. Vlast, která si stvořila nepřátele a nebezpečí, potřebuje vyvyšovat statečnost svých synů. Nejsmělejším, těm, kdo rozšiřujíce její hranice, přinesli nejvíc kořisti, uděluje pocty, slávu, jméno. Básníci opěvají jejich činy a ženy jim pletou věnce. A taková je moc mínění, že odděluje od plenění myšlenku nespravedlnosti a plenitelovi bere i vědomí jeho vin.

Mínění, které reaguje proti vojenskému plenění, je – nikoliv u plenícího národa, ale u plenětého – a vykonává jen malý vliv. Není však úplně neúčinné, a tím méně, čím víc se národy mezi sebou stýkají a chápou. V tomto ohledu vidíme, že studium jazyků a svobodné styky národů působí tak, aby převládalo mínění proti tomuto druhu plenění.

Bohužel se často stává, že národy obklopující plenící národ jsou samy pleniteli, když mohou, a jsou tedy prosyceny týmiž předsudky.

Pak je jen jeden lék: čas. Je nutné, aby se národy přes drsnou zkušenost naučily, že vzájemné plenění je obrovskou nevýhodou.

Mluví se o jiné brzdě: mravním zušlechtění. Jenže mravní zušlechtění má za cíl rozmnožit ctnostné činy. Jak by tedy omezilo činy plenitelské, pokud jsou tyto činy postaveny míněním mezi nejvyšší ctnosti? Je silnějšího prostředku, jak zušlechtit národ mravně, než náboženství? Bylo kdy náboženství příznivější míru a všeobecněji přijímané než křesťanství? A přesto, co jsme viděli po osmnáct století? Viděli jsme lidi se bít nejen navzdory náboženství, ale ve jménu náboženství samotného.

Dobývačný národ nedělá vždy útočnou válku. Má také špatné dny. Pak jeho vojáci brání domácí krb, majetek, rodinu, nezávislost, svobodu. Válka pak nabývá povahy svatosti a velikosti. Prapor, požehnaný služebníky Boha pokoje, představuje vše, co je na zemi svaté; lne se k němu jako k živému obrazu vlasti a cti; a válečnické ctnosti jsou vy-

nášeny nad všechny ctnosti ostatní. Jenže až nebezpečí pomine, mínění trvá, a přirozenou reakcí ducha pomsty, který splývá s vlastenectvím, se rádo s drahým praporem prochází od hlavního města ke hlavnímu městu. Jakoby příroda takto připravila trest útočníkovi.

Právě strach z tohoto trestu, a ne pokroky filozofie, drží zbraně v arzenálech, neboť – nelze to popřít – národy nejvyspělejší v civilizaci dělají válku a málo se starají o spravedlnost, když se nemusí bát odvety. Svědkem je Himaláj, Atlas, Kavkaz.

Pokud bylo náboženství bezmocné, pokud je filozofie bezmocná, jak tedy skončí válka?

Politická ekonomie dokazuje, že – i při pohledu jen na vítězný národ – se válka dělá vždy v zájmu malého počtu a na účet mas. Stačí tedy, aby masy tuto pravdu jasně viděly. Váha mínění, které je ještě rozdělené, se celá nakloní na stranu míru[33].

Plenění vykonávané silou má ještě jinou podobu. Nečeká se, až někdo věc vyrobí, aby se mu vytrhla. Zmocní se samotného člověka; svleče se z vlastní osobnosti; donutí se k práci; neříká se mu: *Pokud si pro mě dáš tuhle námahu, dám si pro tebe tamtu*; říká se mu: *Tobě všechny únavy, mně všechny požitky*. To je otroctví, které vždy předpokládá zneužití síly.

Je ale velkou otázkou, zda není v povaze nesporně nadřazené síly, že se vždy sama zneužívá. Já tomu nedůvěřuji, a stejně dobře bych čekal od padajícího kamene sílu, která ho má zastavit v jeho pádu, jako svěřovat síle vymezení jejího vlastního mezí.

Chtěl bych aspoň, aby mi někdo ukázal zemi, dobu, kde bylo otroctví zrušeno svobodnou a dobrovolnou vůlí pánů.

Otroctví poskytuje druhý a výmluvný příklad nedostatečnosti náboženských a filantropických citů, když jsou postaveny proti silnému citu vlastního zájmu. Pro některé moderní školy, které hledají v sebezapření reformní princip společnosti, to může znít smutně. Ať tedy začnou reformovat povahu člověka.

Na Antilách páni vyznávají z otce na syna, od zavedení otroctví, křesťanské náboženství. Mnohokrát denně opakují slova: „Všichni lidé jsou bratři; milovat bližního znamená naplnit celý zákon." A přece mají otroky. Nic jim nepřipadá přirozenější a oprávněnější. Doufají snad moderní reformátoři, že jejich morálka bude někdy stejně všeobecně přijata, stejně populární, stejně silná autoritou, stejně často na všech rtech jako evangelium? A pokud evangelium neumělo přejít ze rtů do srdce přes velkou přehradu zájmu, jak doufají, že jejich morálka tenhle zázrak udělá?

Jak to? Je snad otroctví nezranitelné? Není; co ho založilo, také ho zničí – mám na mysli *zájem* – pokud, abychom podpořili zvláštní zájmy, které tuto ránu stvořily, nejdeme proti obecným zájmům, které ji mají léčit.

Je také pravdou dokázanou politickou ekonomií, že svobodná práce je ve své podstatě pokroková a práce otroka nutně stagnuje. Takže vítězství první nad druhou je nevyhnutelné. Co se stalo s pěstováním indiga černochy?

Svobodná práce aplikovaná na výrobu cukru bude jeho cenu stále snižovat. Postupně bude otrok pro svého pána méně a méně výnosný. Otroctví by se bylo v Americe už dávno sesypalo samo, kdyby v Evropě zákony uměle nezvedly cenu cukru. Taky vidíme pány, jejich věřitele i jejich zástupce, jak horlivě pracují na udržení těchto zákonů, které jsou dnes pilíři stavby.

Bohužel mají ještě sympatie obyvatelstva, v jejichž středu otroctví vymizelo; z čehož vidíme, že i zde je mínění svrchované.

Pokud je svrchované i v oblasti síly, tím spíš je svrchované ve světě lsti. Vlastně je to jeho panství. Lest je zneužití inteligence; pokrok mínění je pokrok inteligencí. Obě moci jsou aspoň téže povahy. Podvod u plenitele předpokládá důvěřivost u pleněného, a přirozeným protilékem důvěřivosti je pravda. Z toho plyne, že osvěcovat mysli znamená brát tomuto druhu plenění potravu.

Prolétnu několik plenění, která se vykonávají lstí ve velkém.

První, které se nabízí, je plenění teokratickou lstí.

O co jde? Nechat si poskytovat v potravě, oděvu, přepychu, poctách, vlivu, moci skutečné služby výměnou za fiktivní služby.

Kdybych řekl někomu: „Prokážu ti okamžité služby," musel bych slovo dodržet; jinak by ten člověk brzy věděl, kam patří, a má lest by byla rychle odhalena.

Jenže když mu řeknu: „Výměnou za tvé služby ti prokážu nesmírné služby, ne v tomto světě, ale v onom. Po tomto životě můžeš být věčně šťastný nebo nešťastný, a to záleží na mně; jsem bytost prostředník mezi Bohem a jeho stvořením a mohu podle své vůle otevřít brány nebe nebo pekla." Jestli mi ten člověk aspoň trochu věří, je mi vydán na milost.

Tenhle druh podvodu se vykonával ve velkém od počátku světa, a víme, k jakému stupni všemocnosti dospěli egyptští kněží.

Je snadné vědět, jak podvodníci postupují. Stačí se zeptat, co bychom na jejich místě dělali my.

Kdybych s takovými záměry přišel doprostřed nevědomého národa a podařilo se mi nějakým neobyčejným a zdánlivě zázračným činem vydávat se za bytost nadpřirozenou, prohlásil bych se za Bohem vyslaného, který má nad budoucími osudy lidí absolutní vládu.

Pak bych zakázal zkoumání svých poverents; udělal bych víc: protože rozum by byl mým nejnebezpečnějším nepřítelem, zakázal bych užívání samotného rozumu, aspoň aplikovaného na toto obávané téma. Udělal bych z této otázky, a ze všech, co s ní souvisejí, otázky *tabu*, jak říkají divoši. Řešit je, hýbat jimi, jen na ně myslet, by bylo nepromíjitelným zločinem.

To by zajisté byl vrchol umění: dát hranici *tabu* všem rozumovým cestám, které by mohly vést k objevení mého podvodu. Jaká lepší záruka jeho trvání než učinit samotnou pochybnost svatokrádeží?

K této základní záruce bych přidal vedlejší. Například, aby světlo nikdy nemohlo sestoupit k masám, přisvojil bych si – spolu se svými komplici – monopol veškerých znalostí, skryl bych je pod závoj mrtvého jazyka a hieroglyfického písma; a abych nikdy nebyl zastižen žádným nebezpečím, byl bych pečlivý vymyslet instituci, která by mi den po dni dala pronikat do tajemství všech svědomí.

Nebylo by zlé také uspokojovat některé skutečné potřeby svého lidu, zvláště kdybych tím mohl zvětšit svůj vliv a svou autoritu. Lidé mají velkou potřebu vzdělání a mravnosti: stal bych se jejich rozdělovatelem. Tím bych vedl podle své vůle ducha a srdce svého lidu. Vpletl bych do nerozlučitelného řetězu morálku a svou autoritu; představoval bych je tak, že jedna nemůže existovat bez druhé, takže kdyby se nějaký smělec konečně pokusil pohnout otázkou *tabu*, celá společnost, která se neobejde bez morálky, by cítila, jak jí půda chvěje pod nohama, a obrátila by se zuřivě proti tomu troufalému novotáři.

Když by věci dospěly tak daleko, je jasné, že tenhle lid by mi patřil víc, než kdyby byl mým otrokem. Otrok proklíná svůj řetěz, můj lid by svůj žehnal, a dosáhl bych toho, že bych vtiskl pečeť služebnosti ne na čela, ale do hloubi svědomí.

Jen *mínění* může takovou stavbu nespravedlnosti svrhnout; ale kudy ji nakousne, pokud je každý kámen *tabu*? To je úloha času a tiskárny.

Nedej Bůh, abych zde chtěl otřásat těmi utěšnými věroukami, které *spojují* tento život zkoušek se životem blaženství! Ale že se zneužilo neodolatelného sklonu, který nás k nim vede, to by nemohl popřít nikdo, ani hlava křesťanstva. Je, zdá se mi, znamení, podle něhož lze poznat, zda je národ oklamán, nebo ne. Zkoumejte náboženství a kněze; zkoumejte, zda je kněz nástrojem náboženství, nebo je náboženství nástrojem kněze.

Pokud je *kněz nástrojem náboženství*, pokud myslí jen na to, jak rozšířit po zemi svou morálku a svá dobrodiní, bude mírný, tolerantní,

pokorný, dobročinný, plný horlivosti; jeho život bude odráželi život jeho božského vzoru; bude kázat svobodu a rovnost mezi lidmi, mír a bratrství mezi národy; bude odmítat svody světské moci, nechtě se spojit s tím, co nejvíc potřebuje na tomto světě uzdy; bude mužem lidu, mužem dobrých rad a mírných útěch, mužem veřejného mínění, mužem evangelia.

Pokud naopak *náboženství je nástrojem kněze*, bude s ním zacházet jako s nástrojem, který se mění, ohýbá, obrací ve všech směrech, tak aby se z něho vytáhla co největší výhoda pro sebe. Rozmnoží otázky *tabu*; jeho morálka bude ohebná jako doby, lidé a okolnosti. Bude se snažit imponovat vyumělkovanými gesty a postoji; stokrát denně bude mumlat slova, jejichž smysl bude vyvanulý a která už budou jen plané *konvencionalismy*. Bude obchodovat se svatými věcmi, ale přesně tolik, aby neotřásl vírou v jejich svatost, a bude dbát, aby obchod byl tím méně nápadně živý, čím jasnozřivější je lid. Bude se míchat do pozemských intrik; vždy se postaví na stranu mocných, pod jedinou podmínkou, že mocní se postaví na jeho stranu. Jedním slovem, ve všech jeho činech bude vidět, že nechce prosadit náboženství skrze kněžstvo, nýbrž kněžstvo skrze náboženství; a jelikož tolik úsilí předpokládá cíl, a tento cíl v tomto předpokladu nemůže být jiný než moc a bohatství, konečným znamením, že lid je oklamán, je, když kněz je bohatý a mocný.

Je zjevné, že lze zneužít pravdivého náboženství stejně jako falešného. Čím je dokonce jeho autorita úctyhodnější, tím více je třeba se bát, že zkouška zajde daleko. Ale ve výsledcích je velký rozdíl. Zneužití vždy pobouří zdravou, osvícenou, nezávislou část národa. Nelze, aby jím víra nebyla otřesena, a oslabení pravého náboženství je nekonečně zhoubnější než otřes náboženství falešného.

Plenění tímto postupem a jasnozřivost lidu jsou vždy v obráceném poměru, protože je v povaze zlořádů, že jdou tak daleko, jak jim je cesta dovolena. Ne že by uprostřed nejnevědomějšího obyvatelstva ne-

byli čistí a oddaní kněží; ale jak zabránit šejdíři, aby na sebe navlékl sutanu, a ctižádostivci, aby se opásal mitrou? Plenitelé poslouchají Malthusův zákon: množí se podle prostředků obživy; a prostředkem obživy šejdířů je důvěřivost jejich obětí. Marně budeme hledat jindy než ve světle mínění. Není jiné panaceje.

Jiná odrůda plenění lstí se nazývá *obchodní podvod*, což se mi zdá příliš úzké jméno, neboť se neprovinil jen kupec, který znehodnocuje zboží nebo krátí svůj metr, ale i lékař, který si nechá platit škodlivé rady, advokát, který ztíží spor atd. Při směně dvou služeb je jedna špatné hodnoty; ale zde, protože přijatá služba je vždy předem a dobrovolně přijata, je zřejmé, že plenění tohoto druhu musí ustupovat podle toho, jak veřejná jasnozřivost pokračuje.

Následuje zneužití *veřejných služeb*, nesmírné pole plenění, tak nesmírné, že na ně můžeme vrhnout jen pohled.

Pokud by Bůh udělal člověka tvorem samotářským, každý by pracoval pro sebe. Osobní bohatství by bylo úměrné službám, které si každý sám sobě poskytuje.

Jenže *protože je člověk tvor společenský, služby se směňují jedna za druhou*, což si můžete, pokud to tak chcete, obrátit opačně.

V společnosti jsou potřeby tak obecné, tak všeobecné, že její členové na ně odpovídají tím, že organizují *veřejné služby*. Taková je potřeba bezpečí. Dohodneme se, poskládáme se, abychom odměňovali různými *službami* ty, kdo poskytují *službu* bdění nad společným bezpečím.

Není v tom nic, co by bylo mimo politickou ekonomii: *Udělej tohle pro mě, já udělám tamto pro tebe.* Podstata transakce je táž, jen způsob odměňování je jiný; tato okolnost má však velký dosah.

V obyčejných transakcích zůstává každý soudcem buď služby, kterou dostává, nebo služby, kterou poskytuje. Vždy může buď směnu odmítnout, nebo ji udělat jinde, z čehož nutnost nosit na trh jen služby, které tam budou dobrovolně přijaty.

Se státem je to jinak, zvláště před nástupem zastupitelských vlád. Ať jeho služby potřebujeme, nebo ne, ať jsou dobré, nebo špatné hodnoty, musíme je vždycky přijmout tak, jak nám je dodává, a platit za ně cenu, kterou si on sám určí.

Je přitom sklonem všech lidí dívat se úzkým koncem dalekohledu na služby, které poskytují, a širokým koncem na služby, které přijímají; a věci by šly čile dál, kdybychom v soukromých transakcích neměli záruku *smluvené ceny*.

Tuto záruku nemáme nebo máme stěží v veřejných transakcích. A přece stát, složený z lidí (přestože se dnes naznačuje opak), poslouchá všeobecný sklon. Chce nás hojně *sloužit*, sloužit nás víc, než my chceme, a vnutit nám jako *pravou* službu to, co takovou někdy není, a to vše proto, aby nám naproti tomu uložil *služby* nebo odvody.

Stát je také podřízen Malthusovu zákonu. Má sklon překračovat míru svých prostředků obživy, roste úměrně těmto prostředkům, a to, co ho činí živým, je podstata národů. Běda tedy národům, které neumějí omezit sféru činnosti státu. Svoboda, soukromá aktivita, bohatství, blaho, nezávislost, důstojnost – vše tam padne.

Je totiž jedna okolnost, kterou je třeba podotknout, a to tahle: Mezi službami, které od státu žádáme, je hlavní *bezpečí*. Aby nám ho zaručil, musí disponovat silou schopnou přemoci všechny síly, soukromé nebo společenské, vnitřní nebo vnější, které by ho mohly ohrozit. Spojené s oním nešťastným sklonem, který pozorujeme u lidí, totiž žít na účet druhých, je zde nebezpečí, které bije do očí.

Podívejte se, v jakém obrovském měřítku, od historických dob, se vykonávalo plenění zneužíváním a výstřelky vlády. Zeptejme se, jaké služby poskytovaly obyvatelstvu a jaké z nich čerpaly veřejné moci u Asyřanů, Babyloňanů, Egypťanů, Římanů, Peršanů, Turků, Číňanů, Rusů, Angličanů, Španělů, Francouzů? Představivost se děsí před touto obrovskou nepoměrností.

Konečně byla vymyšlena zastupitelská vláda, a *a priori* se dalo věřit, že nepořádek skončí jako nějakým kouzlem.

Zásada těchto vlád je totiž tato:

> „Obyvatelstvo samo, prostřednictvím svých zástupců, rozhodne o povaze a rozsahu funkcí, které považuje za vhodné zřídit jako *veřejné služby*, a o výši odměny, kterou k těmto *službám* chce připojit."

Sklon zmocňovat se cizího majetku a sklon bránit svůj majetek byly tak postaveny proti sobě. Mělo se myslet, že druhý zvítězí nad prvním.

Jsem přesvědčen, že se to dlouhodobě podaří. Musím ale přiznat, že se to dosud nepodařilo.

Proč? Ze dvou jednoduchých důvodů: vlády měly příliš a obyvatelstvo nedostatek jasnozřivosti.

Vlády jsou velmi obratné. Jednají metodicky, soustavně, podle dobře promyšleného plánu, neustále zdokonalovaného tradicí a zkušeností. Studují lidi a jejich vášně. Pokud například poznají, že mají pud k válce, přiživují, povzbuzují ten osudný sklon. Obklopí národ nebezpečími působením diplomacie, a pak zcela přirozeně od něho požadují vojáky, námořníky, arzenály, opevnění; často mají jen tu námahu nechat si je nabídnout. Pak mají hodnosti, penze a místa k rozdělení. K tomu je zapotřebí mnoho peněz; daně a půjčky jsou tu.

Pokud je národ velkorysý, nabídnou se, že vyléčí všechny neduhy lidstva. Pozvednou, říkají, obchod, zajistí prosperitu zemědělství, rozvinou výrobu, podpoří písemnictví a umění, vymýtí bídu atd. atd. Jde jen o to vytvořit funkce a platit úředníky.

Jedním slovem taktika spočívá v tom, že se za skutečné služby vydává to, co je jen překážkami; národ pak platí ne za to, aby byl obsluhován, ale za to, aby mu bylo škozeno. Vlády, nabývajíce gigantických rozměrů, nakonec pohlcují polovinu všech příjmů. A lid se diví, že tolik pracuje, že slyší oznamovat zázračné vynálezy, které by měly nekonečně znásobit výrobu, a… že je stále Jank jako před.

To proto, že zatímco vláda projevuje tolik obratnosti, lid jí mnoho neukazuje. Když je povolán zvolit si své zmocněnce, ty, kdo mají určit sféru a odměnu vládní činnosti, koho si volí? Agenty vlády. Pověřuje výkonnou moc, aby si sama stanovila mez své činnosti a svých nároků. Dělá to jako *Měšťák šlechticem*, který, co se týká výběru a počtu svých oděvů, se obrací… na svého krejčího[34].

Avšak věci jdou od zlého k horšímu, a lid konečně otvírá oči, ne k léku (tam ještě není), ale k zlu.

Vládnout je povolání tak příjemné, že po něm každý touží. Rádci lidu mu neustále říkají: Vidíme tvé utrpení a litujeme ho. Bylo by jinak, kdybychom tě vládli my.

Toto období, které je obvykle velmi dlouhé, je obdobím rebelií a pouličních bouří. Když je lid poražen, k jeho břemenům se přidají výdaje na válku. Když vyhraje, personál vládní se změní a zlořády zůstanou.

A to trvá, dokud se lid konečně nenaučí poznávat a bránit své skutečné zájmy. Vždy tedy docházíme k tomuto: lék je jen v pokroku veřejného rozumu.

Některé národy jako by byly skvěle disponovány stát se obětí vládního plenění. Jsou to ty, u nichž lidé, nijak si nevážíce vlastní důstojnosti a vlastní energie, by si mysleli, že jsou ztraceni, kdyby nebyli *spravováni a řízeni* ve všech věcech. Aniž bych mnoho cestoval, viděl jsem země, kde se myslí, že zemědělství nemůže udělat žádný pokrok, pokud stát nemá experimentální farmy; že brzy nebudou žádní koně, pokud stát nemá hřebčíny; že otcové nebudou své děti nechat vychovávat nebo je nechají učit jen nemravnostem, pokud stát nerozhodne, co se má správně učit atd. V takové zemi mohou revoluce rychle následovat jedna po druhé, vládcové padat jeden na druhého. Ale vládnutí z toho nebudou méně vládnuti podle libosti a milosti (neboť dispozice, kterou zde zdůrazňuji, je právě látkou, z níž jsou vlády ušity), dokud se lid konečně neuvědomí, že je lépe ponechat co největší počet

služeb v kategorii těch, které zúčastněné strany směňují *za smluvenou cenu*[35].

Viděli jsme, že společnost je *směna služeb*. Měla by být jen směnou dobrých a poctivých služeb. Ale konstatovali jsme také, že lidé měli velký zájem a tedy neodolatelný sklon zveličovat poměrnou hodnotu služeb, které poskytují. Vskutku neumím vidět žádnou jinou mez tohoto nároku než svobodné přijetí nebo svobodné odmítnutí těch, komu jsou tyto služby nabízeny.

Odtud se stává, že někteří lidé se obracejí na zákon, aby u druhých omezil přirozené výhody této svobody. Tento druh plenění se nazývá privilegium nebo monopol. Označme si dobře jeho původ a povahu.

Každý ví, že služby, které přináší na obecný trh, tam budou tím více ceněny a odměňovány, čím budou vzácnější. Každý tedy bude prosit zákon o zásah, aby odstranil z trhu všechny, kdo tam přinášejí obdobné služby, nebo – což vyjde nastejno – pokud je nutná součinnost nějakého nástroje, aby služba byla poskytnuta, bude po zákoně žádat jeho výhradní vlastnictví[36].

Jelikož tato odrůda plenění je hlavním předmětem této knihy, řeknu zde o ní jen málo a omezím se na jednu poznámku.

Když je monopol izolovanou skutečností, nemůže nezbohatit toho, komu ho zákon udělil. Může se pak stát, že každá třída pracujících místo aby žádala pád tohoto monopolu, žádá pro sebe monopol podobný. Tato povaha plenění, převedená na systém, se pak stává nejsměšnější mystifikací pro celý svět a konečným výsledkem je, že každý věří, že z obecného trhu *ochuzeného o všechno* bere *víc*.

Není třeba dodávat, že tenhle zvláštní režim navíc zavádí všeobecný antagonismus mezi všemi třídami, všemi povoláními, všemi národy; že vyžaduje stálé, ale vždy nejisté zasahování vládní činnosti; že tak hojně živí zlořády, které byly předmětem předcházejícího odstavce; že staví všechna odvětví do nenapravitelné nejistoty a zvyká lidi klást od-

povědnost za svou vlastní existenci na zákon, a ne na sebe. Těžko by se dala představit účinnější příčina společenského narušení[37].

Ospravedlnění

Řekne se: „Proč to ošklivé slovo *plenění*? Krom toho, že je hrubé, uráží, dráždí, obrací proti vám klidné a umírněné lidi, zjitřuje spor."

Prohlašuji nahlas: ctím lidi; věřím v upřímnost téměř všech přívrženců ochrany; a nenárokuji si právo podezírat osobní poctivost, jemnost, lidumilnost kohokoli. Opakuji ještě jednou, že ochrana je dílo, zhoubné dílo, společného omylu, jehož obětí – a zároveň spolupachatelem – je celý svět, nebo přinejmenším velká většina. Nicméně nemohu zabránit tomu, aby věci byly tím, čím jsou.

Představme si jakéhosi Diogéna, který vystrčí hlavu ze svého sudu a řekne: „Athéňané, necháváte si sloužit otroky. Nikdy jste nepomysleli, že na svých bratrech vykonáváte nejkřivdivější z plenění?"

Nebo tribun, který by takto mluvil ve Foru: „Římané, všechny své prostředky obživy jste založili na postupném plenění všech národů."

Jistě by jen vyjadřovali nespornou pravdu. Mělo by se z toho vyvodit, že Athény a Řím byly obývány jen nepoctivými lidmi? Že Sókratés a Platón, Cato a Cincinnatus byly opovrženíhodné osobnosti?

Kdo by tak smýšlel? Jenže ti velcí mužové žili v prostředí, které jim bralo vědomí jejich nespravedlnosti. Víme, že Aristotelés si ani nemohl představit, že by společnost mohla existovat bez otroctví.

V novověku otroctví přežilo až do našich dob, aniž by v duších plantážníků budilo mnoho skrupulí. Armády sloužily jako nástroj velkých dobývání, to jest velkých plenění. Znamená to, že v nich nejsou vojáci a důstojníci, osobně stejně, ba citlivější než jsou obvykle lidé v průmyslových povoláních; lidé, kterým by při pouhé myšlence na krádež vystoupila na čelo červeň a kteří by raději čelili tisíci smrtem, než by sestoupili k nějaké podlosti?

To, co je zavrženíhodné, nejsou jednotlivci, nýbrž obecný pohyb, který je unáší a oslepuje; pohyb, za který je vinna celá společnost.

Tak je to i s monopolem. Obviňuji systém, a ne jednotlivce; společnost v celku, a ne toho či onoho z jejích členů. Pokud se největší filozofové mohli klamat o nespravedlnosti otroctví, tím spíš se zemědělci a výrobci mohou mýlit o povaze a účincích omezujícího režimu.

II. Dvojí morálka

Dojde-li čtenář na konec předchozí kapitoly – pokud tam dojde – zdá se mi, že ho slyším zvolat:

„Není neoprávněné vyčítat ekonomům, že jsou suší a chladní? Takový obraz lidstva! Jakže! Plenění by mělo být osudnou mocností, skoro normální, přijímající všechny podoby, uplatňující se pod všemi záminkami, mimo zákon i v zákoně, zneužívající nejsvětějších věcí, využívající střídavě slabosti a důvěřivosti, a postupující úměrně tomu, jak hojně kolem něho tahle dvojí potrava kvete! Lze vytvořit o světě smutnější obraz?"

Otázka není, zda je smutný, ale zda je pravdivý. Dějiny jsou tu, aby o tom svědčily.

Je dost zvláštní, že ti, kdo pomlouvají politickou ekonomii (nebo *ekonomismus*, jak si libují tu vědu nazývat), protože studuje člověka a svět takové, jací jsou, dohánějí pesimismus mnohem dál než ona, přinejmenším pokud jde o minulost a přítomnost. Otevřete jejich knihy a noviny. Co v nich uvidíte? Hořkost, nenávist proti společnosti; tak daleko, že slovo *civilizace* je pro ně synonymem nespravedlnosti, nepořádku a anarchie. Dospěli až k tomu, že proklínají *svobodu*, tak málo mají důvěry v rozvoj lidského druhu, výsledek jeho přirozené organizace. Svoboda! To ona, podle nich, nás stále víc žene do propasti.

Pravda je, že jsou optimisté stran budoucnosti. Protože pokud lidstvo, samo o sobě neschopné, kráčí špatnou cestou šest tisíc let, přišel zvěstovatel, který mu ukázal cestu spásy, a stačí, aby stádo bylo poslušné hole svého pastýře, bude vedeno do té zaslíbené země, kde se bla-

ho uskutečňuje bez úsilí, kde řád, bezpečí a souznění jsou snadnou odměnou nerozvahy.

Lidstvo musí jen souhlasit s tím, aby reformátoři změnili, jak říká Rousseau, *jeho fyzickou a mravní ústavu*.

Politická ekonomie si nevzala za úkol zkoumat, jaká by byla společnost, kdyby Bůh udělal člověka jinak, než se mu zalíbilo ho udělat. Může být mrzuté, že Prozřetelnost zapomněla povolat na počátku do své rady několik našich moderních organizátorů. A jak by nebeská mechanika byla docela jiná, kdyby byl Stvořitel konzultoval Alfonsa Moudrého; stejně tak, kdyby nezanedbal rady Fouriera, společenský řád by v ničem nepřipomínal ten, v němž jsme nuceni dýchat, žít a hýbat se. Jenže protože v něm jsme, protože *in eo vivimus, movemur et sumus*, zbývá nám jen ho studovat a znát jeho zákony, zvláště pokud jeho zlepšování zásadně závisí na této znalosti.

Nemůžeme zabránit, aby srdce člověka nebylo ohniskem neukojitelných tužeb.

Nemůžeme udělat, aby tyto touhy, mají-li být uspokojeny, nevyžadovaly práci.

Nemůžeme se vyhnout tomu, aby člověk neměl tolik odporu k práci, co lásky k uspokojení.

Nemůžeme zabránit, aby z této organizace nevyplývalo neustálé úsilí lidí zvětšovat svůj podíl na požitcích, přenášením břemene námahy jeden na druhého – silou nebo lstí.

Nezáleží na nás vymazat dějiny světa, zdusit hlas minulosti dosvědčující, že se věci dějí takto od počátku. Nemůžeme popřít, že válka, otroctví, nevolnictví, teokracie, zneužití vlády, privilegia, podvody všeho druhu a monopoly byly nespornými a hroznými projevy těchto dvou citů spojených v srdci člověka: *láska k požitkům*; *odpor k únavě*.

„V potu tváře budeš jíst svůj chléb." Jenže každý chce co nejvíc chleba a co nejmíň potu. Taková je závěrka dějin.

Díky nebi dějiny také ukazují, že rozdělení požitků a námah mezi lidmi má sklon se dít stále rovnoměrněji.

Pokud bychom nechtěli popřít jas slunce, musíme uznat, že společnost udělala v tomto ohledu určité pokroky.

Pokud tomu tak je, existuje v ní tedy přirozená a prozřetelnostní síla, zákon, který postupně zatlačuje princip nespravedlnosti a stále víc uskutečňuje princip spravedlnosti.

Říkáme, že tato síla je ve společnosti a že ji tam vložil Bůh. Pokud by tam nebyla, byli bychom nuceni, jako utopisté, hledat ji v umělých prostředcích, v uspořádáních, která vyžadují předchozí přetvoření *fyzické a mravní ústavy* člověka, nebo spíš bychom pokládali toto hledání za zbytečné a prázdné, protože nedokážeme pochopit působení páky bez bodu opory.

Pokusme se tedy označit ono blahodárnou sílu, která směřuje postupně překonat sílu zlotřilou, které jsme dali jméno plenění, a jejíž přítomnost je až příliš jasně vysvětlena uvažováním a ověřená zkušeností.

Každý zlotřilý čin má nutně dva póly: bod, odkud vychází, a bod, na nějž dopadá; člověk, který čin vykonává, a člověk, na kterém je čin vykonáván; nebo, jak říká škola, *činitel* a *trpitel*.

Jsou tedy dvě možnosti, jak zlotřilý čin potlačit: dobrovolná zdrženlivost bytosti *aktivní* a odpor bytosti *pasivní*.

Odtud dvojí morálka, která zdaleka ne že by si odporovala, naopak spolupracuje: morálka náboženská nebo filozofická a morálka, kterou si dovolím nazvat *ekonomickou*.

Náboženská morálka, aby dosáhla potlačení zlotřilého činu, se obrací na jeho autora, na člověka *jako činitele*. Říká mu: „Oprav se; očisti se; přestaň činit zlo; čiň dobro; krot své vášně; obětuj své zájmy; neutlačuj svého bližního, kterého máš povinnost milovat a vzpomáhat; buď spravedlivý nejprve a dobročinný potom.” Tato morálka bude věčně nejkrásnější, nejdojímavější, ta, která ukáže lidský rod v celém

jeho majestátu; která se nejvíc otevírá hnutím výmluvnosti a vzbuzuje největší obdiv a sympatii lidí.

Ekonomická morálka míří ke stejnému výsledku, ale obrací se především na člověka *jako trpitele*. Ukazuje mu účinky lidských činů, a pouhým tímto výkladem ho pobízí k reakci proti těm, které mu ubližují, k uctívání těch, které mu jsou užitečné. Snaží se rozšířit do utlačené masy dost zdravého rozumu, světla a spravedlivé nedůvěry, aby stále více učinila útlak obtížným a nebezpečným.

Je nutné podotknout, že ekonomická morálka přesto působí i na utlačovatele. Zlotřilý čin plodí dobra a zla: zla pro toho, kdo ho snáší, a dobra pro toho, kdo ho vykonává, jinak by k němu nedošlo. Daleko je však k tomu, aby panovala rovnováha. Součet zel vždy a nutně převažuje nad součtem dober, protože samo utlačování s sebou nese ztrátu sil, vytváří nebezpečí, vyvolává odvetu, vyžaduje nákladné bezpečnostní opatření. Pouhé předvedení těchto účinků se tedy neomezuje jen na podněcování reakce utlačovaných, staví na stranu spravedlnosti všechny, jejichž srdce není zvrácené, a znepokojuje bezpečí i samotných utlačovatelů.

Snadno pochopíme, že tato morálka, spíš virtuální než výslovná, která je koneckonců jen vědeckou demonstrací; která by dokonce ztratila na účinnosti, kdyby změnila povahu; která se neobrací k srdci, ale k rozumu; která nehledá přesvědčit, nýbrž dokázat; která nedává rady, ale důkazy; jejímž posláním není dojímat, ale osvětlovat, a která nad neřestí nedosahuje jiného vítězství, než že ji zbavuje potravy – snadno pochopíme, pravím, že tato morálka je obviňována ze suchosti a prozaičnosti.

Výtka je pravdivá, aniž by byla spravedlivá. Spočívá v tom, že politická ekonomie neříká vše, nezahrnuje vše, není univerzální vědou. Kdo si kdy jejím jménem činil tak nehorázný nárok?

Obvinění by bylo oprávněné, jen pokud by politická ekonomie prezentovala své postupy jako výlučné a měla by tu drzost, jak se říká, za-

kazovat filozofii a náboženství všechny jejich vlastní a přímé prostředky práce na zdokonalení člověka.

Připusťme tedy souběžné působení morálky v užším smyslu a politické ekonomie, přičemž první odsuzuje zlotřilý čin v jeho pohnutce pohledem na jeho ohavnost, druhá ho zbavuje důvěry v našich přesvědčeních výkladem jeho účinků.

Přiznejme dokonce, že vítězství náboženského moralisty, když se uskuteční, je krásnější, utěšnější a radikálnější. Zároveň je ale těžko popřít, že vítězství ekonomické vědy je snadnější a jistější.

V několika řádcích, které stojí za víc než mnoho tlustých svazků, J.-B. Say už podotkl, že k zastavení nepořádku, který pokrytectví zavedlo do počestné rodiny, existují dva prostředky: *napravit Tartuffa* nebo *vyvést Orgona z iluzí*. Molière, ten velký malíř lidského srdce, zdá se, soustavně měl na mysli druhý postup jako účinnější.

Tak je to i na divadle světa.

Řekněte mi, co udělal Caesar, a já vám povím, jací byli Římané jeho doby.

Řekněte mi, co dělá moderní diplomacie, a já vám povím o mravním stavu národů.

Nezaplatili bychom skoro dvě miliardy daní, kdybychom nedávali mandát ke schvalování těm, kdo je stráví.

Neměli bychom všechny obtíže a všechny tíhy africké otázky, kdybychom byli dobře přesvědčeni, že *dvě a dvě je čtyři* v politické ekonomii stejně jako v aritmetice.

Pan Guizot by nebyl měl příležitost říct: *Francie je dost bohatá na to, aby zaplatila svou slávu*, kdyby se Francie nikdy nebyla zamilovala do falešné slávy.

Týž státník by nikdy neřekl: *Svoboda je dost cenná, aby s ní Francie nesmlouvala*, kdyby Francie dobře rozuměla, že *těžký rozpočet* a *svoboda* jsou neslučitelné.

Nejsou to, jak se věří, monopolisté, nýbrž monopolem postižení, kdo monopoly udržuje.

A ve věcech voleb, není to proto, že jsou úplatníci, že jsou úplatní, nýbrž naopak; a důkazem je, že úplatní platí všechny výlohy úplatkářství. Nebylo by na nich, aby ho ukončili?

Ať tedy náboženská morálka pohne, pokud může, srdce Tartuffů, Caesarů, kolonistů, sinecuristů, monopolistů atd. Úlohou politické ekonomie je osvětlit jejich obětem.

Z těchto dvou postupů, který pracuje nejúčinněji na společenském pokroku? Mám to říci? Věřím, že druhý. Bojím se, že lidstvo neunikne nezbytnosti naučit se nejprve *obrannou morálku*.

Marně se dívám, čtu, pozoruji, ptám se, nevidím žádný zlořád, který by se vykonával v trochu rozsáhlém měřítku a který by zahynul dobrovolným zřeknutím těch, kdo z něj těží.

Vidím naopak mnoho takových, které podléhají mužnému odporu těch, kdo jimi trpí.

Popisovat důsledky zlořádů je tedy nejúčinnějším prostředkem k jejich zničení. A jak je to pravda, zvláště jde-li o zlořády, které, jako omezující režim, ačkoli působí masám skutečná zla, obsahují pro ty, kdo z nich věří těžit, jen iluzi a klam!

Zřídí tento druh zušlechtění sám o sobě všechnu společenskou dokonalost, kterou soucitná povaha lidské duše a jejích nejvznešenějších schopností nechává doufat a předvídat? Daleko toho tvrdit. Připusťme úplné rozšíření *obranné morálky*, která je koneckonců jen poznáním správně chápaných zájmů vždy v souladu s obecnou užitečností a spravedlností. Tato společnost, ač bezpochyby dobře uspořádaná, by mohla být velmi málo půvabná; kde by už nebyli šibalové jen proto, že by už nebyli hlupáci; kde by neřest, stále *latentní* a takříkajíc otupělá hladem, potřebovala jen trochu potravy, aby ožila; kde by rozvahu každého vyžadovala bdělost všech, a kde by reforma konečně, upravujíc vnější činy, ale zastavujíc se na pokožce, nepronikla až na dno svě-

domí. Taková společnost nám občas vyvstává v postavě přesného, přísného, spravedlivého muže, hotového odrazit nejmenší zásah do svých práv, zručného v tom, že se nedá od žádné strany nalomit. Vážíte si ho; obdivujete ho možná; udělali byste si z něho poslance, neudělali byste si z něho přítele.

Ať tedy *obě morálky*, místo aby se navzájem pomlouvaly, pracují společně, útočíce na neřest ze dvou pólů. Zatímco ekonomové dělají své dílo, otevírají oči Orgonů, vytrhávají předsudky, podněcují spravedlivé a nutné nedůvěry, studují a vykládají pravou povahu věcí a činů, ať náboženský moralista plní ze své strany svou práci půvabnější, ale těžší. Ať útočí na nespravedlnost tělo na tělo; ať ji pronásleduje v nejjemnějších vláknech srdce; ať líčí půvab dobročinnosti, sebezapření, oddanosti; ať otevírá pramen ctností tam, kde my můžeme jen vysušit pramen neřestí – to je jeho úkol, je ušlechtilý a krásný. Ale proč by zpochybňoval užitečnost té, která je svěřena nám?

Ve společnosti, která by, aniž by byla hluboko ctnostná, nicméně byla dobře uspořádána působením *ekonomické morálky* (což je poznání *ekonomie* společenského tělesa), neotvíraly by se před náboženskou morálkou šance pokroku?

Zvyk, bylo řečeno, je druhá přirozenost.

Země, kde by si každý už dávno odvykl na nespravedlnost pouhým odporem osvíceného publika, by mohla být ještě smutná. Ale, zdá se mi, byla by dobře připravena přijmout vznešenější a čistší učení. Je to velký krok k dobru odvyknout si zlu. Lidé nemohou stát na místě. Odvráceni od cesty neřesti, pokud by vedla už jen k hanbě, pocítili by tím více přitažlivost ctnosti.

Společnost snad musí projít tímto prozaickým stavem, kde lidé budou cvičit ctnost z vypočítavosti, aby se odtud pozvedla k té poetičtější oblasti, kde už tuto hnací sílu nebude potřebovat.

III. Dvě sekery

PETICE JAKUBA DOBRÁKA, TESAŘE, PANU CUNIN-GRIDAINOVI, MINISTRU OBCHODU

PANE TOVÁRNÍKU-MINISTŘE,

Jsem tesař jako byl Ježíš; mávám sekerou a tesákem, abych vám sloužil.

Když tak celý den, od úsvitu do noci, sekám a tesám na pozemcích našeho pána krále, napadlo mě, že má práce je *národní* stejně jako vaše.

A proto nevidím, proč by ochrana nenavštívila mou dílnu, jako navštěvuje vaši.

Vždyť nakonec, pokud vy děláte sukno, já dělám střechy. Oba, různými prostředky, chráníme své zákazníky před chladem a deštěm.

Já ovšem běžím za zákazníky, a zákazníci běhají za vámi. Dokázali jste je k tomu donutit tím, že jste jim zabránili zásobovat se jinde, zatímco moji si volí, jak chtějí.

Co se divit? Pan Cunin, ministr, si vzpomněl na pana Cunina, tkalce; to je přirozené. Ale, běda! Moje skromné povolání nedalo Francii ministra, i když světu dalo Boha.

A ten Bůh ve svém nesmrtelném zákoníku, který odkázal lidem, neuklouzlo mu ani nejmenší slovo, kterým by se tesaři mohli zmocnit práva bohatnout, jak to děláte vy, na úkor druhých.

Podívejte se tedy na mou situaci. Vydělám třicet sous za den, pokud není neděle nebo svátek. Pokud přijdu k vám současně s jedním vlámským tesařem, dáte mu za jeden sous slevy přednost.

Jenže chci se obléct? Pokud belgický tkalec postaví své sukno vedle vašeho, vyženete ho, jeho i jeho sukno, ze země.

Takže, násilím dovedenému do vašeho krámu, který je dražší, moje nebohá třicet sous skutečně stojí jen dvacet osm.

Co to říkám? Nestojí ani dvacet šest! Protože místo abyste vyhostil belgického tkalce *na své náklady* (to by bylo to nejmenší), necháváte mě platit lidi, které z vašeho zájmu posíláte za ním.

A jelikož velký počet vašich spolu-zákonodárců, s nimiž se vám výborně rozumí, mi každý bere jeden nebo dva sous, pod záminkou ochrany kdo železa, kdo uhlí, kdo oleje, kdo obilí, zjišťuji, všechno sečteno, že si z třicet sous proti plenění nezachráním ani patnáct.

Řeknete mi bezpochyby, že ty drobné sous, které takto bez náhrady putují z mé kapsy do vaší, živí lidi kolem vašeho zámku a dovolují vám vést velký život. Na to vám odpovím, že kdybyste mi je nechal, živily by lidi kolem mne.

Ať je to jak chce, pane ministře-továrníku, vím, že bych byl špatně přijat, a tak nepřicházím vás vyzvat, jak bych měl plné právo, abyste se vzdal *omezení*, které vnucujete svému zákazníkovi; raději se poddám všeobecnému sklonu a také já budu žádat trošičku *ochrany*.

Zde mi položíte obtíž: „Příteli," řeknete mi, „rád bych tě chránil, tebe i tvé druhy; ale jak udělit celní výhody tesařově práci? Máme zakázat vstup domů po souši a po moři?"

To by bylo poněkud směšné; ale přemýšlením o tom jsem objevil jiný prostředek, jak zvýhodnit syny svatého Josefa; a přijmete ho tím ochotněji, doufám, že se vůbec neliší od toho, který tvoří privilegium, které si každý rok sám sobě hlasujete.

Ten obdivuhodný prostředek je zakázat ve Francii používání naostřených sekyr.

Říkám, že toto *omezení* by nebylo ani logičtější ani svévolnější než to, kterému nás podrobujete při vašem sukně.

Proč vyháníte Belgičany? Protože prodávají levněji než vy. A proč prodávají levněji než vy? Protože nad vámi mají, jako tkalci, nějakou převahu.

Mezi vámi a Belgičanem je tedy přesně rozdíl mezi tupou sekyrou a ostrou sekyrou.

A vy mě, tesaře, nutíte kupovat výrobek tupé sekyry!

Považujte Francii za dělníka, který si chce svou prací opatřit všechny věci, mezi jiným i sukno.

K tomu jsou dva prostředky:

První je příst a tkát vlnu;

Druhý je vyrábět například hodiny, tapety nebo víno a vyměňovat je u Belgičanů za sukno.

Ten z těchto dvou postupů, který dává lepší výsledek, může být představován naostřenou sekyrou, druhý tupou sekyrou.

Nepopíráte, že se dnes ve Francii *s větší námahou* získá kus látky z tkacího stavu (to je tupá sekyra) než z vinice (to je ostrá sekyra). Popíráte to tak málo, že právě vzhledem k tomuto *přebytku námahy* (v němž vidíte bohatství) doporučujete, ba *vnucujete* horší z obou sekyr.

Nuže! Buďte důsledný, buďte nestranný, nechcete-li být spravedlivý, a jednejte s chudými tesaři, jak se chováte k sobě.

Udělejte zákon, který by zněl:

> *„Nikdo nebude smět používat jiné trámy a kleštiny než výrobky tupých sekyr."*

Okamžitě se stane následující.

Tam, kde dnes zasadíme sto ran sekerou, zasadíme jich tři sta. Co uděláme v hodině, bude vyžadovat tři. Jaká mocná pobídka pro práci! Učedníci, tovaryši a mistři, nebudeme stačit. Budou nás hledat, tedy budou nám dobře platit. Kdo bude chtít mít střechu, bude muset pod-

robit se našim požadavkům, jako kdo chce mít sukno, musí se podrobit vašim.

A ať se teoretikové *svobodného obchodu* někdy odváží zpochybnit užitečnost toho opatření, budeme vědět, kde hledat vítězné vyvrácení. Vaše šetření z roku 1834 je zde. Porazíme je jím, protože jste tam skvěle hájil věc zákazů a tupých sekyr, což je totéž.

IV. Nižší pracovní rada

„Jakže! Máte to čelo žádat pro každého občana právo prodávat, kupovat, směňovat, vyměňovat, poskytovat a přijímat službu za službu a posuzovat pro sebe za jediné podmínky, že nenaruší poctivost a uspokojí veřejnou pokladnu? Chcete tedy dělníkům vzít práci, mzdu a chléb?"

To nám říkají. Vím, co si o tom myslet; ale chtěl jsem vědět, co si o tom myslí dělníci sami.

Měl jsem při ruce vynikající nástroj šetření.

Nebyly to ony *vyšší průmyslové rady*, kde velcí majitelé, kteří si říkají rolníci, mocní rejdaři, kteří si myslí, že jsou námořníci, a bohatí akcionáři, kteří si nárokují, že jsou pracující, dělají tu filantropii, co se ví.

Ne; byli to opravdoví dělníci, dělníci *skuteční*, jak se dnes říká, truhláři, tesaři, zedníci, krejčí, obuvníci, barvíři, kováři, hostinští, kupci atd., atd., kteří v naší vsi založili *spolek vzájemné pomoci*.

Proměnil jsem ho ze své vlastní autority v *nižší pracovní radu* a získal od ní šetření, které stojí za jiná, i když není napěchované čísly a napuchlé do rozměrů *kvartového vydání* vytištěného na náklady státu.

Šlo o to vyslechnout tyto statečné lidi, jak se cítí – nebo myslí že se cítí – ovlivněni ochranářským režimem. Předseda mě sice upozornil, že tím mírně porušujeme podmínky existence *sdružení*. Vždyť ve Francii, na této zemi svobody, lidé, kteří se *sdružují*, se vzdávají mož-

nosti rozprávět o *politice*, to jest o svých společných zájmech. Nicméně po mnohém váhání otázku dal na pořad.

Shromáždění se rozdělilo na tolik komisí, kolik v něm bylo skupin tvořících řemesla. Každé jsme předali tabulku, kterou měla vyplnit po patnácti dnech rozpravy.

V určený den ctihodný předseda zasedl do křesla (úřední jazyk, protože to byla židle) a našel na pult (znovu úřední jazyk, protože to byl stůl z topolového dřeva) patnáct zpráv, které postupně přečetl.

První, která se objevila, byla zpráva *krejčích*. Zde je, stejně přesná, jako kdyby byla vytištěna.

ÚČINKY OCHRANY. – ZPRÁVA KREJČÍCH.

Nevýhody	**Výhody**
1. *Vzhledem k ochranářskému režimu* platíme dráž chléb, maso, cukr, dřevo, nit, jehly atd., což se pro nás rovná značnému snížení mzdy;	*Žádné*[38].
2. *Vzhledem k ochranářskému režimu* platí naši zákazníci dráž všechny věci, takže jim zbývá míň na oděvy, odkud plyne, že máme míň práce a tedy i míň zisku;	
3. *Vzhledem k ochranářskému režimu* jsou látky drahé, lidé nechávají oděvy dlouho sloužit nebo se bez nich obejdou. To je další úbytek práce, který nás nutí nabízet své služby se slevou.	

Zde je další tabulka:

ÚČINKY OCHRANY. – ZPRÁVA KOVÁŘŮ.

Nevýhody	Výhody
1. Ochranářský režim nás zasahuje daní, která nejde do pokladny, pokaždé, když jíme, pijeme, topíme a oblékáme se;	*Žádné.*
2. Zasahuje podobnou daní všechny naše spoluobčany, kteří nejsou kováři; a jelikož jsou o to méně bohatí, většina z nich dělá hřebíky ze dřeva a petlice z provazu, což nás připravuje o práci;	
3. Drží železo za tak vysokou cenu, že se v zemi nepoužívá ani na pluhy, ani na mříže, ani na balkony, a naše řemeslo, které by mohlo dát práci tolika lidem, kteří ji nemají, nám samým nechává jí málo;	
4. Co pokladna neinkasuje z nedovezeného zboží, bere na naší půdě a našich listech.	

Všechny ostatní tabulky, které čtenáři odpustím, zpívaly tutéž písničku. Zahradníci, tesaři, obuvníci, dřeváci, lodníci, mlynáři, všichni vydávali tytéž stížnosti.

Litoval jsem, že ve sdružení nebyli oráči. Jejich zpráva by byla jistě velmi poučná.

Ale, běda! V naší zemi Landes nemají chudí oráči, přes všechnu *ochranu*, ani halíř, a když tam dali svůj dobytek, nemohou sami vstoupit do *spolku vzájemné pomoci*. Údajné milosti ochrany jim nebrání být *parii* našeho společenského řádu. A co teprve vinaři?

Co jsem především zpozoroval, je zdravý rozum, s nímž naši vesničané pochopili nejen přímé zlo, které jim ochranářský režim působí, ale i nepřímé zlo, které, zasahujíc jejich zákazníky, se na ně odráží zpětně.

To, zdá se, nechápou, říkal jsem si, ekonomové z *Moniteur industriel*.

A snad by lidé, které troška ochrany zaslepuje, zvláště zemědělci, se jí rádi vzdali, kdyby viděli tuhle stranu věci.

Řekli by si možná: „Je lépe se udržet vlastními silami uprostřed zámožné klientely než být *chráněn* uprostřed klientely zchudlé."

Chtít totiž postupně obohacovat každé odvětví tím, že se kolem něho dělá prázdno, je stejně marné úsilí jako chtít přeskočit svůj stín.

V. Drahota, levnost

Myslím, že musím čtenářům předložit několik poznámek, žel, teoretických, k iluzím, které vznikají ze slov *drahota*, *levnost*. Na první pohled, vím, bude někdo nakloněn pokládat tyto poznámky za trochu subtilní; ale subtilní nebo ne, otázkou je, zda jsou pravdivé. A já je pokládám za zcela pravdivé a zvláště velmi vhodné k tomu, aby přiměly k přemýšlení velký počet lidí, kteří upřímně věří v účinnost ochranářského režimu.

My, přívrženci svobody, i obhájci omezování, musíme všichni používat tyto výrazy *drahota*, *levnost*. První se prohlašují pro *levnost*, mají na mysli zájem spotřebitele; druzí se vyslovují pro *drahotu*, starají se především o výrobce. Jiní zasahují tím, že říkají: *Výrobce a spotřebitel jsou jedno*; což nechává zcela nerozhodnuto, zda má zákon prosazovat levnost, nebo drahotu.

Uprostřed tohoto střetu se zdá, že pro zákon je jediné východisko: nechat ceny ustavovat se přirozeně. Ale pak narazíme na úporné nepřátele *laissez faire*. Chtějí naprosto, aby zákon jednal, i když nevědí, kterým směrem. Avšak bylo by na tom, kdo chce dát zákonu sloužit k vyvolávání umělé drahoty nebo nepřirozené levnosti, aby vyložil a prosadil důvod své preference. *Onus probandi* leží výhradně na něm. Z čehož plyne, že svoboda je vždy pokládána za dobrou, dokud se neprokáže opak, neboť nechat ceny ustavovat se přirozeně, to je svoboda.

Jenže role se obrátily. Zastánci drahoty prosadili svůj systém, a je na obráncích přirozených cen, aby dokázali dobrotu svého. Z obou

stran se argumentuje dvěma slovy. Je tedy velmi důležité vědět, co tato dvě slova obsahují.

Řekněme nejdříve, že se stala řada faktů, které zarazily zápasníky obou táborů.

Aby vyvolali *drahotu*, získali omezovači ochranná cla, a došlo k levnosti, pro ně nevysvětlitelné, která zklamala jejich očekávání.

Aby dosáhli levnosti, prosadili svobodní směňovači svobodu, a k jejich velkému úžasu následovalo zvýšení cen.

Příklad: Ve Francii se – aby bylo podpořeno zemědělství – zahraniční vlna zatížila clem dvaadvacet procent, a stalo se, že se domácí vlna po tomto opatření prodávala za nižší cenu než před ním.

V Anglii se – aby se ulevilo spotřebiteli – zahraniční vlna osvobodila od cel, a stalo se, že domácí se prodávala dráž než kdy jindy.

A to není ojedinělá skutečnost, neboť cena vlny nemá nějakou vlastní povahu, která by ji vyjímala z obecného zákona, který řídí ceny. Táž skutečnost se opakovala za všech obdobných okolností. Proti vší očekávání ochrana spíš přinesla pokles, konkurence spíš vzestup cen.

Pak zmatek v diskusi dosáhl vrcholu, protekcionisté říkali svým protivníkům: „Tuto levnost, kterou nám tolik velebíte, uskutečňuje náš systém." A ti odpovídali: „Tuto drahotu, kterou jste pokládali za tak užitečnou, vyvolává svoboda[39]."

Není to zábavné, vidět, jak se *levnost* stává heslem rue Hauteville a *drahota* heslem rue Choiseul?

Zřejmě je v tom všem nedorozumění, iluze, kterou je nutné zničit. To se pokusím učinit.

Dejme tomu, že máme dva izolované národy, každý složený z milionu obyvatel. Připusťme, že při jinak stejných podmínkách má jeden přesně dvakrát víc všech věcí než druhý – dvojnásobek obilí, masa, železa, nábytku, paliva, knih, oděvů atd.

Shodneme se, že první bude dvakrát bohatší.

Není však důvod tvrdit, že *absolutní ceny* se budou mezi těmito dvěma národy lišit. Snad budou dokonce vyšší u toho bohatšího. Může být, že ve Spojených státech je vše nominálně *dražší* než v Polsku, a přece jsou tam lidé lépe zásobeni vším; z čehož vidíme, že to není absolutní cena výrobků, nýbrž jejich hojnost, co tvoří bohatství. Chceme-li tedy porovnávat omezování a svobodu, nemáme se ptát, který z obou plodí levnost nebo drahotu, nýbrž který z obou přináší hojnost nebo nedostatek.

Všimněte si totiž: jelikož se výrobky vyměňují jeden za druhý, poměrná vzácnost všeho a poměrná hojnost všeho ponechávají absolutní cenu věcí přesně v témž bodě, ale ne životní podmínky lidí.

Pronikněme trochu hlouběji do tématu.

Když jsme viděli, že zvyšování a snižování cel plodí účinky tak protichůdné těm, které se očekávaly, kdy znehodnocení často následovalo po dani a zdražení někdy provázelo osvobození, bylo nutné, aby politická ekonomie hledala vysvětlení tohoto jevu, který vyvracel přijaté představy; neboť ať říkáme co chceme, věda, hodna toho jména, je jen věrným výkladem a správným vysvětlením faktů.

To, co zde zdůrazňujeme, se velmi dobře vysvětluje jednou okolností, kterou nikdy netřeba ztrácet ze zřetele.

A to tím, že drahota má *dvě příčiny*, a ne jednu.

Totéž platí o levnosti[40].

Je to jeden z nejlépe získaných bodů politické ekonomie, že cena je určena stavem nabídky srovnaným se stavem poptávky.

Jsou tedy dva činitele, které ovlivňují cenu: Nabídka a Poptávka. Tyto činitele jsou v podstatě proměnlivé. Mohou se kombinovat v tomtéž smyslu, v opačných smyslech a v nekonečných poměrech. Odtud nevyčerpatelné kombinace cen.

Cena stoupá, buď protože nabídka klesá, nebo protože poptávka roste.

Klesá, buď proto, že nabídka roste, nebo že poptávka klesá.

Odtud dva druhy drahoty a dva druhy levnosti.

Je *drahota* špatného druhu, ta, která vzniká ze snížení nabídky; neboť ta předpokládá *vzácnost*, předpokládá *strádání* (taková je ta, která se letos pocítila u obilí): je *drahota* dobrého druhu, ta, která plyne z růstu poptávky; neboť ta předpokládá rozvoj obecného bohatství.

Stejně tak je *levnost* žádoucí, ta, která má svůj zdroj v hojnosti; a *levnost* zhoubná, ta, jejíž příčinou je úbytek poptávky, zruinování zákazníka.

Nyní si prosím všimněte: omezování má sklon vyvolávat zároveň tu z obou drahot a tu z obou levností, které jsou špatného druhu – špatnou drahotu, protože snižuje nabídku, což je dokonce její deklarovaný cíl, a špatnou levnost, protože snižuje i poptávku, neboť dává kapitálu a práci falešný směr a drtí zákazníky daněmi a překážkami.

Takže *co se cen týká*, tyto dvě tendence se neutralizují; a proto také tento systém, omezujíc poptávku zároveň s nabídkou, nerealizuje nakonec ani onu drahotu, která je jeho cílem.

Ale co se životní podmínky lidu týká, neneutralizují se; naopak společně ji zhoršují.

Účinek svobody je přesně opačný. Ve svém obecném výsledku je možné, že ani ona neuskutečňuje tu levnost, kterou slíbila; neboť má také dvě tendence, jednu k levnosti žádoucí přes rozšíření nabídky nebo hojnost, druhou k drahotě pochvalné přes rozvoj poptávky nebo obecného bohatství. Tyto dvě tendence se neutralizují, co se *absolutních cen* týká; ale spolupracují, co se zlepšení osudu lidí týká.

Jedním slovem, pod omezujícím režimem, nakolik působí, lidé ustupují ke stavu věcí, kde se oslabuje všechno, nabídka i poptávka; pod režimem svobody postupují ke stavu věcí, kde se obojí rozvíjí stejným krokem, aniž by absolutní cena věcí musela být nutně dotčena. Tato cena není dobrým kritériem bohatství. Může docela klidně zůstat stejná, ať by společnost upadala do nejhlubší bídy, nebo postupovala k velké prosperitě.

Dovolte nám několika slovy udělat aplikaci této nauky.

Zemědělec z Jihu si myslí, že má Peru v kapse, protože je chráněn cly proti zahraničnímu soupeření. Je chudý jako Job, nevadí; nicméně předpokládá, že ho ochrana dřív nebo později obohatí. Za těchto okolností, pokud se mu položí, jak to dělá Odierův výbor, otázka v tomto znění:

„Chcete, ano nebo ne, být vystaven zahraniční konkurenci?"

Jeho první hnutí je odpovědět: „Ne." A Odierův výbor dává hrdě této odpovědi velkou publicitu.

Je však třeba jít trochu hlouběji k podstatě věcí. Zajisté je zahraniční konkurence, ba konkurence vůbec, vždy obtížná; a kdyby se jedno povolání mohlo samostatně od ní osvobodit, dělalo by nějaký čas dobré obchody.

Ale ochrana není izolovaná milost, je to systém. Pokud má sklon plodit – ve prospěch tohoto zemědělce – vzácnost obilí a masa, má sklon plodit také – ve prospěch jiných odvětví – vzácnost železa, sukna, paliva, nástrojů atd., čili vzácnost všeho.

A pokud vzácnost obilí působí ve smyslu jeho zdražení přes snížení nabídky, vzácnost všech ostatních předmětů, za které se obilí směňuje, působí ve smyslu znehodnocení obilí přes snížení poptávky; takže není nijak jisté, že nakonec je obilí dražší o halíř než pod režimem svobody. Jisté je jen tohle: jelikož je v zemi méně všech věcí, každý musí být méně dobře zásoben vším.

Zemědělec by se měl zeptat, zda by pro něj nebylo lépe, kdyby přišlo zvenčí trochu obilí a dobytka, ale on byl naproti tomu obklopen zámožným obyvatelstvem schopným spotřebovávat a platit všelijaké zemědělské výrobky.

Je takový departement, kde jsou lidé pokryti hadry, bydlí v chatrčích, živí se kaštany. Jak chcete, aby tam zemědělství vzkvétalo? Co

nechat zemi plodit v odůvodněné naději na spravedlivou odměnu? Maso? Nejedí ho. Mléko? Pijí jen vodu z pramene. Máslo? To je přepych. Vlnu? Obejdou se bez ní, co to jde. Lze myslet, že všechny spotřební předměty mohou být takto masami opuštěny, aniž by to opuštění působilo na ceny ve směru poklesu, zatímco ochrana působí ve směru růstu?

Co říkáme o zemědělci, můžeme říci o továrníkovi. Výrobci sukna tvrdí, že zahraniční konkurence sníží ceny růstem nabídky. Budiž; ale nezvednou se tyto ceny růstem poptávky? Je spotřeba sukna množství pevné, neměnné? Je každý zásoben tak dobře, jak by mohl a měl být? A kdyby se obecné bohatství rozvíjelo zrušením všech těchto daní a všech těchto překážek, nebylo by prvním využitím, které by obyvatelstvo udělalo, to, aby se lépe oblékalo?

Otázkou, věčnou otázkou, tedy není, zda ochrana prospívá tomu či onomu zvláštnímu odvětví průmyslu, nýbrž zda, se vším vyrovnáno, se vším sečteno, je omezování *svou povahou* více plodné než svoboda.

To si přitom nikdo netroufá tvrdit. To ostatně vysvětluje přiznání, které nám neustále dělají: „Máte pravdu v zásadě."

Pokud je tomu tak, pokud omezování každému zvláštnímu odvětví prospívá, jen když obecnému bohatství škodí ještě víc, pochopme tedy, že sama cena, uvažujeme-li jen ji, vyjadřuje poměr mezi každým zvláštním odvětvím a odvětvím obecným, mezi nabídkou a poptávkou, a že podle těchto premis, ona *odměňovací cena*, předmět ochrany, je ochranou spíš oslabována než podporována[41].

Doplnění

Pod tímto titulem, *drahota*, *levnost*, jsme otiskli článek, který nám přinesl následující dva dopisy. Zařazujeme pak za ně odpověď.

PANE REDAKTORE,

Vyvracíte mi všechny mé myšlenky. Dělal jsem propagandu ve prospěch svobodného obchodu a bylo mi tak snadné předkládat *levnost*! Chodil jsem všude a říkal: „Se svobodou chléb, maso, sukno, prádlo, železo, palivo klesnou v ceně." To se nelíbilo těm, kdo je prodávají, ale potěšilo těm, kdo je nakupují. Dnes vy pochybujete, že výsledkem svobodného obchodu bude *levnost*. Ale pak k čemu to bude? Co získá lid, pokud zahraniční konkurence, která ho může bít do jeho prodejů, mu nepomůže v jeho nákupech?

PANE SVOBODNOOBCHODNÍKU,

Dovolte mi vám říci, že jste četl jen zpola článek, který vyvolal váš dopis. Řekli jsme, že svobodný obchod působí přesně jako silnice, kanály, železnice, jako vše, co usnadňuje spojení, jako vše, co odstraňuje překážky. Jeho první tendencí je zvýšit hojnost osvobozeného artiklu a tedy snížit jeho cenu. Jenže zvyšujíc zároveň hojnost všech věcí, za které se tento artikl směňuje, zvyšuje *poptávku* po něm, a cena se z této strany zvedá. Ptáte se, co získá lid? Představte si, že má váhy s několika miskami, na každé z nichž má pro svou potřebu určité množství předmětů, které jste vyjmenoval. Pokud se přidá trochu obilí do jedné misky, bude mít sklon se snížit; ale pokud se přidá trochu sukna, trochu železa, trochu paliva do ostatních misek, rovnováha zůstane zachována. Díváme-li se jen na vahadlo, nebude nic změněno.

Díváme-li se na lid, uvidíme ho lépe živeného, lépe oděného a lépe vytopeného.

PANE REDAKTORE,

Jsem továrník na sukno a protekcionista. Přiznávám, že váš článek o *drahotě* a *levnosti* mě přiměl zamyslet se. Je v něm něco svůdného, co by stačilo dobře usadit, aby to vyvolalo mé obrácení.

PANE PROTEKCIONISTO,

Říkáme, že vaše omezující opatření mají za cíl věc křivdivou, *umělou drahotu*. Ale neříkáme, že vždy uskutečňují naději těch, kdo je vyvolávají. Je jisté, že spotřebiteli působí všechno zlo drahoty. Není jisté, že z toho udělí zisk výrobci. Proč? Protože pokud snižují *nabídku*, snižují i *poptávku*.

To dokazuje, že v ekonomickém uspořádání světa je mravní síla, *vis medicatrix*, která způsobuje, že se dlouhodobě nespravedlivá ambice naráží na zklamání.

Všimněte si prosím, pane, že jedním z prvků prosperity každého jednotlivého odvětví je obecné bohatství. *Cena* domu je nejen podle toho, co stál, ale i podle počtu a jmění nájemníků. Mají dva zcela stejné domy nutně stejnou *cenu*? Zajisté ne, pokud je jeden umístěn v Paříži a druhý v Dolní Bretani. Nemluvme nikdy o cenách bez ohledu na *prostředí*, a buďme si vědomi, že není marnějšího pokusu než chtít založit prosperitu částí na zruinování celku. To je ale přesně nárok omezujícího režimu.

Konkurence byla vždy a vždy bude obtížná pro ty, kdo ji snášejí. Vidíme také v každé době a na každém místě, jak se lidé snaží jí zbavit. Známe (a vy snad také) obecní radu, kde usedlí kupci vedou úpornou válku kočovným kupcům. Jejich střelami jsou poplatky obecní, místní, výstavní, mýtné atd., atd.

Zvažte, co by se stalo s Paříží, kdyby se tam tahle válka vedla s úspěchem.

Dejme tomu, že by se první obuvník, který se tam usadil, byl zbavil všech ostatních; že by první krejčí, první zedník, první tiskař, první hodinář, první holič, první lékař, první pekař byli stejně úspěšní. Paříž by dnes ještě byla vesnicí dvanácti nebo patnácti set obyvatel. Nestalo se tak. Každý (kromě těch, které ještě vzdalujete) přišel využít tenhle trh, a právě to ho zvětšilo. Byla to jen dlouhá řada narazů pro nepřátele konkurence; a od narazu k narazu se Paříž stala městem milionu obyvatel. Obecné bohatství tím získalo, bezpochyby; ale ztratilo tím zvláštní bohatství obuvníků a krejčích? Pro vás je to otázka. Jak přicházeli konkurenti, byli byste říkali: cena bot klesne. A bylo to tak? Ne; protože pokud *nabídka* vzrostla, vzrostla i *poptávka*.

Tak tomu bude i se suknem, pane; nechte je vstoupit. Budete mít víc konkurentů, pravda; ale budete mít také víc zákazníků, a zvláště zámožnější klientelu. Jak to? Nikdy jste nad tím nepřemýšlel, když jste viděl devět desetin svých krajanů v zimě bez toho sukna, které vy vyrábíte tak dobře?

Je to lekce, kterou dlouho trvá naučit se: Chcete prospívat? Nechte prospívat svou klientelu.

Když ji však budou znát, každý bude hledat své dobro v obecném dobru. Pak nebudou žárlivosti od jednotlivce k jednotlivci, od města k městu, od provincie k provincii, od národa k národu rušit svět.

VI. Řemeslníkům a dělníkům

Několik novin na mě před vámi zaútočilo. Nebudete chtít číst mou obhajobu?

Nejsem nedůvěřivý. Když někdo píše nebo mluví, věřím, že myslí to, co říká.

Nicméně, ať čtu a znovu čtu noviny, kterým odpovídám, zdá se mi, že v nich objevuju smutné tendence.

O co šlo? O to zjistit, co je pro vás výhodnější, omezování nebo svoboda.

Já věřím, že svoboda; oni věří, že omezování; ať si každý dokáže svou tezi.

Bylo nutné naznačovat, že jsme agenti Anglie, Jihu, vlády?

Podívejte, jak snadná by na tomto poli pro nás byla odveta.

Jsme, říkají, agenty Angličanů, protože někteří z nás používali slov *meeting*, *free-trader*!

A oni nepoužívají slov *drawback*, *budget*?

Napodobujeme Cobdena a anglickou demokracii!

A oni, nenapodobují Bentincka a britskou aristokracii?

Půjčujeme si od proradného Albionu nauku svobody!

A oni, nepůjčují si od něho vytáčky ochranářství?

Řídíme se podnětem Bordeaux a Jihu!

A oni, neslouží lačnosti Lille a Severu?

Napomáháme tajným úmyslům ministerstva, které chce odvrátit pozornost od své politiky!

A oni, nenapomáhají plánům civilního seznamu, který ochranářským režimem získává víc než kdokoli na světě?

Vidíte dobře, že kdybychom nepohrdali touto očerňovací válkou, zbraně by nám nechyběly.

Ale o to tu nejde.

Otázka, a já ji neztratím ze zřetele, je tato:

Co je pro pracující třídy lepší, být svobodné, nebo nebýt svobodné nakupovat zvenčí?

Dělníci, říká se vám: „Pokud budete svobodní nakupovat zvenčí to, co dnes děláte sami, nebudete to dělat; budete bez práce, bez mzdy a bez chleba; je to tedy pro vaše dobro, že se vám omezuje svoboda."

Tato námitka se vrací ve všech podobách. Říká se například: „Pokud se oblečeme do anglického sukna, pokud si uděláme pluhy z anglického železa, pokud si budeme krájet chléb anglickými noži, pokud si otřeme ruce do anglických ubrousků, co bude s francouzskými dělníky, co bude s *národní prací*?"

Řekněte mi, dělníci, kdyby na molu v Boulogne stál člověk, a každému Angličanovi, který vysedne, by řekl: „Chcete mi dát ty anglické boty, dám vám tenhle francouzský klobouk"? Nebo: „Chcete mi postoupit toho anglického koně, postoupím vám tyhle francouzské lehké kočárečky"? Nebo: „Vyhovovalo by vám vyměnit tenhle birminghamský stroj za tyhle pařížské hodiny"? Nebo: „Hodilo by se vám smlít tohle newcastleské uhlí za tohle šampaňské víno"? Ptám se vás, za předpokladu, že by náš člověk vložil do svých návrhů jistou rozvahu, lze říci, že by naše *národní práce* vzatá v celku byla tím dotčena?

Byla by dotčena víc, kdyby takových nabízečů služeb bylo v Boulogne dvacet místo jednoho, kdyby se dělal milion směn místo čtyř, a kdyby zasáhli obchodníci a peníze, aby je usnadnili a znásobili do nekonečna?

Ať kupuje jedna země od druhé velkoobchodně, aby prodávala v drobném, nebo v drobném, aby prodávala velkoobchodně, pokud věc sledujeme až na konec, zjistíme vždy, že *obchod* je jen souhrnem *směn za směny*, *výrobků za výrobky*, *služeb za služby*. Pokud tedy jedna *směna* neškodí *národní práci*, protože zahrnuje tolik *dané národní práce*, kolik *přijaté zahraniční práce*, nebude jí škodit víc ani sto tisíc milionů směn.

Ale kde bude zisk? řeknete. Zisk je v tom, že se nejlépe využijí zdroje každé země, tak aby stejná suma práce dala všude víc uspokojení a blaha.

Někdo vůči vám používá zvláštní taktiku. Nejprve souhlasí s převahou systému svobody nad systémem zákazů, bezpochyby aby se nemusel bránit na tomto poli.

Pak podotýká, že při přechodu z jednoho systému do druhého dojde k nějakému *přemístění* práce.

Pak se rozšiřuje o utrpeních, která podle nich s tímto *přemístěním* musejí být spojena. Přehánějí je, zveličují je, dělají z nich hlavní předmět otázky, prezentují je jako výlučný a konečný výsledek reformy, a snaží se tak vás naverbovat pod prapor monopolu.

Je to ostatně taktika, která byla dána do služeb všech zlořádů; a musím naivně přiznat jednu věc: vždy přivádí do rozpaků přátele reforem, dokonce i nejužitečnějších pro lid. Pochopíte proč.

Když existuje zlořád, všechno se podle něj uspořádá.

Vážou se na něj existence, na ty jiné, a pak zase další, a vzniká velká stavba.

Chcete do něj sáhnout? Každý vykřikne – a všimněte si dobře – křiklouni se vždy na první pohled zdají mít pravdu, protože je snadnější ukázat zmatek, který musí reformu doprovodit, než uspořádání, které musí po ní následovat.

Zastánci zlořádu uvádějí jednotlivá fakta; jmenují osoby, jejich dodavatele a dělníky, kteří budou raněni, zatímco chudák reformátor se

může odvolávat jen na *obecné dobro*, které se má neznatelně rozšířit do mas. To zdaleka nedělá takový účinek.

Takže jde o zrušení otroctví? „Nešťastníci!" říká se černochům, „kdo vás teď bude krmit? Dozorce rozdává rány bičem, ale rozdává také maniok."

A otrok lituje svůj řetěz, protože se ptá: Odkud mi přijde maniok?

Nevidí, že to není dozorce, kdo ho krmí, ale jeho vlastní práce, která krmí také dozorce.

Když se ve Španělsku reformovaly kláštery, říkalo se žebrákům: „Kde najdete polévku a hábit? Převor je vaše Prozřetelnost. Není velmi pohodlné se na něj obracet?"

A žebráci říkali: „Pravda. Pokud převor odejde, dobře vidíme, co ztratíme, ale nevidíme, co nám přijde na místo."

Nebrali v úvahu, že pokud kláštery dávaly almužny, žily z nich; takže lid měl víc co jim dávat, než od nich dostávat.

Stejně tak, dělníci, monopol vám všem neznatelně klade daně na ramena, a pak, s výtěžkem těchto daní, vás nechává pracovat.

A vaši falešní přátelé vám říkají: Kdyby nebylo monopolu, kdo by vás nechal pracovat?

A vy odpovídáte: Pravda, pravda. Práce, kterou nám poskytují monopolisté, je jistá. Sliby svobody jsou nejisté.

Protože nevidíte, že vám nejprve stahují peníze, a pak vám vrací část těchto peněz za vaši práci.

Ptáte se, kdo vás nechá pracovat? Hergot! Dáte si práci jeden druhému! S penězi, které vám už nebudou brát, obuvník se bude lépe oblékat a nechá pracovat krejčího. Krejčí si bude častěji obnovovat obuv a nechá pracovat obuvníka. A tak dál pro všechna řemesla.

Říká se, že se svobodou bude méně dělníků v dolech a v předárnách.

Nevěřím tomu. Ale pokud k tomu dojde, *nutně* to je proto, že jich bude víc svobodně pracovat v komůrce a na slunci.

Protože pokud se tyto doly a předárny udržují, jak se říká, jen pomocí daní položených v jejich prospěch na *celý svět*, jakmile budou tyto daně zrušené, *celý svět* bude zámožnější, a je to blahobyt všech, co živí práci každého.

Odpusťte, pokud ještě chvíli setrvám u této demonstrace. Tolik bych vás chtěl vidět na straně svobody!

Ve Francii dávají kapitály investované do průmyslu, dejme tomu, pět procent zisku. Jenže zde Mondor, který má v jedné továrně sto tisíc franků, ze kterých má pět procent ztráty. Rozdíl mezi ziskem a ztrátou je deset tisíc franků. Co se dělá? Zcela tiše se mezi vás rozdělí drobná daň deset tisíc franků, kterou se dá Mondorovi; nevšimnete si toho, protože to je velmi obratně skryto. Není to výběrčí, kdo přijde chtít váš díl daně; ale platíte ji Mondorovi, majiteli železáren, pokaždé když kupujete své sekery, zednické lžíce a hoblíky. Pak vám řeknou: Pokud nezaplatíte tuhle daň, Mondor nenechá pracovat; jeho dělníci, Honza a Jakub, budou bez práce. Hergot! Kdyby vám tu daň odpustili, nenechali byste pracovat vy, a to na svůj účet?

A pak buďte klidní, až už nebude mít onen sladký polštář přirážky k ceně z daně, Mondor se vynasnaží proměnit svou ztrátu v zisk, a Honza a Jakub nebudou propuštění. Pak bude zisk *pro všechny*.

Budete možná trvat a říkat: „Chápeme, že po reformě bude obecně víc práce než předtím; ale mezitím budou Honza a Jakub na ulici."

Na to odpovím:

1. Když se práce přemisťuje jen tak, aby se zvýšila, člověk se srdcem a pažemi není dlouho na ulici;
2. Nic nebrání tomu, aby stát v přechodu rezervoval nějaké fondy pro předcházení nezaměstnanosti, které, co se mě týká, nevěřím;
3. Konečně, pokud k vymanění se z brázdy a vstupu do lepšího stavu pro všechny – a především spravedlivějšího – je naprosto nutné

překonat několik těžkých chvil, jsou dělníci připraveni, nebo je neznám. Dej Bůh, aby bylo stejné u podnikatelů!

Jakže? Protože jste dělníci, nejste inteligentní a mravní? Zdá se, že vaši údajní přátelé na to zapomínají. Není překvapivé, že před vámi probírají takovou otázku, mluví o mzdách a zájmech, aniž by vyslovili jen slovo *spravedlnost*? Vědí přitom dobře, že omezování je *nespravedlivé*. Proč tedy nemají odvahu vás na to upozornit a říci: „Dělníci, v zemi vládne jedna křivda, ale prospívá vám, je nutné ji podpořit"? Proč? Protože vědí, že byste odpověděli: Ne.

Jenže není pravda, že vám tahle křivda prospívá. Dejte mi ještě chvíli pozornosti a posuďte sami.

Co se chrání ve Francii? Věci, které se dělají velkými podnikateli ve velkých továrnách: železo, uhlí, sukno, tkaniny; a říká se vám, že to není v zájmu podnikatelů, nýbrž ve vašem, aby se vám zajistila práce.

Avšak kdykoli *zahraniční práce* přichází na náš trh v takové podobě, že by vám mohla škodit, ale sloužila by velkým podnikatelům, nenechají ji přijít?

Není v Paříži třicet tisíc Němců, kteří dělají oděvy a boty? Proč se nechávají usadit vedle vás, když se odmítá sukno? Protože sukno se dělá ve velkých továrnách patřících továrníkům-zákonodárcům. Ale oděvy se dělají doma dělníky. Pro přeměnu vlny v sukno tihle pánové nechtějí konkurenci, protože to je jejich povolání; ale pro přeměnu sukna v oděvy ji dobře přijímají, protože to je vaše povolání.

Když se stavěly železnice, odmítly se anglické kolejnice, ale přivezli se angličtí dělníci. Proč? To je jednoduché: protože anglické kolejnice konkurují velkým továrnám, zatímco anglické paže konkurují jen vašim pažím.

My nežádáme odmítnutí německých krejčí a anglických zemních dělníků. Žádáme, aby mohlo přijít sukno a kolejnice. Žádáme spravedlnost pro všechny, rovnost před zákonem pro všechny!

Je výsměchem říkat nám, že celní omezení má na mysli vaši výhodu. Krejčí, obuvníci, tesaři, truhláři, zedníci, kováři, kupci, hokynáři, hodináři, řezníci, pekaři, čalouníci, modistky, vyzývám vás, jmenujte mi jediný způsob, jak vám omezování prospívá, a kdykoli budete chtít, uvedu vám čtyři, kterými vám škodí.

A konečně, to sebezapření, které vaše noviny přisuzují monopolistům, podívejte, jak je pravděpodobné.

Myslím, že *přirozenou výší mezd* lze nazvat tu, která by se *přirozeně* ustavila pod režimem svobody. Když vám tedy říkají, že omezování vám prospívá, je to, jako by vám říkali, že přidává *přebytek* k vašim *přirozeným* mzdám. Přitom *nad-přirozený* přebytek mezd musí být vzat odněkud; nespadl z měsíce a musí být vzat od těch, kdo ho platí.

Jste tedy vedeni k závěru, že podle vašich údajných přátel byl ochranný režim stvořen a dán na svět proto, aby kapitalisté byli obětováni dělníkům.

Řekněte, je to pravděpodobné?

Kde je tedy vaše místo ve sněmovně pairů? Kdy jste zasedali v Palais-Bourbon? Kdo se vás konzultoval? Odkud vám přišla ta myšlenka zavést ochranný režim?

Slyším vás odpovídat: Nebyli to my, kdo ho zavedli. Běda! Nejsme ani pairové, ani poslanci, ani státní rádci. To kapitalisté věc udělali.

Pro velkého Boha nebes! Byli ten den tedy velmi dobře naladěni! Jakže! Kapitalisté udělali zákon; zavedli zákazový režim, a to proto, abyste vy, dělníci, získávali zisky na jejich úkor!

Ale zde je něco ještě podivnějšího.

Jak se stane, že vaši údajní přátelé, kteří vám dnes mluví o dobrotě, velkorysosti, sebezapření kapitalistů, vás neustále litují, že nepožíváte svých politických práv? Z jejich pohledu, co byste s nimi dělali? Kapitalisté mají monopol na zákonodárství; to je pravda. Díky tomuto monopolu si přisoudili monopol na železo, sukno, plátno, uhlí, dřevo, maso, to je zase pravda. Ale tady jsou vaši údajní přátelé, kteří říkají,

že jednajíc takto, kapitalisté se obrali, aniž by museli, aby vás obohatili, aniž byste na to měli nárok! Zajisté, kdybyste byli voliči a poslanci, nedělali byste své věci lépe; ani byste je nedělali tak dobře.

Pokud je průmyslová organizace, která nás řídí, udělána ve vašem zájmu, je tedy proradností žádat pro vás politická práva; neboť tihle demokraté nového druhu nikdy nevyjdou z tohoto dilematu: zákon, udělaný buržoazií, vám dává *víc* nebo vám dává *méně* než vaše přirozené mzdy. Pokud vám dává *méně*, klamou vás, když vás vyzývají, abyste ho podpořili. Pokud vám dává *víc*, klamou vás ještě, když vás přemlouvají, abyste si nárokovali politická práva, kdy buržoazie vám přináší oběti, pro které byste ve své poctivosti nedali hlas.

Dělníci, nedej Bůh, aby tento spis měl za následek vrhnout do vašich srdcí zárodky podráždění proti bohatým třídám! Pokud špatně pochopené nebo upřímně znepokojené *zájmy* dosud udržují monopol, nezapomínejme, že má kořen v *omylech*, které jsou společné kapitalistům a dělníkům. Daleko tedy ode mne pobuřovat jedny proti druhým, pracujme na jejich sblížení. A k tomu co je třeba dělat? Pokud je pravda, že přirozené společenské tendence spolupracují na setření nerovnosti mezi lidmi, stačí jen nechat tyto tendence působit, odstranit umělé překážky, které jejich účinek zastavují, a nechat vztahy různých tříd se ustavit na zásadě SPRAVEDLNOSTI, která splývá – aspoň pro mou mysl – se zásadou SVOBODY[42].

VII. Čínská povídka

Křičí se o lačnosti, o sobectví století!

Já vidím, že svět, zvláště Paříž, je zalidněný Deciusy.

Otevřete tisíce svazků, tisíce novin, tisíce feuilletonů, které pařížské tiskárny každý den chrlí na zemi; není to všechno dílo malých svatých?

Jaký zápal v líčení neřestí doby! Jaká dojímavá něžnost pro masy! S jakou štědrostí se vyzývá bohatí, aby se rozdělili s chudými, ne-li chudí, aby se rozdělili s bohatými! Kolik plánů společenských reforem, společenských zlepšení, společenských organizací! Je snad tak nejapný spisovatel, který by se neobětoval blahobytu pracujících tříd? Jde jen o to zálohovat mu několik tolarů, aby mu bylo poskytnuto volno pro oddání se svým humanitním elukubracím.

A pak se mluví o sobectví, o individualismu naší epochy!

Není nic, čeho by se neměla ambice použít pro blaho a mravní zušlechtění lidu, nic, ani *celnici*. Myslíte snad, že je to daňový stroj, jako obecní poplatek, jako mýtné na konci mostu? Vůbec ne. Je to v podstatě civilizační, bratrská a rovnostářská instituce. Co chcete? Taková je móda. Je nutné dávat nebo předstírat, že se dává cit, sentimentálnost všude, i do strážnice *co to máš?*

Jenže k uskutečnění těchto filantropických tužeb má celnice, musíme to přiznat, zvláštní postupy.

Postaví na nohy armádu ředitelů, podředitelů, inspektorů, podinspektorů, kontrolorů, revizorů, výběrčích, náčelníků, podnáčelníků, úředníků, nadpočetných, čekatelů-nadpočetných a čekatelů na čeka-

telství, nehledě k *aktivní službě*, a to vše proto, aby vykonávala nad průmyslem lidu onu negativní činnost, kterou lze shrnout slovem *bránit*.

Všimněte si, že neříkám *zdaňovat*, ale skutečně *bránit*.

A *bránit* ne činům zavrženým mravy nebo odporujícím veřejnému pořádku, ale transakcím nevinným, ba i prospěšným, uznávaně prospěšným míru a sjednocení národů.

Avšak lidstvo je tak ohebné a pružné, že tak či onak vždycky překážky překoná. Je to otázka vícepráce.

Zabrání se národu vzít si potravu zvenčí, vyrábí ji doma. Je to namáhavější, ale je nutné žít. Zabrání se mu projet údolím, překoná vrcholky. Trvá to déle, ale musí dorazit.

To je smutné, ale tohle je zábavné. Když zákon takto vytvořil určitou sumu překážek, a aby je lidstvo přemohlo, odklonilo odpovídající sumu práce, nejste už přijati žádat reformu zákona; neboť pokud ukážete *překážku*, ukáže se vám práce, kterou vyvolává, a pokud řeknete: To není vytvořená práce, nýbrž *odkloněná*, odpoví se vám, jak *Esprit public*: „Jen ochuzení je jisté a okamžité; obohacení je víc než hypotetické."

To mi připomíná čínskou povídku, kterou vám povím.

V Číně byla dvě velká města: *Čin* a *Čan*. Spojoval je nádherný kanál. Císař usoudil, že je vhodné naházet do něj obrovské kusy skal, aby ho uvedl mimo provoz.

Vida to, Kuang, jeho první mandarin, mu řekl:

– Syne Nebes, děláte chybu.

Na což mu císař odvětil:

– Kuangu, mluvíte hloupost.

Uvádím zde ovšem jen podstatu dialogu.

Po třech měsících nebeský císař zavolal mandarina a řekl:

– Kuangu, podívejte se.

A Kuang, otevíraje oči, se podíval.

A viděl v určité vzdálenosti od kanálu množství lidí *pracujících*. Jedni odstraňovali zeminu, druzí nahrnovali, tihle srovnávali, tamti dlaždili, a mandarin, který byl velmi vzdělaný, si pomyslel: Dělají silnici.

Po dalších třech měsících císař zavolal Kuanga a řekl:

– Podívejte se.

A Kuang se podíval.

A viděl, že silnice je hotová, a všiml si, že podél cesty, v určitých vzdálenostech, se tyčí zájezdní hostince. Tlačenice chodců, povozů, nosítek šla a vracela se, a nespočetní Číňané, přemoženi únavou, přenášeli těžká břemena z *Činu* do *Čanu* a z *Čanu* do *Činu*. A Kuang si řekl: To zničení kanálu dává práci těm chudým lidem. Ale nenapadlo ho, že tato práce byla *odkloněna* z jiných zaměstnání.

A uplynuly tři měsíce, a císař řekl Kuangovi:

– Podívejte se.

A Kuang se podíval.

A viděl, že hostince jsou stále plné cestujících, a protože ti cestující měli hlad, kolem nich se seskupily krámy řezníků, pekařů, uzenářů a prodavačů vlaštovčích hnízd. A protože ti počestní řemeslníci nemohli chodit nazí, usadili se tam také krejčí, obuvníci, prodavači slunečníků a vějířů, a jelikož se nespí pod hvězdami ani v Nebeské říši, přispěchali tesaři, zedníci a pokrývači. Pak přišli policisté, soudci, fakíři; jedním slovem se kolem každého hostince vytvořilo město s předměstími.

A císař řekl Kuangovi: Jak se vám to zdá?

A Kuang odpověděl: Nikdy bych nevěřil, že zničení kanálu může pro lid vytvořit tolik práce; protože ho nenapadlo, že to není vytvořená práce, nýbrž *odkloněná*; že cestující jedli, když cestovali po kanálu, stejně jako teď, když musí cestovat po silnici.

Avšak k velkému úžasu Číňanů císař zemřel a tento syn Nebes byl pohřben.

Jeho nástupce povolal Kuanga a řekl mu: Nechte kanál vyčistit.

A Kuang řekl novému císaři:

– Syne Nebes, děláte chybu.

A císař odvětil:

– Kuangu, mluvíte hloupost.

Ale Kuang trval a řekl: Pane, jaký je váš cíl?

– Mým cílem, řekl císař, je usnadnit pohyb lidí a věcí mezi *Činem* a *Čanem*, zlevnit dopravu, aby lid měl čaj a oděvy laciněji.

Ale Kuang byl plně připraven. Předchozího dne obdržel několik čísel *Moniteur industriel*, čínských novin. Dobře uměl svou lekci, požádal o dovolení odpovědět, a když ho dostal, poté co devětkrát bouchl čelem do parket, řekl:

„Pane, usilujete snížit, usnadněním dopravy, cenu spotřebního zboží, aby bylo dostupné lidu, a k tomu začínáte tím, že mu necháte ztratit všechnu práci, kterou zničení kanálu vyvolalo. Pane, v politické ekonomii absolutní levnost…" Císař: „Myslím, že recitujete." Kuang: „Pravda; bude pro mě pohodlnější číst." A rozbaliv *Esprit public*, četl: „V politické ekonomii absolutní levnost spotřebního zboží je jen vedlejší otázkou. Problém spočívá v rovnováze mezi cenou práce a cenou předmětů nutných pro existenci. Hojnost práce je bohatstvím národů, a nejlepším ekonomickým systémem je ten, který jim poskytuje co největší množství práce. Neptejte se, zda je lepší platit šálek čaje za čtyři cash nebo za osm cash, košili za pět tael nebo za deset tael. To jsou dětinskosti nehodné vážného ducha. Nikdo nezpochybňuje váš návrh. Otázka je, zda je lepší platit předmět dráž a mít díky hojnosti a ceně práce víc prostředků si ho opatřit; nebo zda je lepší ochudit prameny práce, snížit masu národní výroby, přepravovat *jedoucími cestami* spotřební zboží laciněji, pravda, ale zároveň odnímat části našich pracujících možnosti ho koupit i za tyto snížené ceny."

Jelikož císař nebyl zcela přesvědčen, Kuang mu řekl: Pane, račte počkat. Mám ještě *Moniteur industriel*, abych citoval.

Ale císař řekl:

– Nepotřebuji vaše čínské noviny, abych věděl, že vytváření *překážek* znamená přivolat práci na tuto stranu. Ale to není mé poslání. Jděte, vyčistěte kanál. Pak zreformujeme celnici.

A Kuang odešel, trhal si vousy a volal: Ó Fó! Ó Pé! Ó Lí! a všichni jednoslabičné a s cirkumflexem bohové Kathaje, slitujte se nad svým lidem; neboť nám přišel císař *anglické školy*, a dobře vidím, že nám brzy bude všeho chybět, protože už nebudeme muset nic dělat.

VIII. *Post hoc, ergo propter hoc*

Nejobvyklejší a nejchybnější úvaha:

V Anglii se projevují skutečná utrpení.

Tato skutečnost přichází po dalších dvou:

1. Celní reforma;
2. Ztráta dvou po sobě jdoucích úrod.

Které z těchto dvou okolností se musí přisoudit první?

Protekcionisté neopomenou zvolat: „To ta prokletá svoboda dělá všechno zlo. Slibovala nám hory a doly, přijali jsme ji, a hle, továrny se zastavují a lid trpí: *Cum hoc, ergo propter hoc.*"

Svoboda obchodu rozděluje nejrovnoměrněji a nejspravedlivěji ovoce, které Prozřetelnost dává práci člověka. Pokud toto ovoce je zčásti odňato pohromou, stále řídí dobré rozdělení toho, co zbývá. Lidé jsou méně dobře zásobeni, bezpochyby; ale máme to vyčítat svobodě, nebo pohromě?

Svoboda působí podle téže zásady jako pojištění. Když se stane neštěstí, rozkládá na velký počet lidí, na velký počet let, zla, která by bez ní nakupila na jeden lid a jednu dobu. Napadlo někoho říct, že požár už není pohromou, od chvíle co existují pojištění?

V letech 1842, 1843 a 1844 začalo v Anglii snižování cel. Zároveň tam byly velmi hojné úrody, a je dovoleno myslet, že tyto dvě okolnosti se podílely na neslýchané prosperitě, kterou tato země v tomto období předvedla.

V roce 1845 byla úroda špatná; v roce 1846 ještě horší.

Potraviny zdražily; lid utratil své prostředky, aby se najedl, a omezil svou další spotřebu. Oděvy se méně poptávaly, továrny se méně zaměstnávaly, a mzda projevila sklon k poklesu. Naštěstí v témž roce, protože omezující přehrady byly znovu sníženy, ohromná masa potravin mohla přijít na anglický trh. Bez této okolnosti by v této chvíli téměř jistě strašlivá revoluce zkrvavovala Velkou Británii.

A přicházejí obviňovat svobodu z pohrom, kterým ona předchází a které aspoň zčásti napravuje!

Jeden nebohý malomocný žil v samotě. Čeho se dotkl, nikdo se nechtěl dotknout. Nucený starat se sám o sebe, vlekl v tomto světě bídné živobytí. Velký lékař ho vyléčil. Hle, náš samotář v plném vlastnictví *svobody směn*. Jaká krásná perspektiva se před ním otevírala! S potěšením si počítal dobrý užitek, který, díky svým vztahům s ostatními lidmi, mohl získat ze svých statných paží. Zlomil si obě. Běda! Jeho osud byl ještě hroznější. Novináři té země, svědkové jeho bídy, říkali: „Vidíte, k čemu ho přivedla schopnost směňovat! Vskutku, byl méně politováníhodný, když žil sám." „Jakže?" odpovídal lékař, „neberete nijak v úvahu ty jeho dvě zlomené paže? Netýkají se nijak jeho smutného osudu? Jeho neštěstí je, že ztratil paže, a ne to, že byl uzdraven z malomocenství. Byl by mnohem politováníhodnější, kdyby byl bezruký a navrch malomocný."

Post hoc, ergo propter hoc; mějte se před tímto sofismatem na pozoru.

IX. Krádež přes prémii

Mají mou knížku SOFISMAT za příliš teoretickou, vědeckou, metafyzickou. Budiž. Zkusme to v žánru triviálním, obyčejném, a bude-li nutno, brutálním. Jsem přesvědčen, že veřejnost je ve věci ochrany *oklamána*, a chtěl jsem jí to prokázat. Ona radši, aby se jí to zakřičelo. Zařvěme tedy:

> Midas, král Midas má oslí uši!

Výbuch upřímnosti často dělá víc než ty nejzdvořilejší opisy. Vzpomínáte si na Oronta a na to, jaké námahy ho mizantrop, přestože je mizantrop, přesvědčuje o jeho hlouposti.

> ALCESTE: Člověk riskuje, že zahraje špatnou postavu.
>
> ORONTE: Chcete mi tím prohlásit, že nemám právo chtít…?
>
> ALCESTE: To neříkám. Ale…
>
> ORONTE: Píšu snad špatně?
>
> ALCESTE: To neříkám. Ale konec konců…
>
> ORONTE: Nemohu se dovědět, co v mém sonetu…?
>
> ALCESTE: Upřímně, hodí se spíš do záchodu.

Upřímně, dobrá veřejnosti, *okrádají tě*. Je to tvrdé, ale jasné.

Slova *krádež*, *krást*, *zloděj* budou mnohým připadat jako špatný vkus. Zeptám se jich jako Harpagon Elisy: Je to slovo, nebo věc, co vás

děsí?

„Kdo podvodně odňal věc, která mu nepatří, je vinen krádeží." (*Trestní zákoník, článek 379.*)

Krást: Vzít tajně nebo silou. (*Slovník Akademie.*)

Zloděj: Ten, kdo žádá víc, než mu patří. (*Tamtéž.*)

A nutí mě monopolista zákonem své vlastní výroby platit mu dvacet franků za to, co mohu mít jinde za patnáct – nebere mi tím podvodně pět franků, které mi patří?

Nebere tajně nebo silou?

Nežádá víc, než mu patří?

Odnímá, bere, žádá, řekne se; ale ne *tajně* nebo *silou*; což by charakterizovalo krádež.

Když se naše daňové výměry zatíží o pět franků na prémii, co monopolista odnímá, bere nebo žádá, co může být *tajnějšího*, když to tak málokdo z nás tuší? A pro ty, kdo nejsou oklamáni, co může být *násilnějšího*, když při prvním odmítnutí je u našich dveří exekutor?

Ostatně, ať se monopolisté uklidní. Krádeže *přes prémii* nebo *přes sazbu*, pokud raní spravedlnost stejně jako krádež na americký způsob, neporušují zákon; naopak, páchají se ze zákona; jen tím jsou horší, ale nemají nic společného s *trestním senátem*.

Ostatně, chtě nechtě, jsme všichni *zloději* a *okradení* v této věci. Autor této knížky může volat *chyťte zloděje*, když kupuje; mohou volat za ním, když prodává[43]; pokud se od mnoha svých krajanů liší, pak jen v tomhle: ví, že ve hře ztrácí víc, než vyhrává, a oni to nevědí; kdyby to věděli, hra by brzy skončila.

Netvrdím ostatně, že jsem první vrátil věci její pravé jméno. Už víc než před šedesáti lety říkal Smith:

> „Když se shromáždí průmyslníci, lze se těšit, že se bude kout spiknutí proti kapsám veřejnosti."

Je čemu se divit, když o to veřejnost nestojí?

A tak shromáždění průmyslníků oficiálně rokuje pod jménem *generální rady*. Co se tam děje a co se tam usnáší?

Zde je, velmi zkráceně, zápis z jednoho sezení.

„JEDEN REJDAŘ. Naše loďstvo je na pokraji záhuby (válečná odbočka). To není překvapivé, nemohu stavět bez železa. Najdu je dobře za deset franků *na světovém trhu*; ale podle zákona mě francouzský majitel železáren nutí platit mu patnáct: krade mi tedy pět franků. Žádám svobodu nakupovat, kde se mi zachce.

„JEDEN MAJITEL ŽELEZÁREN. *Na světovém trhu* najdu provádět přepravy za dvacet franků. Zákonem jich rejdař vymáhá třicet: *bere* mi tedy deset franků. Plení mě, já pleníc jeho; všechno je v pořádku.

„JEDEN STÁTNÍK. Závěr rejdaře je velmi neopatrný. Och! Pěstujme dojímavou jednotu, která je naší silou; pokud setřeme jediné jotu z teorie ochrany, sbohem celá teorie.

„REJDAŘ. Ale u nás ochrana selhala: opakuji, že loďstvo je na pokraji záhuby.

„JEDEN NÁMOŘNÍK. Nuže! Zvedněme *přirážku*, a ať rejdař, který veřejnosti bere třicet za přepravné, bere čtyřicet.

„JEDEN MINISTR. Vláda povede až do nejzazších mezí ten krásný mechanismus *přirážky*; ale obávám se, že to nebude stačit[44].

„JEDEN ÚŘEDNÍK. Jste všichni v rozpacích kvůli maličkosti. Je spása jen v celním sazebníku, a zapomínáte na daň? Pokud je spotřebitel bezbranný, poplatník není o nic méně. Zavalme ho daněmi, a ať rejdař je spokojen. Navrhuji pět franků prémie, vzaté z veřejných daní, pro stavitele za každý cent železa, který spotřebuje.

„*Zmatené hlasy.* Podporujeme! Podporujeme! *Jeden zemědělec*: Mně tři franky *prémie* za hektolitr obilí! *Jeden tkadlec*: Mně dva franky prémie za metr plátna! Atd., atd.

„PŘEDSEDA. Jsme domluveni; naše zasedání porodí systém *prémií*, a to bude jeho věčná sláva. Jaké odvětví může ještě ztrácet, když máme

dva tak prosté prostředky, jak proměnit ztráty v zisky: celní sazebník a prémii? Zasedání je ukončeno."

Nějaké nadpřirozené vidění mi muselo ve snu ukázat brzké objevení se *prémie* (kdoví, zda jsem tu myšlenku nevnukl panu Dupinovi), když jsem před několika měsíci psal tato slova:

> „Zdá se mi zřejmé, že ochrana by mohla, aniž by změnila svou povahu a své účinky, nabýt podoby přímé daně vybírané státem a rozdělované jako vyrovnávací prémie privilegovaným odvětvím."

A po srovnání ochranného cla s prémií:

> „Upřímně přiznávám svou náklonnost k druhému systému. Zdá se mi spravedlivější, hospodárnější a poctivější. Spravedlivější, protože pokud chce společnost obdarovat některé své členy, musí k tomu přispívat všichni; hospodárnější, protože by ušetřil mnoho výběrních nákladů a odstranil mnoho překážek; a poctivější konečně proto, že by veřejnost viděla jasně, co s ní děláme[45]."

Když je nám tato příležitost tak laskavě nabídnuta, studujme *krádež přes prémii*. Ostatně to, co o ní lze říci, se uplatní i na *krádež přes sazbu*, a jelikož je tato o něco lépe skrytá, přímé šizení pomůže pochopit nepřímé šizení. Duch tak postupuje od prostého ke složenému.

Ale copak? Není ještě jednodušší odrůdy krádeže? Vskutku, je *krádež na silnici*: chybí jí jen být legalizovaná, monopolizovaná, nebo, jak se dnes říká, *organizovaná*.

A hle, co čtu v jednom cestopise:

„Když jsme přišli do království A..., všechna odvětví se prohlašovala za trpící. Zemědělství sténalo, výroba si stěžovala, obchod šeptal, loďstvo bručelo, a vláda nevěděla, koho poslouchat. Nejprve ji napadlo těžce zdanit všechny nespokojené a mezi ně rozdělit výtěžek těch daní, poté co si vzala svůj díl: bývalo by to jako v naší drahé Španělsku loterie. Je vás tisíc, stát bere každému jednu piastru; pak si šikovně

vyšvihne dvě stě padesát piastr a rozdělí sedm set padesát v různě silných podílech mezi hráče. Statečný hidalgo, který dostane tři čtvrtiny piastry, zapomíná, že dal celou, nemůže se zdržet radosti a běží utratit svých patnáct realů v putyce. Bylo by to zase něco jako to, co se děje ve Francii. Ať je tomu jak chce, přestože byla země barbarská, vláda se nespolehla dost na hloupost obyvatel, aby je donutila přijmout tak zvláštní ochranu, a vymyslela toto.

„Krajina byla protkaná silnicemi. Vláda je nechala přesně odměřit po kilometrech, pak řekla zemědělci: ‚Všechno, co dokážeš ukrást kolemjdoucím mezi těmito dvěma milníky, je tvoje: ať ti to slouží jako *prémie*, jako ochrana, jako povzbuzení.' Pak přidělila každému továrníkovi, každému rejdaři část silnice k využívání, podle této formule:

Dono tibi et concedo
Virtutem et puissantiam
Volandi, Pillandi, Derobandi, Filoutandi,
Et escroquandi,
Impunè per totam istam
Viam.

„Stalo se, že domorodci království A… jsou dnes tak zvyklí na tenhle režim, tak navyklí brát v úvahu jen to, co ukradnou, a ne to, co je jim ukradeno, tak hluboce nakloněni pohlížet na drancování jen z hlediska drancíře, že považují za *národní zisk* součet všech jednotlivých krádeží a odmítají se vzdát systému *ochrany*, bez níž, jak říkají, se žádné odvětví nemůže uživit."

Zděsíte se? Není možné, říkáte, aby celý národ souhlasil vidět *přírůstek bohatství* v tom, co si obyvatelé navzájem kradou.

A proč ne? My ve Francii to přesvědčení máme, a každý den u nás *vzájemnou krádež* organizujeme a zdokonalujeme pod jménem prémií a ochranných cel.

Nic však nepřehánějme: přiznejme, že ve *způsobu výběru* a stran vedlejších okolností může být systém království A… horší než náš; ale řekněme také, že co se zásad a nutných účinků týká, není ani atom rozdílu mezi všemi těmito druhy krádeží zákonně organizovaných pro poskytování dodatečných zisků průmyslu.

Všimněte si, že pokud *krádež na silnici* nese určité nevýhody provedení, má také výhody, které u *krádeže přes sazbu* nenajdeme.

Například: lze ji spravedlivě rozdělit mezi všechny výrobce. Není tomu tak u celních poplatků. Ty jsou svou povahou neschopné chránit některé třídy společnosti, jako řemeslníky, obchodníky, literáty, soudce, vojáky, nádeníky atd.

Pravda, *krádež přes prémii* se také hodí k nekonečným podrozdělením, a v tomto ohledu neustupuje v dokonalosti *krádeži na silnici*; ale na druhou stranu vede často k výsledkům tak bizarním, tak nemotorným, že by se jim domorodci království A… mohli právem posmívat.

Co ztrácí okradený v krádeži na silnici, získává zloděj. Odňatý předmět zůstává aspoň v zemi. Ale pod vládou *krádeže přes prémii* je to, co daň odnímá Francouzům, často propůjčeno Číňanům, Hotentotům, Kafrům, Algonkinům, a to následovně:

Kus sukna stojí *sto franků* v Bordeaux. Není možné ho prodat níž, aniž by se ztratilo. Není možné ho prodat výš, *konkurence* mezi obchodníky tomu brání. Za těchto okolností, pokud se Francouz dostaví, aby to sukno dostal, bude muset zaplatit *sto franků*, nebo se bez něj obejít. Ale pokud je to Angličan, pak vláda zasáhne a řekne obchodníkovi: Prodej své sukno, dám ti dát *dvacet franků* od poplatníků. Obchodník, který nechce a nemůže ze svého sukna dostat víc než sto franků, dodává je Angličanovi za osmdesát. Tahle částka, přidaná k dvaceti frankům z *krádeže přes prémii*, pokrývá přesně jeho účet. Je to tedy přesně, jako by poplatníci dali Angličanovi dvacet franků pod podmínkou, že si koupí francouzské sukno s dvaceti franky slevy, dvaceti franky pod výrobními náklady, dvaceti franky pod cenou, co nás

samé stojí. *Krádež přes prémii* má tedy to zvláštního, že *okradení* jsou v zemi, která ji toleruje, a *zloději* roztroušeni po povrchu zeměkoule.

Vskutku je zázračné, že se vytrvale pokládá za dokázané toto tvrzení: *Vše, co jednotlivec ukradne mase, je obecným ziskem*. Věčný pohyb, kámen mudrců, kvadratura kruhu upadly v zapomnění; ale teorie *Pokroku krádeží* je pořád v úctě. Přitom *a priori* by se dalo věřit, že ze všech dětinskostí je ta nejméně životaschopná.

Jsou tací, kteří nám říkají: Jste tedy přívrženci *laissez passer*? Ekonomové zastaralé školy Smithů a Sayů? Nechcete tedy *organizaci práce*? Vážení, organizujte si práci, jak chcete. Ale my budeme dbát, abyste neorganizovali *krádež*.

Jiní, početnější, opakují: *prémie*, *celní sazby*, to vše mohlo být přehnané. Je nutné je používat, aniž by se jich zneužívalo. Moudrá svoboda spojená s mírnou ochranou, to je, co žádají *vážní* a praktičtí lidé. Mějme se na pozoru před *absolutními zásadami*.

Přesně to, podle španělského cestovatele, se říkalo v království A… „Krádež na silnici," říkali moudří, „není dobrá ani špatná; záleží na okolnostech. Jde jen o to věci dobře *vyvážit*, a aby se nám, úředníkům, dobře zaplatilo za tu vyvažovací práci. Snad se drancování nechala přílišná volnost, snad nedostatečná. Pojďme, zkoumejme, vyvažme účty každého pracujícího. Těm, kteří nevydělávají dost, dáme víc silnice k využívání. Těm, kdo vydělávají příliš, snížíme hodiny, dny nebo měsíce drancování."

Ti, kdo takto mluvili, získali velké jméno umírněnosti, obezřetnosti a moudrosti. Nikdy neopominuli dospět k nejvyšším státním funkcím.

Pokud jde o ty, kdo říkali: Potlačme nespravedlnosti a zlomky nespravedlností; netrpme ani *krádež*, ani *polovinu krádeže*, ani *čtvrtinu krádeže* – ti platili za ideology, nudné snílky, kteří pořád opakují totéž. Lid ostatně shledával jejich úvahy příliš dosažitelné. Jak uvěřit, že je pravdivé to, co je tak prosté!

X. Výběrčí daní

JAKUB DOBRÁK, vinař; PAN LASOUCHE, výběrčí.

L. Sklidil jste dvacet sudů vína?

J. Ano, s péčí a potem.

– Buďte tak laskav a předejte mi šest, a to z nejlepších.

– Šest sudů z dvaceti! Nebesa! Chcete mě zruinovat. A dovolil byste si říct, k čemu je chcete?

– První bude předán věřitelům státu. Když má člověk dluhy, je to nejmenší, co má, aby platil jejich úroky.

– A kam odešla jistina?

– To by bylo moc dlouhé vyprávět. Část byla kdysi obrácena na náboje, které udělaly nejkrásnější kouř na světě. Jiná platila lidi, kteří si na cizí půdě lámali nohy a ruce, poté co ji zpustošili. Pak když tyto výdaje přitáhly k nám naše milé nepřátele, nechtěli odejít, aniž by si nevzali peníze, které bylo nutno vypůjčit.

– A co mi z toho dnes zůstává?

– Uspokojení říci:

Jak jsem hrdý, že jsem Francouz,
když se dívám na sloup!

– A ponížení zanechat svým dědicům pozemek zatížený věčnou rentou. Konec konců, je nutné platit, co se dluží, ať se s tím naložilo jakkoli bláznivě. Budiž jeden sud, ale pět ostatních?

– Jeden je potřeba uhradit veřejné služby, civilní seznam, soudce, kteří vám donutí vrátit brázdu, kterou si váš soused chce přivlastnit, četníky, kteří loví lupiče, zatímco spíte, cestáře, který udržuje cestu, jíž jedete do města, faráře, který křtí vaše děti, učitele, který je vychovává, a vašeho sluhu, který nepracuje zadarmo.

– Dobře, služba za službu. Není co říct. Byl bych rád, kdybych se vyrovnával přímo se svým farářem a svým učitelem; ale netrvám na tom. Budiž pro druhý sud. Daleko ještě k šesti.

– Myslíte, že jsou dva sudy příliš mnoho za váš podíl na výlohách armády a loďstva?

– Běda! Je to málo, vzhledem k tomu, co mě už stojí; vzaly mi dva syny, které jsem miloval něžně.

– Je přece nutné udržovat rovnováhu evropských sil.

– Můj Bože! Rovnováha by byla stejná, kdyby se všude tyto síly snížily napůl nebo o tři čtvrtiny. Zachránili bychom své děti i své příjmy. Stačilo by se domluvit.

– Ano; ale nedomluvíme se.

– To je, co mě ohromuje. Vždyť každý tím trpí.

– Chtěl jsi to, Jakube Dobráku.

– Žertujete, pane výběrčí, mám já hlas v radě?

– Koho jste jmenoval poslancem?

– Statečného armádního generála, který bude maršálem brzy, pokud mu Bůh zachová život…

– A z čeho ten statečný generál žije?

– Z mých sudů, podle mé představy.

– A co by nastalo, kdyby hlasoval pro snížení armády a vašeho příspěvku?

– Místo aby byl jmenován maršálem, byl by poslán do výslužby.

– Chápete teď, že máte sám…

– Pojďme k pátému sudu, prosím vás.

– Ten jede do Alžírska.

– Do Alžírska! A ujišťuje se, že všichni muslimové jsou enofobové, ti barbaři! Často jsem se dokonce ptal, zda neznají médoc, protože jsou pohané, nebo – což je pravděpodobnější – zda jsou pohané, protože neznají médoc. Ostatně, jaké služby mi prokazují na oplátku za tu ambrosii, která mě stála tolik práce?

– Žádné; proto taky není určená muslimům, ale dobrým křesťanům, kteří každý den přecházejí do Berberska.

– A co tam dělají, co by mi mohlo prospívat?

– Dělají razie a podstupují razie; zabíjejí a nechávají se zabít; získávají úplavici a vracejí se, aby se nechali léčit; hloubí přístavy, prorážejí silnice, stavějí vesnice a osazují je Malťany, Italy, Španěly a Švýcary, kteří žijí z vašeho sudu a mnoha dalších sudů, které si od vás ještě přijdu vyžádat.

– Smilování! Tohle je příliš, odmítám vám hladce svůj sud. Do Bicêtre by se poslal vinař, který by dělal takové šílenosti. Prorážet silnice v Atlasu, Bože! Když já nemohu vyjet z domu! Hloubit přístavy v Berbersku, když se Garonne každý den zanáší! Brát mi mé děti, které miluji, aby jely trápit Kabyly! Nechávat mě platit domy, osivo a koně, které se vydávají Řekům a Malťanům, zatímco je kolem nás tolik chudých!

– Chudých! Právě proto se země zbavuje toho *přebytku*.

– Mockrát děkuji! Tím, že je necháme následovat do Alžírska s kapitálem, který by je živil tady.

– A pak kladete základy *velké říše*, nesete *civilizaci* do Afriky a zdobíte vlast nesmrtelnou slávou.

– Jste básník, pane výběrčí; ale já jsem vinař, a odmítám.

– Zvažte, že za několik tisíc let získáte své peníze zpět stokrát. To říkají ti, kdo podnik řídí.

– Mezitím zpočátku žádali, k pokrytí nákladů, jeden sud vína, pak dva, pak tři, a tady jsem u jednoho sudu! Trvám na odmítnutí.

– Už to není možné. Váš *zmocněnec* za vás přistoupil na udělení jednoho sudu nebo čtyř zcela sudů.

– Jen příliš pravda. Prokletá slabost! Zdálo se mi, když jsem mu dával plnou moc, že dělám neopatrnost, neboť co má společného armádní generál s chudým vinařem?

– Vidíte, že máte s ním něco společného, byť by to bylo jen víno, které sklízíte, a které si sám přisuzuje vaším jménem.

– Pousmějte se mi, zasloužím si to, pane výběrčí. Ale buďte rozumný, nechte mi aspoň šestý sud. Hle, úrok z dluhů zaplacen, civilní seznam zajištěn, veřejné služby zabezpečeny, africká válka pokračuje. Co ještě chcete?

– Se mnou se nesmlouvá. Měl jste své úmysly říci panu generálovi. Teď už s vaší sklizní rozhodl.

– Zpropadený bručoun! Ale konec konců, co chcete dělat s tímhle nebohým sudem, květem mé sklepa? Tu, ochutnejte to víno. Jak je hebké, mocné, plné, sametové, barvité!

– Výborné! Lahodné! Dobře se bude hodit panu D..., výrobci sukna.

– Panu D... výrobci? Co tím myslíte?

– Že z něho vytěží.

– Jak? Co to? Hrom aby mě vzal, pokud vám rozumím!

– Nevíte, že pan D... založil skvělý podnik, velmi užitečný zemi, který, vše vyvážené, ponechává každý rok značnou ztrátu?

– Lituji ho z celého srdce. Co s tím můžu dělat?

– Sněmovna pochopila, že pokud to půjde dál, pan D... bude v alternativě: buď lépe hospodařit, nebo zavřít svou továrnu.

– Jaký je ale vztah mezi falešnými spekulacemi pana D... a mým sudem?

– Sněmovna si myslela, že kdyby panu D... dodala trochu vína vzatého z vašeho sklepa, několik hektolitrů obilí vzatých u vašich sousedů, několik haléřů ubraných ze mezd dělníků, jeho ztráty se promění v zisky.

– Recept je neomylný stejně jako důmyslný. Ale, hergot! Je strašně křivdivý. Jakže! Pan D... bude krýt své ztráty tím, že mi bere víno?

– Ne přesně víno, ale cenu. Tomu se říká *povzbuzovací prémie*. Ale vy jste zcela ohromen! Nevidíte velkou službu, kterou prokazujete vlasti?

– Chcete říct panu D…?

– Vlasti. Pan D… ujišťuje, že jeho odvětví prosperuje díky tomuto uspořádání, a tak, říká, země bohatne. To opakoval tyto dny ve sněmovně, jejíž je členem.

– To je neslýchaný podvod! Jakže! Nějaký nemotora udělá hloupé podnikání, promrhá své kapitály; a pokud ze mě vymámí dost vína nebo obilí, aby napravil své ztráty, a dokonce si zajistil zisky, uvidí se v tom obecný zisk!

– Jelikož váš *zplnomocněnec* to tak posoudil, nezbývá vám než předat mi těch šest sudů vína a prodat co nejlépe čtrnáct sudů, které vám ponechávám.

– To je má věc.

– Jen že by bylo velmi mrzuté, kdybyste z nich nedostal velkou cenu.

– Postarám se.

– Protože je mnoho věcí, kterým ta cena musí stačit.

– Vím to, pane, vím.

– Nejprve, pokud si koupíte železo, abyste si obnovil své rýče a své pluhy, zákon rozhoduje, že je zaplatíte majiteli železáren za dvojnásobek jeho ceny.

– Ach tak, to je tedy jako Černý les?

– Dále, pokud potřebujete olej, maso, plátno, uhlí, vlnu, cukr, každý vám je ze zákona vyúčtuje za dvojnásobek jeho hodnoty.

– Ale to je hrozné, strašné, ohavné!

– K čemu ty nářky? Vy sám, prostřednictvím svého *zmocněnce*…

– Nechte mě na pokoji s tou plnou mocí. Divně jsem ji dal, pravda. Ale podruhé mě na tom nepřistihnou a budu se nechat zastupovat dobrým a poctivým sedlákem.

– Pch! Zase pojmenujete statečného generála.

– Já, pojmenuji generála, aby rozděloval mé víno Afričanům a továrníkům?

– Pojmenujete ho, pravím vám.

– To je dost silné. Nepojmenuju ho, pokud nebudu chtít.

– Ale budete chtít a pojmenujete ho.

– Ať to zkusí. Dá se mu to pak najevo.

– Uvidíme. Sbohem. Odvážím vašich šest sudů a provedu jejich rozdělení, jak to generál rozhodl[46].

XI. Utopista

– Kdybych byl ministrem Jeho Veličenstva!…

– Nuže, co byste dělal?

– Začal bych tím… tím… hergot, byl bych strašně v rozpacích. Protože konec konců bych byl ministrem jen proto, že bych měl většinu; neměl bych většinu, kdybych si ji sám nevytvořil; nevytvořil bych si ji – aspoň poctivě – jinak než tak, že bych vládl podle jejích názorů… Pokud bych tedy chtěl prosazovat své názory v rozporu s jejími, neměl bych už většinu, a kdybych neměl většinu, nebyl bych ministrem Jeho Veličenstva.

– Dejme tomu, že jste jím a že většina pro vás tudíž není překážkou; co byste udělal?

– Hledal bych, na které straně je *spravedlivé*.

– A pak?

– Hledal bych, na které straně je *užitečné*.

– A dál?

– Hledal bych, zda se shodují, nebo se vzájemně bijí.

– A kdybyste zjistil, že se neshodují?

– Řekl bych králi Filipovi: Vezměte si zpět své portfolio.

Rým není bohatý a styl je starý;
Ale nevidíte, že to je mnohem lepší
Než ty *dohody*, nad kterými zdravý rozum brblá,
A nad kterými zní *poctivost* zcela čistě?

– Ale pokud byste poznal, že *spravedlivé* a *užitečné* jsou totéž?

– Pak bych šel přímo vpřed.

– Výborně. Ale k uskutečnění užitečnosti spravedlností je potřeba třetí věc.

– Jaká?

– Možnost.

– Tu jste mi přiznal.

– Kdy?

– Před chvílí.

– Jak?

– Když jste mi přiznal většinu.

– Taky se mi zdálo, že to přiznání bylo dost odvážné, protože konec konců znamená, že většina jasně vidí, co je spravedlivé, jasně vidí, co je užitečné, a jasně vidí, že obojí je v dokonalé harmonii.

– A pokud by to všechno jasně viděla, dobro by se udělalo takříkajíc samo.

– Tam mě pořád přivádíte: nevidět žádnou možnou reformu jinak než přes pokrok obecného rozumu.

– Stejně jako jí vidět – přes tenhle pokrok – každou reformu neomylnou.

– Výborně. Ale ten předchozí pokrok sám je trochu zdlouhavý. Předpokládejme, že je uskutečněn. Co byste udělal? Protože se nemohu dočkat, až vás uvidím v díle, ve výkonu, v praxi.

– Nejprve bych snížil poštovné na deset centimů.

– Slyšel jsem vás mluvit o pěti centimech[47].

– Ano; ale protože mám na zřeteli další reformy, musím postupovat opatrně, abych se vyhnul schodku.

– U všech čertů! Jaká opatrnost! Už jste v schodku třiceti milionů.

– Pak bych snížil daň ze soli na deset franků.

– Dobrá! Jste v schodku dalších třiceti milionů. Bezpochyby jste vymyslel novou daň?

– Nebesa mě chraň! Ostatně, nelichotím si, že bych měl tak vynalézavou mysl.

– Je přece nutné… ach, už vím. Kde jsem měl hlavu? Prostě snížíte výdaje. Na to jsem nepomyslel.

– Nejste jediný. K tomu dojdu, ale v této chvíli to není, s čím počítám.

– Opravdu! Snižujete příjem a nesnižujete výdaj, a vyhýbáte se schodku?

– Ano, tím, že zároveň snižuji jiné daně.

(Zde partner, položiv ukazováček pravé ruky na čelo, pokývá hlavou; což lze přeložit takto: blouzní.)

– Namouvěru, ten postup je důmyslný. Vložím sto franků do pokladny, vy mi slevíte pět franků ze soli, pět franků z pošty; a aby pokladna neobdržela méně než sto franků, slevíte mi deset franků na nějaké jiné dani?

– Dejte sem ruku; pochopil jste mě.

– Hrom aby mě vzal, pokud je to pravda! Nejsem si ani jist, že jsem vás slyšel.

– Opakuji, že jednu úlevu vyvažuji druhou.

– K ďasu! Mám chvíli času: aspoň abych vás slyšel rozvíjet ten paradox.

– Zde celé tajemství: znám daň, která vás stojí dvacet franků, a z které se nedostane do pokladny ani halíř; prominu vám polovinu a nechám druhou polovinu zamířit do budovy v rue de Rivoli.

– Opravdu! Jste finančník bez sobě rovného. Je jediná obtíž. V čem, prosím, platím daň, která nejde do pokladny?

– Kolik vás stojí ten kabát?

– Sto franků.

– A kdybyste si nechal přivézt sukno z Verviers, kolik by vás stál?

– Osmdesát franků.

– Proč jste si ho nenechal přivézt z Verviers?

– Protože je to zakázáno.

– A proč je to zakázáno?

– Aby mě kabát vyšel na sto franků místo osmdesáti.

– Tenhle zákaz vás tedy stojí dvacet franků?

– Bezpochyby.

– A kam jdou těch dvacet franků?

– Kam by šly? K výrobci sukna.

– Nuže! Dejte mi deset franků pro pokladnu, nechám zákaz zrušit, a získáte dalších deset franků.

– Och, och! Začínám vidět jasně. Zde účet pokladny: ztratí pět franků na poště, pět na soli a získá deset franků na sukně. Takže vyrovnáno.

– A zde váš účet: získáte pět franků na soli, pět franků na poště a deset franků na sukně.

– Dohromady dvacet franků. Ten plán se mi docela zamlouvá. Ale co bude s chudým výrobcem sukna?

– Och! Mysleli jsme na něj. Zajistíme mu kompenzace, opět pomocí úlev prospěšných pokladně; a co jsem udělal pro vás ve věci sukna, udělám pro něj ve věci vlny, uhlí, strojů atd.; takže bude moci snížit svou cenu, aniž by ztratil.

– Ale jste si jist, že bude rovnováha?

– Nakloní se v jeho prospěch. Dvacet franků, které vám nechávám získat na sukně, se zvětší o ty, které vám ještě ušetřím na obilí, mase, palivu atd. Dostane se to vysoko; a podobnou úsporu získá každý z vašich třiceti pěti milionů krajanů. Je z čeho vyčerpat sukna z Verviers a z Elbeufu. Národ bude lépe oblečen, to je vše.

– Zamyslím se nad tím, protože se mi to v hlavě trochu zamotává.

– Konec konců ve věci oděvů je hlavní být oblečen. Vaše údy jsou vaším vlastnictvím, a ne vlastnictvím výrobce. Chránit je před mrzknutím je vaše věc, a ne jeho! Pokud zákon straní jemu proti vám,

zákon je nespravedlivý, a vy jste mě pověřil uvažovat za předpokladu, že to, co je nespravedlivé, je škodlivé.

– Snad jsem šel moc daleko; ale pokračujte ve výkladu svého finančního plánu.

– Udělám tedy celní zákon.

– Ve dvou foliantech?

– Ne, ve dvou článcích.

– Konečně, tentokrát se neřekne, že ten slavný axiom: „Nikdo nemá za omluvu neznalost zákona," je fikce. Podíváme se tedy na vaši sazbu.

– Zde je:

> Článek 1. Jakékoli dovezené zboží zaplatí daň pět procent z hodnoty.

– I *suroviny*?

– Pokud nemají *hodnotu*.

– Ale všechny ji mají, byť trochu.

– V tom případě zaplatí trochu.

– Jak chcete, aby naše továrny soutěžily se zahraničními továrnami, které mají *suroviny* bez cla?

– Jelikož jsou státní výdaje dány, pokud zavřeme tento pramen příjmů, musíme otevřít jiný: to nesníží relativní nevýhodu našich továren, a přibude ještě jedna správa, kterou je nutno zřídit a platit.

– Pravda; uvažoval jsem, jako by šlo o zrušení daně, a ne o její přemístění. Zamyslím se nad tím. Podívejme se na druhý článek?

> Článek 2. Jakékoli vyvezené zboží zaplatí daň pět procent z hodnoty.

– Smilování! Pane utopisto! Nechte se ukamenovat, a v případě potřeby já hodím první kámen.

– Souhlasili jsme, že většina je osvícená.

– Osvícená! Budete tvrdit, že *vývozní clo* není zatěžující?

– Každá daň je zatěžující, ale tato méně než jiná.

– Karneval ospravedlňuje mnoho výstředností. Dejte si tu radost učinit svůdným, je-li to možné, tenhle nový paradox.

– Kolik jste zaplatil to víno?

– Jeden frank za litr.

– Kolik byste ho byl zaplatil za bránou?

– Padesát centimů.

– Proč ten rozdíl?

– Ptejte se obecní daně, která z něj odvedla deset sous.

– A kdo zavedl obecní daň?

– Pařížská obec, aby dláždila a osvětlovala ulice.

– Je to tedy dovozní clo. Ale kdyby to byly příhraniční obce, které by zavedly obecní daň ve svůj prospěch, co by nastalo?

– Platil bych přesto jeden frank za své víno z padesáti centimů, a dalších padesát centimů by dláždilo a osvětlovalo Montmartre a Batignoles.

– Takže nakonec je to spotřebitel, kdo platí daň?

– To je nepochybné.

– Takže zavedením vývozního cla necháváte přispívat na vaše výdaje cizince.

– Chytám vás při chybě, to už není *spravedlnost*.

– Proč ne? Aby vznikl výrobek, musí v zemi být vzdělání, bezpečí, silnice, věci, které stojí peníze. Proč by cizinec neměl snášet náklady způsobené tímto výrobkem, on, který ho nakonec spotřebuje?

– To je v rozporu s přijatými představami.

– Vůbec ne. Poslední kupující má splatit všechny přímé i nepřímé výrobní náklady.

– Ať říkáte co chcete, bije do očí, že by takové opatření ochromilo obchod a zavřelo nám odbytiště.

– To je iluze. Pokud byste tuto daň platil navíc ke všem ostatním, máte pravdu. Ale pokud sto milionů vybraných touto cestou odlehčí

stejně od jiných daní, znovu se objevíte na trzích zvenčí se všemi svými výhodami, ba s více výhodami, pokud tato daň způsobila méně obtíží a výdajů.

– Zamyslím se nad tím. Takže sůl, pošta a clo jsou vyřízeny. Je tím vše dokončeno?

– Sotva začínám.

– Prosím, zasvěťte mě do dalších vašich utopií.

– Ztratil jsem šedesát milionů na soli a poště. Clo mi je vrátí; ale dá mi něco cennějšího.

– A co, prosím?

– Mezinárodní vztahy postavené na spravedlnosti a pravděpodobnost míru, která se rovná jistotě. Rozpustím armádu.

– Celou armádu?

– Kromě zvláštních zbraní, které se budou doplňovat dobrovolně jako každá jiná profese. Vidíte, odvody se ruší.

– Pane, musí se říkat verbování.

– Ach! Zapomněl jsem. Obdivuji, jak snadné je v některých zemích udržet ty nejnepopulárnější věci tím, že se jim dá jiné jméno.

– Je to jako *shrnuté poplatky*, které se staly *nepřímými daněmi*.

– A *četníci*, kteří dostali jméno *obecní strážníci*.

– Zkrátka odzbrojujete zemi na základě utopie.

– Řekl jsem, že propouštím armádu, a ne že odzbrojuji zemi. Chci jí naopak dát nepřemožitelnou sílu.

– Jak uspořádáte tenhle shluk protimluv?

– Povolávám všechny občany do služby.

– Vyplatilo se zprostit některé od služby, aby se tam povolali všichni.

– Neudělal jste mě ministrem, abych nechával věci tak, jak jsou. Takže při svém nástupu k moci řeknu jako Richelieu: „Zásady státu se změnily." A moje první zásada, ta, která poslouží jako základ mé sprá-

vy, je tato: Každý občan musí umět dvě věci: starat se o svou obživu a bránit svou zemi.

– Zdá se mi na první pohled, že je v tom pod povrchem jiskra zdravého rozumu.

– V důsledku toho zakládám národní obranu zákonem o dvou článcích:

> Článek 1. Každý zdravý občan bez výjimky zůstane pod prapory po dobu čtyř let, od jednadvaceti do pětadvaceti let, aby tam získal vojenský výcvik.

– To je krásná úspora! Propouštíte čtyři sta tisíc vojáků a děláte z nich deset milionů.

– Počkejte na můj druhý článek.

> Článek 2. Ledaže by jednadvacetiletý prokázal, že perfektně zná četařskou školu.

– Takový pád jsem nečekal. Je jisté, že by k vyhnutí se čtyřem letům služby byla u naší mládeže strašná emulace naučit se *vpravo v bok* a *dvanáctistopý nástup*. Nápad je bizarní.

– Je lepší než to. Protože konec konců, aniž by vrhal zármutek do rodin a aniž by porušoval rovnost, nezaručuje zemi, prostým a málo nákladným způsobem, deset milionů obránců schopných vzdorovat koalici všech stálých armád světa?

– Opravdu, kdybych se neměl na pozoru, nakonec bych se o vaše fantazie zajímal.

Utopista se rozehřívá: Díky nebi, můj rozpočet je o dvě stě milionů ulehčen! Zruším obecní daň, přepracuji nepřímé daně, já…

– Ale pane utopisto!

Utopista se rozehřívá víc a víc: Vyhlásím svobodu vyznání, svobodu vyučování. Nové zdroje. Vykupuji železnice, splácím dluh, hubím spekulaci.

– Pane utopisto!

– Zbaven příliš početných starostí, soustředím všechny síly vlády na potlačování podvodů, poskytování rychlé a dobré spravedlnosti pro všechny, já…

– Pane utopisto, berete si na sebe příliš mnoho věcí, národ vás nebude následovat!

– Dal jste mi většinu.

– Beru vám ji.

– Dobrá! Pak už nejsem ministr a mé plány zůstávají tím, čím jsou, UTOPIEMI.

XII. Sůl, pošta, clo

846.

Před několika dny se čekalo, že zastupitelský mechanismus porodí zcela nový produkt, který jeho kola ještě nedovedla vypracovat: *úlevu poplatníkovi*.

Všichni byli pozorní: zkouška byla stejně zajímavá jako nová. Nasávací síly tohoto stroje nikoho neznepokojují. V tomto ohledu funguje obdivuhodně, ať je čas, místo, roční doba a okolnost jakákoli.

Ale pokud jde o reformy, které směřují ke zjednodušení, vyrovnání a ulehčení veřejných břemen, nikdo ještě neví, co dokáže.

Říkalo se: Uvidíte: právě přišla chvíle; to je dílo *čtvrtých zasedání*, kdy je popularita k něčemu dobrá. V roce 1842 nám dala železnice; v roce 1846 nám dá snížení daně ze soli a poštovného; rok 1850 nám přinese úpravu celních sazeb a nepřímých daní. Čtvrté zasedání je *jubileum* poplatníka.

Každý byl tedy plný naděje a vše se zdálo zkoušce přát. *Moniteur* oznamoval, že čtvrtletí po čtvrtletí prameny příjmu stále rostou; a jaké lepší využití bylo možné z těchto nečekaných příjmů udělat než dovolit vesničanovi zrnko soli navíc do jeho vlažné vody, dopis navíc z bojiště, kde se hraje život jeho syna?

Jenže co se stalo? Jako ty dvě sladké látky, které, jak se říká, si navzájem brání krystalizovat; nebo jako ti dva psi, jejichž boj byl tak zavilý, že z nich zbyly jen dva ocasy, tak se obě reformy vzájemně sežraly. Zůstaly nám jen ocasy, to jest spousta zákonných návrhů, důvodo-

vých zpráv, hlášení, statistik a příloh, kde máme útěchu vidět naše utrpení filantropicky posuzovaná a homeopaticky počítaná. Pokud jde o reformy samy, nezkrystalizovaly. Z kelímku nic nevychází a zkouška se nezdařila.

Chemici brzy předstoupí před porotu, aby ten neúspěch vysvětlili, a řeknou:

Jeden: „*Navrhoval* jsem poštovní reformu; ale sněmovna chtěla snížit daň ze soli, a já ji musel stáhnout."

Druhý: „*Hlasoval* jsem pro snížení daně ze soli; ale ministerstvo navrhlo poštovní reformu a hlasování nedošlo k závěru."

A porota, shledávajíc tento důvod výborným, zahájí znovu zkoušku se stejnými údaji a pošle k dílu tytéž chemiky.

Tohle nám dokazuje, že by, přes svůj pramen, mohlo být něco rozumného na praxi, která se před půl stoletím zavedla na druhé straně průlivu a která spočívá v tom, že se veřejnost zajímá jen o jednu reformu najednou. Je to dlouhé, je to nudné; ale vede to k něčemu.

Máme tucet reforem ve staveništi; tlačí se jako stíny u brány zapomnění, a ani jedna nevstupuje.

> Ohimè! Che lasso! Una a la volta, per carità.

To říkal *Jakub Dobrák* v dialogu s *Johnem Bullem* o *poštovní reformě*. Stojí za to ho uvést.

JAKUB DOBRÁK, JOHN BULL

JAKUB DOBRÁK: Och! Kdo mě zbaví téhle vichřice reforem! Rozpukává mi hlavu. Myslím, že si každý den vymyslí nějakou: reforma univerzitní, finanční, sanitární, parlamentní; reforma volební, reforma obchodní, reforma společenská, a teď přichází reforma *poštovní*!

JOHN BULL: Pokud jde o tuhle, je tak snadno proveditelná a tak užitečná, jak zažíváme u nás, že se ji odvažuji vám doporučit.

JAKUB: Říká se přitom, že se v Anglii pokazila a že na ní vaše pokladna ztratila deset milionů.

JOHN: Které zrodily sto milionů v obecenstvu.

JAKUB: Je to tak jisté?

JOHN: Podívejte na všechny znamení, kterými se projevuje veřejná spokojenost. Podívejte na národ, s Peelem a Russellem v čele, jak dává panu Rowlandu Hillovi po britském způsobu podstatné důkazy vděčnosti. Podívejte na chudý lid, jak své dopisy posílá do oběhu, až když do nich otiskne své city pomocí pečetních oplatek s heslem: *Poštovní reformě vděčný lid*. Podívejte na vůdce ligy, jak v plném parlamentu prohlašují, že bez ní by jim bylo třeba třiceti let k uskutečnění jejich velkého podniku, osvobození chudinské potravy. Podívejte na úředníky *Board of Trade*, jak prohlašují, že je mrzuté, že se anglická měna nehodí k ještě radikálnějšímu snížení poštovného! Jaké důkazy ještě potřebujete?

JAKUB: Ano, ale pokladna?

JOHN: Není pokladna a veřejnost na stejné lodi?

JAKUB: Ne úplně. A pak, je docela jisté, že náš poštovní systém potřebuje reformu?

JOHN: V tom je otázka. Podívejme se trochu, jak se věci dějí. Co se stane s dopisy, které se vhodí do pošty?

JAKUB: Och! Je to mechanismus obdivuhodné jednoduchosti: ředitel otevře schránku v určitou hodinu a vyjme z ní, dejme tomu, sto dopisů.

JOHN: A pak?

JAKUB: Pak si je prohlíží jeden po druhém. S geografickou tabulkou před očima a vahou v ruce hledá, do které kategorie každý z nich patří pod dvojím ohledem vzdálenosti a váhy. Je jen jedenáct zón a stejný počet stupňů váhy.

JOHN: To dělá sto dvacet jednu kombinaci pro každý dopis.

JAKUB: Ano, a je nutné ten počet zdvojnásobit, protože dopis může patřit nebo nepatřit do *venkovské služby*.

JOHN: To je tedy čtyřiadvacet tisíc dvě stě hledání na sto dopisů. Co pak dělá pan ředitel?

JAKUB: Zapíše váhu do rohu a daň doprostřed adresy ve formě hieroglyfu dohodnutého ve správě.

JOHN: A pak?

JAKUB: Dá razítko; rozdělí dopisy do deseti balíčků podle poboček, s nimiž koresponduje. Sečte celkový úhrn daní deseti balíčků.

JOHN: A pak?

JAKUB: Pak zapíše deset součtů podélně do jedné knihy a napříč do jiné.

JOHN: A pak?

JAKUB: Pak napíše dopis každému z deseti kolegů ředitelů, aby ho informoval o účetní položce, která se ho týká.

JOHN: A pokud jsou dopisy vyplaceny?

JAKUB: Och! Pak přiznávám, že se služba trochu komplikuje. Je třeba přijmout dopis, zvážit a změřit ho jako předtím, přijmout platbu a vrátit drobné; vybrat ze třiceti razítek to, které se hodí; zaznamenat na dopise jeho pořadové číslo, váhu a daň; přepsat celou adresu nej-

prve do první knihy, pak do druhé, pak do třetí, pak na oddělený list; obalit dopis listem, poslat vše dobře svázané řediteli korespondentovi a každou z těchto okolností zaznamenat v tuctu sloupců vybraných z padesáti, které zdobí účetní knihy.

JOHN: A to všechno za čtyřicet centimů!

JAKUB: Ano, v průměru.

JOHN: Vidím, že vskutku *odeslání* je dost jednoduché. Podívejme se, jak se věci dějí při *doručení*.

JAKUB: Ředitel otevře zásilku.

JOHN: A pak?

JAKUB: Přečte deset avíz od svých kolegů.

JOHN: A pak?

JAKUB: Porovná součet uvedený v každém avízu se součtem, který vyplývá z každého z deseti balíčků dopisů.

JOHN: A pak?

JAKUB: Udělá součet součtů a ví, za kterou částku v hromadě bude listonoše činit odpovědné.

JOHN: A pak?

JAKUB: Pak, s tabulkou vzdáleností a vahou v ruce, ověřuje a opravuje daň každého dopisu.

JOHN: A pak?

JAKUB: Zapisuje z knihy do knihy, ze sloupce do sloupce, podle nespočetných situací, *nalezená plus* a *nalezená mínus*.

JOHN: A pak?

JAKUB: Dostává se do korespondence s deseti řediteli, aby jim ohlásil omyly deseti nebo dvaceti centimů.

JOHN: A pak?

JAKUB: Přerovnává všechny přijaté dopisy, aby je dal listonošům.

JOHN: A pak?

JAKUB: Dělá součet daní, které každý listonoš bere na starost.

JOHN: A pak?

JAKUB: Listonoš ověřuje; diskutuje se o významu hieroglyfů. Listonoš částku zaplatí předem a vyráží.

JOHN: *Go on.*

JAKUB: Listonoš jde k adresátovi; zaklepe na dveře, sluha sejde. Na této adrese je šest dopisů. Sečtou se daně, nejprve samostatně, pak dohromady. Vyjde dvě franky sedmdesát centimů.

JOHN: *Go on.*

JAKUB: Sluha jde za svým pánem; ten přistupuje k ověření hieroglyfů. Bere trojky za dvojky a devítky za čtyřky; má pochybnosti o váhách a vzdálenostech; zkrátka je nutné zavolat listonoše nahoru, a mezitím se snaží uhodnout, kdo dopisy podepsal, mysle si, že by bylo moudré je odmítnout.

JOHN: *Go on.*

JAKUB: Přichází listonoš a hájí věc správy. Diskutuje se, zkoumá, váží, měří; nakonec adresát přijme pět dopisů a jeden *odmítá*.

JOHN: *Go on.*

JAKUB: Zbývá jen platba. Sluha jde ke kupci pro drobné. Konečně, po dvaceti minutách, je listonoš volný a běží znovu začít od dveří ke dveřím stejný ceremoniál.

JOHN: *Go on.*

JAKUB: Vrací se do pobočky. Počítá a přepočítává s ředitelem. Vrací odmítnuté dopisy a nechá si vrátit své zálohy. Hlásí námitky adresátů týkající se váhy a vzdáleností.

JOHN: *Go on.*

JAKUB: Ředitel hledá v knihách, účetních rejstřících, zvláštních listech, aby udělal své účty *odmítnutí*.

JOHN: *Go on, if you please.*

JAKUB: Namouvěru, nejsem ředitel. Došli bychom tady k účtům desátých, dvacátých, konce měsíce; k prostředkům vymyšleným nejen pro vedení, ale i pro kontrolu účetnictví tak drobnostního, které jde o padesát milionů franků, vyplývající z průměrných daní čtyřiceti tří

centimů a sto šestnácti milionů dopisů, z nichž každý může patřit do dvě stě čtyřiceti dvou kategorií.

JOHN: To je velmi složitá jednoduchost. Jistě, člověk, který vyřešil tuhle úlohu, musel mít stokrát víc génia než váš pan Piron nebo náš Rowland-Hill.

JAKUB: Ale vy, který se zdáte smát se našemu systému, vysvětlete mi ten váš.

JOHN: V Anglii dává vláda prodávat, všude kde to pokládá za vhodné, obálky a pásky za jednu penci kus.

JAKUB: A pak?

JOHN: Napíšete, složíte svůj dopis na čtyřikrát, vložíte ho do jedné z těch obálek, hodíte ho nebo pošlete na poštu.

JAKUB: A pak?

JOHN: Pak je vše řečeno. Není ani váha, ani vzdálenosti, ani *nalezená plus*, ani *nalezená mínus*, ani *odmítnutí*, ani listy, ani knihy, ani rejstříky, ani sloupce, ani účetnictví, ani kontrola, ani drobné k vrácení či přijetí, ani hieroglyfy, ani diskuse a výklady, ani vynucování platby a tak dále.

JAKUB: Opravdu, to vypadá prostě. Ale není to příliš prosté? Dítě by to pochopilo. Takovými reformami se dusí génius velkých správců. Co se mě týká, držím se francouzského způsobu. A pak, vaše *jednotná daň* má největší ze všech vad. Je nespravedlivá.

JOHN: Proč?

JAKUB: Protože je nespravedlivé platit stejně za dopis, který se nese do sousedství, jako za ten, který se nese sto mil daleko.

JOHN: V každém případě přiznáte, že se nespravedlnost uzavírá v mezích jedné pence.

JAKUB: Co na tom? Je to pořád nespravedlnost.

JOHN: Nemůže se dokonce vztahovat jen k půl pence, protože druhá polovina se vztahuje k pevným nákladům pro všechny dopisy, bez ohledu na vzdálenost.

JAKUB: Penny nebo půl pence, je tam pořád princip nespravedlnosti.

JOHN: Konečně tahle nespravedlnost, která v *maximu* nemůže v jednotlivém případě překročit půl pence, se pro každého občana v souhrnu jeho korespondence vyrovnává, protože každý píše občas daleko, občas do sousedství.

JAKUB: Neustupuji. Nespravedlnost je nekonečně oslabená, chceteli, je nepostřehnutelná, nekonečně malá, homeopatická, ale existuje.

JOHN: Nutí vás stát platit víc za gram tabáku, který kupujete v rue de Clichy, než za ten, který vám *vydává* na quai d'Orsay?

JAKUB: Jaký je vztah mezi těmito dvěma srovnávanými předměty?

JOHN: Je to, že v jednom i druhém případě bylo nutné dopravu zaplatit. Bylo by matematicky spravedlivé, aby každá špetka tabáku byla dražší v rue de Clichy než na quai d'Orsay o nějakou miliontinu centimu.

JAKUB: Pravda, nemůže se chtít než to, co je možné.

JOHN: Dodejte, že váš poštovní systém je spravedlivý jen zdánlivě. Dva domy jsou vedle sebe, ale jeden je vně, druhý uvnitř zóny. První zaplatí deset centimů víc než druhý, přesně tolik, co stojí v Anglii celé poštovné za dopis. Vidíte, že navzdory zdání se u vás nespravedlnost páchá v mnohem větším měřítku.

JAKUB: To se zdá být pravda. Má námitka nestojí za mnoho, ale zůstává ztráta na příjmu.

Zde jsem přestal poslouchat oba partnery. Zdá se však, že Jakub Dobrák byl zcela obrácen; neboť několik dní poté, když vyšla zpráva pana de Vuitryho, napsal ctěnému zákonodárci následující dopis:

JAKUB DOBRÁK PANU DE VUITRYMU, POSLANCI, ZPRAVODAJI KOMISE POVĚŘENÉ POSOUZENÍM NÁVRHU ZÁKONA O POŠTOVNÍM

„PANE,

Ačkoliv dobře vím, jakou nepřízeň si vytváříme, když se stáváme obhájci *absolutní teorie*, nemyslím si, že musím opustit věc *jednotné daně snížené na pouhé uhrazení poskytnuté služby*.

Když se obracím na vás, zajisté vám hraji do karet. Na jedné straně dobrodruh, kabinetní reformátor, který mluví o převrácení celého systému zprudka, bez přechodu; snílek, který se snad ani nepodíval na tu horu zákonů, nařízení, tabulek, příloh, statistik, které doprovázejí vaši zprávu; a jedním slovem *teoretik*! Na druhé straně vážný, obezřetný, umírněný zákonodárce, který zvážil a srovnal, který šetří různé zájmy, který odmítá všechny *systémy*, nebo – což vyjde nastejno – si sestavuje jeden z toho, co si bere ze všech ostatních: zajisté výsledek zápasu nemůže být pochybný.

Nicméně, pokud je otázka pending, přesvědčení mají právo se vyjádřit. Vím, že to moje je dost rozhodné, aby přivolalo na rty čtenáře úsměv posměchu. Vše, co se od něj odvažuji doufat, je, aby mi ho štědře věnoval, bude-li k tomu důvod, až po tom, co vyslechne mé důvody, a ne předtím.

Protože i já se mohu dovolávat *zkušenosti*. Velký národ ji vyzkoušel. Jak ji posuzuje? Nepopírá se, že je v těchto věcech zručný, a jeho úsudek má určitou váhu.

Nuže, v Anglii není jediného hlasu, který by nežehnal *poštovní reformě*. Svědkem je mi dar otevřený ve prospěch pana Rowlanda Hilla; svědkem je mi originální způsob, jak lid, jak mi říkal John Bull, vyjad-

řuje svou vděčnost; svědkem je mi tak často opakované doznání ligy: ‚Nikdy bychom bez *penny-postage* nebyli vyvinuli veřejné mínění, které dnes převrací ochranný systém.' Svědkem je mi, co čtu v jednom díle pocházejícím z úředního pera:

> ‚Daň z dopisů musí být stanovena ne za daňovým účelem, nýbrž s jediným cílem pokrýt výdaj.'

K tomu pan Mac-Gregor dodává:

> ‚Pravda, daň klesla na úroveň naší nejmenší měny, není možné ji ještě snížit, i když dává příjem. Ale tento příjem, který bude neustále růst, musí být věnován zlepšení služby a rozvoji našeho systému paroplavby na všech mořích.'

To mě vede k přezkoumání základní myšlenky komise, kterou je naopak, že daň z dopisů má být pro stát pramenem příjmů.

Tahle myšlenka ovládá celou vaši zprávu, a přiznávám, že pod vládou této starosti jste nemohl dospět k ničemu velkému, k ničemu úplnému; šťastným, pokud, chtíce usmířit všechny systémy, jste nespojil jejich různé nevýhody.

První otázka, která se předkládá, je tedy tato: Je korespondence mezi soukromými osobami dobrou *zdaňovatelnou věcí*?

Nebudu se vracet k abstraktním zásadám. Neukážu, že protože společnost není nic jiného než sdělování myšlenek, cílem každé vlády musí být toto sdělování podporovat, a ne mu překážet.

Prozkoumám existující fakta.

Celková délka královských, departementních a místních silnic je milion kilometrů; předpokládejme, že každý kilometr stál sto tisíc franků – to dělá kapitál sta miliard, které stát vydal, aby podpořil pohyb věcí a lidí.

A ptám se, kdyby některý z vašich ctěných kolegů předložil sněmovně návrh zákona takto formulovaný:

‚Od 1. ledna 1847 bude stát vybírat ode všech cestujících daň vypočítanou nejen tak, aby pokryla výdaje na silnice, ale i tak, aby do jeho pokladen přitékalo čtyřnásobek nebo pětinásobek této výše výdaje…'

Nepovažoval byste tento návrh za protispolečenský a zrůdný?

Jak to, že tahle myšlenka *zisku*, co to říkám? Prosté *náhrady*, nikdy nenapadla, když šlo o pohyb věcí, a zdá se vám tak přirozená, když jde o pohyb myšlenek?

Troufám si říct, že to vyplývá ze zvyku. Pokud by šlo o zřízení pošty, zajisté by se zdálo zrůdné ji založit na *fiskální zásadě*.

A všimněte si prosím, že útlak je zde výraznější.

Když stát otevřel silnici, nikoho nenutí ji používat. (Bezpochyby by to dělal, kdyby používání silnice bylo zdaněno.) Ale když existuje královská pošta, nikdo už nemá možnost psát jinou cestou, byť to bylo své matce.

Takže v zásadě by daň z dopisů měla být *náhradová*, a z tohoto důvodu *jednotná*.

Pokud vyjdeme z této myšlenky, jak nebýt uchvácen snadností, krásou, jednoduchostí reformy?

Zde je celá, kromě úpravy, formulovaná jako návrh zákona:

Článek 1. Od 1. ledna 1847 budou k prodeji, všude, kde to správa pokládá za vhodné, *orazítkované obálky a pásky* za cenu pět (nebo deset) centimů.

Článek 2. Jakýkoli dopis vložený do jedné z těchto obálek a nepřesahující váhu patnáct gramů, jakékoli *noviny* nebo *tiskovina* opatřená jednou z těchto pásek a nepřekračující… gramů bude donesen a předán, bez poplatku, na svou adresu.

Článek 3. Účetnictví pošty je zcela zrušeno.

Článek 4. Jakákoli kriminalita a trestnost ve věci poštovného je zrušena.

Je to velmi prosté, přiznávám, mnohem příliš prosté, a očekávám mrak námitek.

Jenže i když má tento systém nevýhody, to není otázka; otázkou je, zda ten váš nemá nevýhody ještě větší.

A upřímně, může, v jakémkoli ohledu (kromě příjmu), snést na okamžik srovnání?

Zkoumejte je oba; srovnejte je z hlediska snadnosti, pohodlí, rychlosti, prostoty, pořádku, hospodárnosti, spravedlnosti, rovnosti, násobení obchodů, uspokojení citů, intelektuálního a mravního rozvoje, civilizační moci, a řekněte, s rukou na svědomí, zda je možné na okamžik zaváhat.

Nebudu rozvíjet každou z těchto úvah. Dávám vám *záhlaví* dvanácti kapitol a zbytek nechávám prázdný, s přesvědčením, že nikdo není lépe schopen než vy je vyplnit.

Jenže protože je jen jedna námitka, *příjem*, musím o ní říci slovo.

Udělal jste tabulku, z níž vyplývá, že jednotná daň i při dvaceti centimech by znamenala pro pokladnu ztrátu dvaceti dvou milionů.

Při deseti centimech by ztráta byla dvacet osm milionů, při pěti centimech třicet tři miliony, předpoklady tak děsivé, že je ani neformulujete.

Dovolte mi však vám říct, že čísla ve vaší zprávě tančí trochu příliš volně. Ve všech vašich tabulkách, všech vašich výpočtech předpokládáte: *jinak stejné podmínky*. Předpokládáte stejné náklady s prostou správou jako se složitou; stejný počet dopisů při průměrné dani čtyřicet tři centimů jako při jednotné dani dvacet centimů. Omezujete se na toto trojčlenné pravidlo: osmdesát sedm milionů dopisů po čtyřiceti dvou a půl centimu dalo tolik. Tedy při dvaceti centimech by daly

tolik; připouštíte přesto některá rozlišení, pokud jsou v rozporu s reformou.

K ocenění skutečné oběti pokladny by bylo nutné nejprve vědět, co by se ušetřilo na službě; dále v jakém poměru by se zvětšila aktivita korespondence. Berme v úvahu jen tento druhý údaj, protože můžeme předpokládat, že úspora z nákladů by se zredukovala na to, že by stávající personál čelil rozvinutější službě.

Zajisté není možné stanovit přesné číslo růstu v oběhu dopisů; ale v těchto věcech byla vždy přípustná rozumná analogie.

Sám říkáte, že v Anglii snížení daně o sedm osmin přineslo růst korespondence o tři sta šedesát procent.

U nás by snížení na pět centimů daně, která je v průměru čtyřicet tři centimů, představovalo rovněž snížení o sedm osmin. Je tedy dovoleno očekávat stejný výsledek, totiž čtyři sta sedmnáct milionů dopisů místo sto šestnácti milionů.

Ale počítejme na tři sta milionů.

Je přehnané připustit, že při dani o polovinu menší dojdeme k osmi dopisům na obyvatele, zatímco Angličané dospěli k třinácti?

Tři sta milionů dopisů po pěti centimech dá patnáct milionů; sto milionů novin a tisků po pěti centimech dá pět milionů; cestující poštovními vozy čtyři miliony; peněžní zásilky čtyři miliony; celkový příjem dvacet osm milionů.

Dnešní výdaj (který se bude moci snížit) je třicet jeden milion. Odečtěte výdaj na parníky pět milionů; zbývá na dopisy, cestující a peněžní zásilky dvacet šest milionů. Čistý výnos dva miliony. Dnes je čistý výnos devatenáct milionů. *Ztráta*, nebo spíš *snížení zisku*, sedmnáct milionů.

Nyní se ptám, zda stát, který dělá *pozitivní oběť* osmi set milionů ročně na podporu *bezplatného* pohybu osob, nemá dělat *negativní obět* sedmnácti milionů, aby *nevydělával* na pohybu myšlenek?

Jenže konec konců, pokladna, vím to, má své zvyky; a stejně snadno si zvyká vidět příjmy růst, tak nerada si zvyká vidět je klesnout o halíř. Zdá se, že je opatřena těmi obdivuhodnými chlopněmi, které v našem těle nechávají krev plynout jedním směrem, ale brání jí vracet se zpět. Budiž. Pokladna je trochu stará na to, abychom mohli změnit její chody. Nedoufejme tedy, že ji přimějeme k ustoupení. Ale co by řekla, kdybych já, Jakub Dobrák, jí naznačil prostředek jednoduchý, snadný, pohodlný, v podstatě praktický, jak udělat velké dobro zemi, aniž by to stálo centim!

Pošta dává pokladně hrubého padesát milionů. Sůl sedmdesát milionů. Clo sto šedesát milionů. Celkem za tyto tři služby dvě stě osmdesát milionů.

Nuže! Dejte daň z dopisů na jednotnou sazbu pět centimů.

Snižte daň ze soli na deset franků za metrický cent, jak sněmovna odhlasovala.

Dejte mi možnost upravit celní sazebník v tom smyslu, že MI BUDE FORMÁLNĚ ZAKÁZÁNO ZVYŠOVAT JAKÉKOLI CLO, ALE BUDE MI UMOŽNĚNO JE SNIŽOVAT PODLE SVÉ VŮLE.

A já, Jakub Dobrák, vám zaručuji ne dvě stě osmdesát, ale tři sta milionů. Dvě stě francouzských bankéřů bude mými ručiteli. Nežádám pro svou prémii nic víc než to, co ty tři daně vynesou nad tři sta milionů.

Nyní potřebuji vyjmenovat výhody svého návrhu?

1. Lid sklidí celý zisk *levnosti* v ceně předmětu první potřeby, soli.
2. Otcové budou moci psát svým synům, matky svým dcerám. City, dojetí, výlevy lásky a přátelství nebudou, jako dnes, zahnány rukou pokladny do hlubin srdcí.
3. Donést dopis od přítele k příteli nebude vepsáno do našich zákoníků jako zločin.

4. Obchod znovu rozkvete se svobodou; naše obchodní loďstvo se zdvihne ze svého ponížení.
5. Pokladna nejprve získá *dvacet milionů*; dále vše, co se poplive k jiným daňovým oblastem úsporou, kterou každý občan udělá na soli, dopisech a předmětech, jejichž cla budou snížena.

Pokud můj návrh nebude přijat, co mám z toho vyvodit? Pokud bankovní společnost, kterou předkládám, nabízí dostatečné záruky, pod jakou záminkou se mohla moje nabídka odmítnout? Není možné odvolat se na *rovnováhu rozpočtů*. Bude narušena, ale narušena tak, aby příjmy převýšily výdaje. Nejde zde o teorii, systém, statistiku, pravděpodobnost, hypotézu; je to nabídka, nabídka jako ta společnosti, která žádá koncesi na železnici. Pokladna mi říká, co má z pošty, soli a cla. Nabízím jí, že jí dám *víc*. Námitka tedy nemůže pocházet od ní. Nabízím snížení celní sazby pošty, soli a cla; zavazuji se ji nezvyšovat; námitka tedy nemůže pocházet od poplatníků. Odkud by tedy pocházela? Od monopolistů? Zbývá vědět, zda jejich hlas má ve Francii dusit hlas státu a lidu. Abychom si to ověřili, prosím vás, abyste můj návrh předal ministerské radě.

JAKUB DOBRÁK

P. S. Zde je text mé nabídky:

Já, Jakub Dobrák, zastupující společnost bankéřů a kapitalistů, připravený dát všechny záruky a složit všechny kauce, které budou nutné;

jsa informován, že stát čerpá jen dvě stě osmdesát milionů z cla, pošty a soli při nynějším stanovení poplatků;

nabízím mu dát tři sta milionů z hrubého výnosu těchto tří služeb;

i tehdy, kdyby snížil daň ze soli ze třiceti franků na deset franků;

i tehdy, kdyby snížil daň z dopisů ze čtyřiceti dvou a půl centimu v průměru na jednotnou a jednotnou daň pěti až deseti centimů;

za jediné podmínky, že mi bude dovoleno nikoli *zvyšovat* (což mi bude formálně zakázáno), nýbrž *snižovat*, nakolik budu chtít, celní sazby.

JAKUB DOBRÁK"

Ale vy jste blázen, řekl jsem Jakubovi Dobrákovi, který mi sděloval svůj dopis; nikdy jste neumel brát věci s mírou. Minule jste se ohrazoval proti *vichřici reforem*, a teď žádáte tři, přičemž jednu děláte podmínkou druhých dvou. Zruinujete se. – Buďte klidný, řekl, dělal jsem všechny své výpočty. Dejž Bůh, aby přijali! Ale nepřijmou. Nato jsme se rozloučili, on s hlavou plnou čísel, já plnou úvah, které čtenáři odpustím.

XIII. Ochranářství aneb tři konšelé

Demonstrace ve čtyřech obrazech.

PRVNÍ OBRAZ

(Scéna se odehrává v paláci konšela Petra. Okno vede do krásného parku; tři postavy sedí za stolem u dobrého ohně.)

PETR. Namouvěru! Ať žije oheň, když je Žaludek spokojen! Musí se přiznat, že je to příjemná věc. Ale, běda! Kolik statečných lidí, jako *Král yvetotský*,

dýchají, pro nedostatek dřeva,
do svých prstů.

Nebohá stvoření! Nebe mi vnuká dobročinnou myšlenku. Vidíte ty krásné stromy, chci je porazit a rozdělit dřevo chudým.

PAVEL *a* JAN. Jakže! Zdarma?

PETR. Ne tak docela. Mé dobré skutky by brzy skončily, kdybych takhle rozmrhal svůj majetek. Odhaduji svůj park na dvacet tisíc liber; porazím ho a vytěžím z něho mnohem víc.

PAVEL. Omyl. Vaše dřevo nastojato má vyšší hodnotu než dřevo z blízkých lesů, neboť poskytuje služby, které to druhé nemůže. Poražené bude dobré jen jako dřevo na topení jako to druhé a nebude stát ani halíř víc za náklad.

PETR. Hoho! Pane teoretiku, zapomínáte, že jsem já praktický člověk. Myslel jsem, že moje pověst spekulanta je dost pevně ustavená, abych byl chráněn před obviněním z pošetilosti. Myslíte, že se budu bavit tím, abych své dřevo prodával za cenu plaveného dřeva?

PAVEL. Budete muset.

PETR. Nevinný! A co když zabráním plavenému dřevu v příchodu do Paříže?

PAVEL. To by změnilo otázku. Ale jak se do toho pustíte?

PETR. Zde celé tajemství. Víte, že plavené dřevo platí při vstupu deset sous za náklad. Zítra přesvědčím konšely, aby zvedli clo na sto, dvě stě, tři sta liber, dost vysoko, aby nemohlo přijít ani polínko. Chápete? Pokud dobrý lid nechce zemřít chladem, bude muset jít na moje skladiště. Budou se o mé dřevo prát, prodám ho za zlato, a tahle dobře uspořádaná dobročinnost mi umožní udělat další.

PAVEL. Hergot! Krásný vynález! Vnuká mi to jiný stejné síly.

JAN. Podíváme se, co to je? Je filantropie také ve hře?

PAVEL. Jak se vám zdálo tohle normandské máslo?

JAN. Výborné.

PAVEL. Hej, hej! Mně se zdálo přijatelné. Ale nezdá se vám, že škrabe v krku? Chci v Paříži udělat lepší. Budu mít čtyři nebo pět set krav; udělám chudému lidu rozdělování mléka, másla a sýra.

PETR *a* JAN. Jakže! Z dobročinnosti?

PAVEL. Pch! Dávejme dobročinnost pořád do popředí. Je to tak krásná postava, že i její maska je výborným pasem. Dám své máslo lidu, lid mi dá své peníze. Nazývá se to prodávat?

JAN. Ne, podle *Měšťáka šlechticem*; ale říkejte si tomu, jak chcete, zruinujete se. Může Paříž soutěžit s Normandií v chovu krav?

PAVEL. Budu mít na své straně úsporu na dopravě.

JAN. Budiž. Jenže i když zaplatí dopravu, Normani jsou schopni *porazit* Pařížany.

PAVEL. Říkáte *porazit* někomu, dodávat mu věci za nízkou cenu?

JAN. To je ustálený výraz. Pořád budete poražen vy.

PAVEL. Ano, jako Don Quijote. Rány dopadnou na Sancha. Jene, můj příteli, zapomínáte na *obecní daň*.

JAN. Obecní daň! Co má společného s vaším máslem?

PAVEL. Zítra budu žádat *ochranu*; přesvědčím obec, aby zakázala máslo z Normandie a Bretaně. Lid se bude muset bez něj obejít, nebo si koupí moje, a za mou cenu.

JAN. Namouvěru, pánové, vaše filantropie mě strhává.

> Člověk se naučí výt, říká ten druhý, s vlky.

Jsem rozhodnut. Nebude se říkat, že jsem nehodný konšel. Petře, ten praskající oheň zapálil vaši duši; Pavle, to máslo rozhýbalo pružiny vašeho ducha; nuže! Cítím, že i tenhle kus solení stimuluje můj rozum. Zítra hlasuji a nechám odhlasovat vyloučení prasat, mrtvých i živých; a jakmile to bude hotovo, postavím velkolepé chlévy v centru Paříže,

> Pro to nečisté zvíře Hebrejům zakázané.

Stanu se pastevcem vepřů a uzenářem. Uvidíme, jak se dobrý lid lutecký vyhne tomu, aby přišel pro zásoby do mého krámu.

PETR. Páni, pomalu, pokud takhle zdražíte máslo a solení, ořezáváte předem zisk, který jsem očekával ze svého dřeva.

PAVEL. Hergot! Moje spekulace už není tak zázračná, pokud mě budete škubat vašimi poleny a šunkami.

JAN. A co získám já, když vám nechám přeplácet mé salámy, pokud mi necháte přeplácet chlebíčky a dřevo?

PETR. Nuže! Snad se nebudeme hádat? Spojme se raději. Udělejme si vzájemné ústupky. Ostatně, není dobré poslouchat jen nízký zájem; lidstvo je zde, netřeba zajistit lidu topení?

PAVEL. Spravedlivé. A je třeba, aby lid měl máslo, kterým si pomaže chléb.

JAN. Bezpochyby. A je nutné, aby mohl dát slaninu do hrnce.

VŠICHNI. Vpřed dobročinnost! Ať žije filantropie! Zítra! Zítra! Dobýváme obecní daň útokem.

PETR. Ach! Zapomněl jsem. Ještě slovo: je to podstatné. Přátelé, v tomto století sobectví je svět nedůvěřivý a nejčistší úmysly jsou často špatně vykládány. Pavle, hajte dřevo; Jene, braňte máslo, a já se oddám *místnímu* vepříku. Je dobré předejít podezřením zlé vůle.

PAVEL *a* JAN (odcházejíce). Namouvěru! To je obratný muž!

DRUHÝ OBRAZ

Zasedání konšelů.

PAVEL. Milí kolegové, do Paříže vstupují každý den masy dřeva, což z ní odvádí masy hotovosti. Tímto tempem budeme za tři roky všichni zruinováni, a co bude s chudým lidem? (Bravo!) Zakažme zahraniční dřevo. Nemluvím za sebe, protože ze všeho dřeva, které vlastním, by se nedalo udělat ani párátko. Jsem tedy v otázce zcela nezainteresován. (Dobře, dobře!) Ale zde je Petr, který má park, zajistí našim spoluobčanům topení, a ti už nebudou v závislosti na uhlířích z Yonne. Pomysleli jste někdy na nebezpečí, kterému bychom čelili zemřít chladem, pokud by majitelům zahraničních lesů napadlo přestat vozit dřevo do Paříže? Zakažme tedy dřevo. Tím předejdeme vyčerpání naší hotovosti, vytvoříme dřevorubecký průmysl a otevřeme svým dělníkům nový pramen práce a mezd. (Potlesk.)

JAN. Podporuji tak filantropický a především, jak sám říkal, nezainteresovaný návrh ctěného předřečníka. Je čas, abychom zastavili ten drzý *laissez passer*, který na náš trh přivedl bezuzdnou konkurenci, takže není provincie trochu dobře umístěné, pro jakoukoli výrobu, která by nás ne*zaplavovala*, neprodávala nám za cenu lacinou a neničila pařížskou práci. Je na státě, aby vyrovnával výrobní podmínky moudře vyváženými cly, aby zvenčí nechával vstupovat jen to, co je zde dražší než v Paříži, a aby nás tak chránil před nerovným zápasem. Jak chcete, abychom dělali mléko a máslo v Paříži před Bretaní a Normandií? Pomyslete, pánové, že Bretonci mají půdu levnější, seno dostupnější, pracovní sílu za výhodnějších podmínek. Nenapovídá zdravý rozum, že je nutné vyrovnat šance ochranářským tarifem obecní daně? Žádám, aby bylo clo na mléko a máslo zvedlo na tisíc procent,

a víc, bude-li to nutné. Snídaně lidu bude trochu dražší, ale zato jak mu porostou mzdy! Uvidíme se zvedat chlévy, mlékárny, násobit stloukačky, zakládat nová odvětví. Ne že bych měl v tomto návrhu nejmenší zájem. Nejsem kravař a nechci jím být. Pohání mě jediné přání být užitečný pracujícím třídám. (Projev souhlasu.)

PETR. Jsem šťasten, že v tomto shromáždění vidím státníky tak čisté, tak osvícené, tak oddané zájmům lidu. (Bravo.) Obdivuji jejich sebezapření a nic lepšího neudělám, než že budu takový vznešený příklad napodobovat. Podporuji jejich motion a přidávám k ní zákaz vepřů z Poitou. Ne že bych chtěl být pastevcem vepřů nebo uzenářem; v tom případě by mi svědomí ukládalo povinnost se zdržet. Ale není hanebné, pánové, že jsme *poplatní* těm poitouským sedlákům, kteří mají tu drzost, přicházet až na náš vlastní trh zmocňovat se práce, kterou bychom mohli dělat sami; kteří, poté co nás zaplavili salámy a šunkami, snad od nás nic na oplátku neberou? V každém případě, kdo nám říká, že obchodní bilance není v jejich prospěch a že nejsme nuceni jim doplatit v penězích? Není jasné, že by, pokud by se poitouský průmysl implantoval do Paříže, otevřel zajištěná odbytiště pařížské práci? A pak, pánové, není dost možné, jak tak dobře říkal pan Lestiboudois[48], že nakupujeme poitouské solení ne ze svých příjmů, ale ze svých kapitálů? Kam by nás to zavedlo? Netrpme tedy, aby lační, chamtiví, proradní soupeři přišli sem prodávat věci lacino a stavěli nás do nemožnosti dělat je sami. Konšelé, Paříž nám dala svou důvěru, je na nás, abychom ji ospravedlnili. Lid je bez práce, je na nás, abychom mu nějakou vytvořili, a pokud ho bude solení stát o něco dráž, budeme mít aspoň svědomí, že jsme obětovali své zájmy zájmům mas, jak musí dělat každý dobrý konšel. (Bouřlivý potlesk.)

JEDEN HLAS. Slyším, že se mluví mnoho o chudém lidu; ale pod záminkou dávat mu práci se mu nejprve odnímá to, co stojí za víc než sama práce: dřevo, máslo a polévka.

PETR, PAVEL *a* JAN. Hlasovat! Hlasovat! Pryč s utopisty, teoretiky, generalizátory! Hlasovat! Hlasovat! (Tři návrhy jsou přijaty.)

TŘETÍ OBRAZ

O dvacet let později.

SYN. Otče, rozhodněte se, musíme opustit Paříž. Už se tu nedá žít. Práce chybí a vše je drahé.

OTEC. Mé dítě, nevíš, co stojí opustit místo, kde jsme se narodili.

SYN. Nejhorší ze všeho je zahynout v bídě.

OTEC. Jdi, synu, hledej pohostinnější zemi. Já se od tohoto hrobu, kam sestoupila tvá matka, tví bratři a sestry, nevzdálím. Těším se, že u nich najdu konečně klid, který mi byl v tomto městě zoufalství odepřen.

SYN. Odvahu, dobrý otče, najdeme práci v cizině, v Poitou, v Normandii, v Bretani. Říká se, že celý pařížský průmysl se postupně stěhuje do těch vzdálených krajů.

OTEC. To je přirozené. Když už nám nemohou prodávat dřevo a potraviny, přestaly je vyrábět nad své potřeby; čas a kapitál, které mají k dispozici, věnují tomu, aby dělaly samy to, co jsme jim dřív dodávali my.

SYN. Stejně jako v Paříži přestávají dělat krásný nábytek a krásné oděvy, aby sázely stromy, chovaly vepře a krávy. Byť mladý, viděl jsem rozsáhlé obchody, honosné čtvrti, živá nábřeží na těchto březích Seiny, nyní zarostlých loukami a houštinami.

OTEC. Zatímco se provincie pokrývá městy, Paříž se stává venkovem. Jaká strašná revoluce! A stačili tři zbloudilí konšelé, s pomocí veřejné nevědomosti, aby na nás přitáhli tuhle hroznou pohromu.

SYN. Povězte mi ten příběh, otče.

OTEC. Je velmi prostý. Pod záminkou implantovat v Paříži tři nová odvětví a dát tak potravu práci dělníků, ti muži zakázali dřevo, máslo

a maso. Přisvojili si právo své spoluobčany jimi zásobovat. Tyto předměty nejprve dosáhly přehnané ceny. Nikdo nevydělával dost, aby si je obstaral, a malý počet těch, kdo je mohli získat, vynakládali na ně celé své zisky a byli neschopní koupit cokoli jiného; všechna odvětví z této příčiny se zastavila najednou, a to tím rychleji, že provincie také už nenabízely žádná odbytiště. Bída, smrt a vystěhovalectví začaly vylidňovat Paříž.

SYN. A kdy to skončí?

OTEC. Až se Paříž stane lesem a loukou.

SYN. Ti tři konšelé museli udělat velké jmění?

OTEC. Nejprve dosáhli obrovských zisků; ale postupně byli vtaženi do společné bídy.

SYN. Jak je to možné?

OTEC. Vidíš tu ruinu, byl to velkolepý palác obklopený krásným parkem. Kdyby Paříž pokračovala v pokroku, mistr Petr by z něho dnes vybíral víc nájemného, než stojí v kapitálu.

SYN. Jak je to možné, když se zbavil konkurence?

OTEC. Konkurence na prodej zmizela, ale konkurence na nákup také zmizela a bude dál mizet, dokud se Paříž nestane holým venkovem a dokud mít Petrův les nebude mít větší hodnotu než stejná plocha lesa v Bondy. Takto monopol, jako každá nespravedlnost, nese v sobě svůj vlastní trest.

SYN. To mi není moc jasné, ale co je nesporné, je úpadek Paříže. Nejde nijak zvrátit to křivdivé opatření, které Petr a jeho kolegové nechali přijmout před dvaceti lety?

OTEC. Svěřím ti své tajemství. Zůstal jsem v Paříži kvůli tomu; zavolám si lid na pomoc. Záleží na něm, aby vrátil obecní daň na její staré základy, aby ji oddělil od oné zhoubné zásady, která se do ní naroubovala a živila se v ní jako parazitická houba.

SYN. Musíte uspět hned prvního dne.

OTEC. Och! Dílo je naopak obtížné a namáhavé. Petr, Pavel a Jan si rozumějí znamenitě. Jsou připraveni ke všemu, než by nechali vstoupit dřevo, máslo a maso do Paříže. Mají pro sebe sám lid, který jasně vidí práci, kterou mu dávají tři chráněná odvětví, který ví, kolika dřevorubcům a kravařům dávají zaměstnání, ale nemůže mít tak přesnou představu o práci, která by se rozvinula na čerstvém vzduchu svobody.

SYN. Pokud je to jen to, osvětlíte mu.

OTEC. Dítě, ve tvém věku se o ničem nepochybuje. Pokud budu psát, lid mě nebude číst; neboť k udržení svého bídného živobytí mu nestačí ani všechny hodiny. Pokud budu mluvit, konšelé mi uzavřou ústa. Lid tedy zůstane dlouho ve svém zhoubném zbloudění; politické strany, které zakládají své naděje na jeho vášních, budou se méně zabývat rozptylováním jeho předsudků než jejich využíváním. Budu mít tedy proti sobě najednou mocné dne, lid i strany. Och, vidím děsivou bouři připravenou snést se na hlavu odvážlivce, který se postaví proti křivdě tak zakořeněné v zemi.

SYN. Budete mít na své straně spravedlnost a pravdu.

OTEC. A oni budou mít na své straně sílu a pomluvu. Kdybych byl mladý! Ale věk a utrpení vyčerpaly mé síly.

SYN. Nuže, otče, to, co vám z nich zbývá, věnujte službě vlasti. Začněte tuhle osvobozovací práci a nechte mi jako dědictví úkol ji dokončit.

ČTVRTÝ OBRAZ

Agitace.

JAKUB DOBRÁK. Pařížané, žádejme reformu *obecní daně*; ať je vrácena na své původní určení. Ať je každý občan svobodný kupovat dřevo, máslo a maso, kde se mu zachce.

LID. Ať žije, ať žije SVOBODA!

PETR. Pařížané, nenechte se tím slovem svést. Co je vám po svobodě kupovat, pokud na to nemáte prostředky? A jak budete mít prostředky, pokud vám chybí práce? Může Paříž vyrábět dřevo tak lacino jako les v Bondy? Maso tak lacino jako Poitou? Máslo za tak dobrých podmínek jako Normandie? Pokud dokořán otevřete dveře těm soupeřícím výrobkům, co bude s kravaři, dřevorubci a uzenáři? Nemohou se obejít bez ochrany.

LID. Ať žije, ať žije OCHRANA!

JAKUB. Ochrana! Ale chrání vás snad, vás, dělníky? Nekonkurujete si jeden druhému? Ať tedy obchodníci s dřevem také snášejí konkurenci. Nemají právo zvyšovat zákonem cenu svého dřeva, pokud nezvedají zákonem také výši mezd. Nejste už lidem milujícím rovnost?

LID. Ať žije, ať žije ROVNOST!

PETR. Neposlouchejte toho buřiče. Zvedli jsme cenu dřeva, masa a másla, pravda; ale je to proto, abychom mohli dávat dobré mzdy dělníkům. Pohání nás dobročinnost.

LID. Ať žije, ať žije DOBROČINNOST!

JAKUB. Nechte obecní daň sloužit, pokud můžete, zvýšení mezd, nebo ji nenechte sloužit zdražení výrobků. Pařížané nežádají dobročinnost, ale spravedlnost.

LID. Ať žije, ať žije SPRAVEDLNOST!

PETR. Právě drahota výrobků přinese odrazem drahotu mezd.

LID. Ať žije, ať žije DRAHOTA!

JAKUB. Pokud je máslo drahé, není to proto, že platíte dělníky draho; není to ani proto, že máte velké zisky; je to jen proto, že Paříž je špatně umístěná pro tohle odvětví, protože jste chtěli, aby se ve městě dělalo to, co se musí dělat na venkově, a na venkově to, co se dělalo ve městě. Lid nemá víc práce, jen pracuje na něčem jiném. Nemá víc mezd, jen už nekupuje věci tak lacino.

LID. Ať žije, ať žije LACINOST!

PETR. Tenhle muž vás svádí svými krásnými frázemi. Položme otázku v její celé jednoduchosti. Není pravda, že pokud přijmeme máslo, dřevo, maso, budeme jimi zaplaveni? Zahyneme z přeplnění. Není tedy jiný prostředek k ochraně před touto invazí nového druhu než zavřít jí dveře, a k udržení ceny věcí než uměle způsobit jejich vzácnost.

NĚKOLIK OPRAVDU VZÁCNÝCH HLASŮ. Ať žije, ať žije VZÁCNOST!

JAKUB. Položme otázku v její celé pravdě. Mezi všechny Pařížany se může rozdělit jen to, co je v Paříži; pokud je méně dřeva, masa, másla, podíl každého bude menší. A je ho méně, pokud je odmítáme, než pokud je necháváme vstoupit. Pařížané, může být hojnost pro každého jen tam, kde je obecná hojnost.

LID. Ať žije, ať žije HOJNOST!

PETR. Ten muž může říkat co chce, nedokáže vám, že máte zájem snášet bezuzdnou konkurenci.

LID. Pryč, pryč s KONKURENCÍ!

JAKUB. Ten muž může deklamovat co chce, nedá vám okusit sladkost omezování.

LID. Pryč, pryč s OMEZOVÁNÍM!

PETR. Já pak prohlašuji, že pokud zbavíte chudé kravaře a vepřáře jejich obživy, pokud je obětujete teoriím, nezaručuji už za veřejný pořádek. Dělníci, mějte se před tímto mužem na pozoru. Je to agent pro-

radné Normandie, hledá svá vnuknutí v cizině. Je to zrádce, musí být pověšen. (Lid zachovává mlčení.)

JAKUB. Pařížané, všechno, co dnes říkám, jsem říkal před dvaceti lety, kdy Petr vymyslel využít obecní daně ke svému prospěchu a vaší škodě. Nejsem tedy agent Normanů. Pověste mě, pokud chcete, ale to nezabrání útlaku být útlakem. Přátelé, není to ani Jakub, ani Petr, kdo musí být zabit, ale svoboda, pokud vás děsí, nebo omezování, pokud vám působí bolest.

LID. Nevěšme nikoho a osvoboďme každého.

XIV. Něco jiného

– Co je omezení?

– Je to částečný zákaz.

– Co je zákaz?

– Je to absolutní omezení.

– Takže co se říká o jednom, platí o druhém?

– Ano, kromě míry. Mezi nimi je stejný vztah jako mezi obloukem kružnice a kružnicí.

– Pokud je tedy zákaz špatný, omezení nemůže být dobré?

– Jako nemůže být oblouk přímý, pokud je kružnice křivá.

– Jaké je společné jméno omezení a zákazu?

– Ochrana.

– Jaký je konečný účinek ochrany?

– Vyžadovat od lidí *více práce pro stejný výsledek*.

– Proč lidé tolik lpějí na ochranném režimu?

– Protože svoboda, která má přinést stejný výsledek *za menší práci*, toto zdánlivé snížení práce je děsí.

– Proč říkáte *zdánlivé*?

– Protože každá ušetřená práce může být věnována *něčemu jinému*.

– Jakému něčemu jinému?

– To nelze přesně určit a není třeba to určovat.

– Proč?

– Protože pokud by součet uspokojení dnešní Francie bylo možno získat se snížením o jednu desetinu v součtu její práce, nikdo nemůže určit, jaké nová uspokojení by si chtěla opatřit zbývající dispozibilní

prací. Jeden by se chtěl lépe oblékat, druhý lépe živit, tenhle lépe vzdělat, tamten se víc bavit.

– Vysvětlete mi mechanismus a účinky ochrany.

– Není to snadná věc. Před přistoupením ke složitému případu by bylo třeba ho studovat v tom nejprostším případě.

– Vezměte nejprostší případ, který chcete.

– Vzpomínáte si, jak si Robinson, který neměl pilu, počínal, aby udělal prkno?

– Ano. Pokácel strom a pak sekerou osekal kmen zprava a zleva a zúžil ho na tloušťku trámu.

– A dalo mu to hodně práce?

– Patnáct dní plně.

– A během té doby z čeho žil?

– Ze svých zásob.

– A co se stalo se sekerou?

– Byla úplně otupená.

– Výborně. Ale možná nevíte: v okamžiku, kdy chtěl zasadit první ránu sekerou, Robinson spatřil prkno vyhozené vlnami na břeh.

– Och! Šťastná shoda! Běžel ho sebrat?

– To bylo jeho první hnutí; ale zastavil se, uvažuje takto:

„Pokud půjdu pro to prkno, nebude mě to stát nic než únavu z donesení, čas sestoupit a vystoupit z útesu.

Ale pokud udělám prkno sekerou, nejprve si poskytnu práci na patnáct dní, pak opotřebuji sekeru, což mi poskytne příležitost ji opravit, a pozřu své zásoby, třetí zdroj práce, protože je bude třeba doplnit. A *práce je bohatství*. Je jasné, že bych se zruinoval, kdybych šel sebrat zbloudilé prkno. Je důležité chránit mou *osobní práci*, a dokonce, teď když o tom uvažuji, můžu si vytvořit dodatečnou práci: tím, že nohou odkopnu to prkno zpět do moře!"

– Ale ta úvaha byla absurdní!

– Budiž. Je to nicméně úvaha, kterou dělá každý národ, který se *chrání* zákazem. Odmítá prkno, které se mu nabízí výměnou za malou práci, aby si dal větší práci. Dokonce i v práci celníka vidí zisk. Je představován námahou, kterou si Robinson dal, aby odnesl zpět vlnám dárek, který mu chtěly dát. Uvažujte národ jako kolektivní bytost a nenajdete mezi jeho úvahou a úvahou Robinsonovou ani atom rozdílu.

– Nevidí Robinson, že ušetřený čas mohl věnovat *něčemu jinému*?

– Jakému *něčemu jinému*?

– Dokud má člověk před sebou potřeby a čas, má vždy *něco* dělat. Nejsem povinen přesně určovat práci, kterou mohl začít.

– Já určuji přesně tu, která mu unikala.

– A já tvrdím, že Robinson, neuvěřitelným zaslepením, zaměňoval práci s jejím výsledkem, cíl s prostředky, a já vám to dokážu…

– Prominu vám to. Jisté je, že zde máte omezující nebo zákazový systém v jeho nejprostším vyjádření. Pokud se vám v této podobě zdá absurdní, je to proto, že dvě vlastnosti výrobce a spotřebitele zde splývají v témž jednotlivci.

– Přejděte tedy k složitějšímu příkladu.

– Ochotně. Nějakou dobu poté, co se Robinson setkal s Pátkem, se spřátelili a začali pracovat společně. Ráno šli lovit šest hodin a přinášeli čtyři koše zvěře. Večer šest hodin zahradničili a získávali čtyři koše zeleniny.

Jednoho dne přirazila kánoe k *Ostrovu zoufalství*. Hezký cizinec z ní vystoupil a byl přijat ke stolu našich dvou samotářů. Ochutnal a velmi vychvaloval výrobky zahrady, a než se se svými hostiteli rozloučil, promluvil k nim takto:

„Velkorysí ostrované, bydlím v zemi mnohem bohatší na zvěř než tato, ale kde je zahradnictví neznámé. Bude pro mě snadné vám přinášet každý večer čtyři koše zvěře, pokud mi za to postoupíte jen dva koše zeleniny.“

Při těchto slovech se Robinson a Pátek vzdálili, aby se poradili, a jejich rozhovor je příliš zajímavý, než abych ho zde neuvedl *in extenso*.

PÁTEK. Příteli, co ti to připadá?

ROBINSON. Pokud přijmeme, zruinujeme se.

P. Je to tak jisté? Spočítejme to.

R. Všechno je spočítáno. Rozdrceni konkurencí, lov je pro nás ztracené odvětví.

P. Co na tom? Pokud máme zvěř.

R. Teorie! Nebude to produkt naší práce.

P. Ale ano, hergot, protože abychom ji měli, musíme dát zeleninu!

R. Co tedy získáme?

P. Čtyři koše zvěře nás stojí šest hodin práce. Cizinec nám je dává za dva koše zeleniny, které nás stojí jen tři hodiny. Zbývá nám tedy tři hodiny k dispozici.

R. Spíš řekni, které jsou odňaty naší činnosti. V tom je právě naše ztráta. *Práce je bohatství*, a pokud ztratíme čtvrtinu svého času, budeme o čtvrtinu méně bohatí.

P. Příteli, děláš obrovský omyl. Stejná zvěř, stejná zelenina, a navíc tři hodiny volné – to je pokrok, nebo žádný na tomto světě není.

R. Obecnost! Co uděláme s těmi třemi hodinami?

P. Uděláme *něco jiného*.

R. Ach! Mám tě. Nemůžeš nic přesně určit. *Něco jiného, něco jiného*, to se snadno řekne.

P. Budeme lovit ryby, zkrášlíme svou chatu, budeme číst *Bibli*.

R. Utopie! Je docela jisté, že uděláme tohle spíš než tamto?

P. Nuže, pokud nám potřeby budou chybět, odpočineme si. Není nic odpočinek?

R. Ale když člověk odpočívá, umírá hladem.

P. Příteli, jsi v začarovaném kruhu. Mluvím o odpočinku, který neubírá nic z naší zvěře ani z naší zeleniny. Pořád zapomínáš, že pro-

střednictvím našeho obchodu s cizincem nám devět hodin práce dá tolik zásob jako dnes dvanáct.

R. Je vidět, že jsi nebyl vychován v Evropě. Snad jsi nikdy nečetl *Moniteur industriel*? Byl by tě naučil tohle: „Každý ušetřený čas je čistá ztráta. Nezáleží na jedení, záleží na práci. Vše, co spotřebováváme, pokud to není přímý produkt naší práce, se nepočítá. Chceš vědět, zda jsi bohatý? Nedívej se na své uspokojení, ale na svou námahu." To by tě *Moniteur industriel* naučil. Já, který nejsem teoretik, vidím jen ztrátu našeho lovu.

P. Jaké zvláštní obrácení myšlenek! Ale…

R. Žádné *ale*. Ostatně jsou politické důvody k odmítnutí zájmových nabídek proradného cizince.

P. Politické důvody!

R. Ano. Nejprve, dělá nám tyto nabídky jen proto, že jsou pro něj výhodné.

P. Tím lépe, protože jsou výhodné i pro nás.

R. Dále, těmito směnami se dostaneme do jeho závislosti.

P. A on do naší. Budeme potřebovat jeho zvěř, on naši zeleninu, a budeme žít v dobrém přátelství.

R. Systém! Chceš, abych tě umlčel?

P. Podívej, čekám ještě na dobrý důvod.

R. Dejme tomu, že se cizinec naučí obdělávat zahradu a že jeho ostrov je úrodnější než náš. Vidíš důsledek?

P. Ano. Naše vztahy s cizincem skončí. Už nebude od nás brát zeleninu, protože ji bude mít u sebe s menší námahou. Už nám nebude nosit zvěř, protože my nebudeme mít nic, co bychom mu dali výměnou, a budeme pak přesně tam, kde chceš, abychom byli dnes.

R. Nerozvážný divochu! Nevidíš, že poté co zabije náš lov zaplavením zvěří, zabije naše zahradnictví zaplavením zeleninou.

P. Ale to bude jen tolik, kolik mu dáme *něco jiného*, to jest když najdeme *něco jiného* k výrobě s úsporou práce pro nás.

R. *Něco jiného, něco jiného!* Pořád se k tomu vracíš. Jsi v mlhavosti, příteli *Pátku*; v tvých názorech není nic praktického.

Rozhovor se dlouho vlekl a nechal každého, jak se často stává, v jeho přesvědčení. Jenže Robinson měl nad Pátkem velký vliv, jeho názor zvítězil, a když se cizinec přišel vrátit pro odpověď, Robinson mu řekl:

„Cizinče, aby váš návrh byl přijat, museli bychom si být zcela jisti ve dvou věcech:

První, že váš ostrov není bohatší na zvěř než náš; neboť nechceme bojovat než *rovnými zbraněmi*.

Druhá, že při obchodu ztratíte. Protože, jelikož v každé směně je nutně vítěz a poražený, byli bychom oklamáni, kdybyste jím nebyl vy. Co na to říkáte?"

„Nic," řekl cizinec. A dav se do smíchu, vrátil se do své kánoe.

– Povídka by nebyla špatná, kdyby Robinson nebyl tak absurdní.

– Není absurdnější než výbor z rue Hauteville.

– Och! To je něco jiného. Předpokládáte někdy samotného člověka, někdy – což vyjde nastejno – dva muže žijící v komuně. To není náš svět; dělba povolání, zásah obchodníků a peněz výrazně mění otázku.

– Komplikují to transakce, ale nemění jejich povahu.

– Jakže! Chcete srovnávat moderní obchod s prostými směnami?

– Obchod není nic jiného než množství směn; vlastní povaha směny je totožná s vlastní povahou obchodu, jako je malá práce téže povahy jako velká, jako gravitace, která tlačí atom, je téže povahy jako ta, která unáší svět.

– Takže, podle vás, úvahy tak falešné v ústech Robinsonových nejsou méně v ústech našich protekcionistů?

– Ne; jen omyl se zde lépe skrývá pod složitostí okolností.

– Nuže! Přijďte tedy k příkladu vzatému z nynějšího pořádku věcí.

– Budiž; ve Francii, vzhledem k požadavkům podnebí a zvyků, je sukno užitečná věc. Je podstatné *vyrábět ho* nebo *mít ho*?

– Krásná otázka! Abychom ho měli, musíme ho vyrábět.

– To není nutné. Abychom ho měli, je nutné, aby ho někdo dělal, to je jisté; ale není povinnost, aby ho vyrábila osoba nebo země, která ho spotřebovává. Nevyrobili jste si šaty, které vás tak dobře oblékají; Francie nevyrobila kávu, kterou snídá.

– Ale koupil jsem si své sukno a Francie svou kávu.

– Přesně, a čím?

– Penězi.

– Ale nevyrobili jste peníze, Francie taky ne.

– Koupili jsme je.

– Čím?

– Svými výrobky, které šly do Peru.

– Je to tedy ve skutečnosti vaše práce, kterou směňujete za sukno, a francouzská práce, která se směnila za kávu.

– Zajisté.

– Není tedy přísná nutnost dělat to, co se spotřebovává?

– Ne, pokud se dělá *něco jiného*, co se dává výměnou.

– Jinými slovy, Francie má dva prostředky, jak si opatřit dané množství sukna. První, vyrobit ho; druhý, dělat *něco jiného* a směnit *to něco jiného* u cizince za sukno. Z těchto dvou prostředků, který je lepší?

– Nevím.

– Není to ten, který *za určitou práci dá větší množství sukna*?

– Zdá se, že ano.

– A co je lepší pro národ: mít volbu mezi těmito dvěma prostředky, nebo aby mu zákon jeden zakázal, s rizikem, že padne právě na ten lepší?

– Zdá se mi, že je lepší pro něj mít volbu, zvláště protože v těchto věcech vždy volí dobře.

– Zákon, který zakazuje zahraniční sukno, tedy rozhoduje, že pokud Francie chce mít sukno, musí ho dělat *v naturálu*, a že má zakázá-

no dělat to *něco jiného*, s čím by mohla koupit zahraniční sukno?

– To je pravda.

– A protože zavazuje dělat sukno a zakazuje dělat *něco jiného*, právě proto, že to něco jiného by vyžadovalo méně práce (jinak by do toho nemuselo zasahovat), vyhlašuje tedy virtuálně, že za určitou práci bude mít Francie jen jeden metr sukna, bude-li ho dělat, zatímco za stejnou práci by měla dva metry, kdyby dělala *něco jiného*.

– Ale, pro Boha! Jaké něco jiného?

– Ale pro Boha! Co na tom? Mají-li volbu, udělá *něco jiného* jen tehdy, pokud je nějaké *něco jiného* na práci.

– To je možné; ale pořád mě trápí myšlenka, že nám cizinec posílá sukno a nebere nám *něco jiného*, v kterémžto případě bychom byli pěkně napálení. V každém případě je tu námitka, i podle vašeho hlediska. Souhlasíte, že Francie udělá tohle *něco jiného* k výměně za sukno s menší prací, než kdyby dělala sukno sama.

– Bezpochyby.

– Bude tedy určité množství její práce postiženo nečinností.

– Ano, ale aniž by byla hůře oblečená, malá okolnost, která tvoří celý omyl. Robinson ji ztrácel ze zřetele; naši protekcionisté ji nevidí nebo ji zatajují. Zbloudilé prkno také postihlo nečinností, na patnáct dní, Robinsonovu práci, pokud aplikovanou na výrobu prkna, ale aniž by o něj byl připraven. Rozlišujte tedy mezi těmito dvěma druhy snížení práce ten, který má za následek *strádání*, a ten, který má za příčinu *uspokojení*. Tyto dvě věci jsou velmi různé, a pokud je ztotožňujete, uvažujete jako Robinson. V nejsložitějších případech, stejně jako v nejprostších, sofisma spočívá v tomto: *Posuzovat užitečnost práce podle její délky a intenzity, a ne podle jejích výsledků*; což vede k této ekonomické policii: *Snižovat výsledky práce s cílem zvýšit její délku a intenzitu*[49].

XV. Malý arzenál zastánce svobodného obchodu

– Pokud se vám řekne: Nejsou žádné absolutní zásady. Zákaz může být špatný a omezení dobré.

Odpovězte: Omezení *zakazuje* vše, co brání vstoupit.

– Pokud se vám řekne: Zemědělství je živitelská matka země.

Odpovězte: Co živí zemi, není přesně zemědělství, nýbrž *obilí*.

– Pokud se vám řekne: Základem obživy lidu je zemědělství.

Odpovězte: Základem obživy lidu je *obilí*. Proto zákon, který umožňuje získat zemědělskou prací *dva* hektolitry obilí na úkor *čtyř* hektolitrů, které by bez něj získala stejná průmyslová práce, zdaleka ne že by byl zákonem obživy, je zákonem vyhladovění.

– Pokud se vám řekne: Omezení dovozu zahraničního obilí vede k více pěstování a tedy k větší vnitřní výrobě.

Odpovězte: Vede k setí na skalách hor a na písku moře. Dojit krávu a dojit stále dá víc mléka; vždyť kdo může říct okamžik, kdy se už neobjeví kapka? Jenže ta kapka přijde draho.

– Pokud se vám řekne: Ať je chléb drahý, a zemědělec zbohatlý obohatí průmyslníka.

Odpovězte: Chléb je drahý, když ho je málo, což může udělat jen chudé, nebo chcete-li, *hladovějící bohaté*.

– Pokud trvá a řekne: Když chléb zdražuje, mzdy stoupají.

Odpovězte ukazujíc, v dubnu 1847, pět šestin dělníků závislých na almužně.

– Pokud se vám řekne: Zisky dělníků musí následovat drahotu obživy.

Odpovězte: To je totéž, co říct, že v lodi bez zásob má každý tolik sucharu, ať jich je, nebo ne.

– Pokud se vám řekne: Je třeba zajistit dobrou cenu tomu, kdo prodává obilí.

Odpovězte: Budiž; ale pak je třeba zajistit dobrou mzdu tomu, kdo ho kupuje.

– Pokud se vám řekne: Vlastníci, kteří dělají zákon, zvedli cenu chleba, aniž se starali o mzdy, protože vědí, že když chléb zdraží, mzdy stoupají *zcela přirozeně*.

Odpovězte: Podle této zásady, až budou dělníci dělat zákon, nehaňte je, pokud stanoví dobrou výši mezd, aniž se budou starat o ochranu obilí, neboť vědí, že pokud jsou mzdy vysoké, obživa *zcela přirozeně* zdraží.

– Pokud se vám řekne: Co tedy dělat?

Odpovězte: Být spravedlivý ke všem.

– Pokud se vám řekne: Je podstatné, aby velká země měla železářský průmysl.

Odpovězte: Podstatnější je, aby ta velká země *měla železo*.

– Pokud se vám řekne: Je nezbytné, aby velká země měla soukenický průmysl.

Odpovězte: Nezbytnější je, aby v té velké zemi občané *měli sukno*.

– Pokud se vám řekne: Práce je bohatství.

Odpovězte: To je falešné.

A jako rozvíjení dodejte: Pouštění žilou není zdraví; a důkazem, že není zdraví, je, že má za cíl ho vrátit.

– Pokud se vám řekne: Nutit lidi orat skály a získávat unci železa z metrického centu rudy znamená zvětšit jejich práci a tím i jejich bohatství.

Odpovězte: Nutit lidi kopat studny a zakazovat jim vodu z řeky znamená zvětšit jejich *zbytečnou* práci, ale ne jejich bohatství.

– Pokud se vám řekne: Slunce dává teplo a světlo bez odměny.

Odpovězte: Tím lépe pro mě, nestojí mě nic vidět jasně.

– A pokud vám odpoví: Průmysl obecně ztrácí to, co byste zaplatil za osvětlení.

Odvětněte: Ne; protože když jsem slunci nic nezaplatil, co mi ušetří, mi slouží k zaplacení oděvů, nábytku a svíček.

– Stejně, pokud se vám řekne: Ti darebáci Angličané mají kapitály *umořené*.

Odpovězte: Tím lépe pro nás, nebudou nám účtovat úrok.

– Pokud se vám řekne: Ti proradní Angličané nalézají železo a uhlí ve stejném nalezišti.

Odpovězte: Tím lépe pro nás, nenechají si nic platit za sblížení.

– Pokud se vám řekne: Švýcaři mají tučné pastviny, které stojí málo.

Odpovězte: Výhoda je pro nás, neboť budou od nás žádat menší množství naší práce, aby dodali motory našemu zemědělství a jídlo našim žaludkům.

– Pokud se vám řekne: Krymská půda nemá hodnotu a neplatí daně.

Odpovězte: Zisk je pro nás, kteří kupujeme obilí osvobozené od těchto břemen.

– Pokud se vám řekne: Polští nevolníci pracují bez mzdy.

Odpovězte: Neštěstí je pro ně a zisk pro nás, neboť jejich práce je odečtena od ceny obilí, které nám jejich páni prodávají.

– Konečně, pokud se vám řekne: Ostatní národy mají nad námi spoustu výhod.

Odpovězte: Směnou jsou nuceni nás na nich nechat podílet se.

– Pokud se vám řekne: Se svobodou budeme zaplaveni chlebem, hovězím po módě, uhlím a kabáty.

Odpovězte: Nebudeme mít ani hlad, ani chlad.

– Pokud se vám řekne: Čím budeme platit?

Odpovězte: Ať vás to neznepokojuje. Pokud jsme zaplaveni, znamená to, že jsme mohli platit, a pokud nemůžeme platit, nebudeme

zaplaveni.

– Pokud se vám řekne: Připustil bych svobodný obchod, kdyby cizinec, nesa nám jeden výrobek, bral si jiný; ale odnese naše peníze.

Odpovězte: Peníze stejně jako káva nerostou na polích Beauce a nevycházejí z dílen v Elbeufu. Pro nás platit cizinci penězi je totéž co platit mu kávou.

– Pokud se vám řekne: Jezte maso.

Odpovězte: Nechte je vstoupit.

– Pokud se vám řekne, jako *Presse*: Když nemáme na chléb, musíme kupovat hovězí.

Odpovězte: Rada stejně moudrá jako ta, kterou pan Vautour dal svému nájemníkovi:

> Když nemáš na nájem,
> měj svůj vlastní dům.

– Pokud se vám řekne, jako *Presse*: Stát musí lid učit, proč a jak musí jíst hovězí.

Odpovězte: Ať stát jen nechá vstoupit hovězí, a co se týká jeho jedení, nejcivilizovanější lid na světě je dost velký kluk, aby se to naučil bez učitele!

– Pokud se vám řekne: Stát musí vše vědět a vše předvídat, aby vedl lid, a lid se jen má nechat vést.

Odpovězte: Je stát mimo lid a lidská prozíravost mimo lidstvo? Archimédes mohl opakovat každý den svého života: „S pákou a bodem opory pohnu světem," a nebyl by jím pohnul, protože mu chyběl bod opory a páka. Bodem opory státu je národ, a není nic nerozumnějšího než zakládat tolik nadějí na státu, to jest předpokládat kolektivní vědu a prozíravost poté, co jsme postavili jako fakt osobní pošetilost a neprozíravost.

– Pokud se vám řekne: Můj Bože! Nežádám milost, ale jen clo na obilí a maso, které kompenzuje těžké daně, kterým je Francie podrobena; prosté drobné clo rovné tomu, co tyto daně přidávají k nákladové ceně mého obilí.

Odpovězte: Tisíckrát pardon, ale i já platím daně. Pokud tedy ochrana, kterou si odhlasováváte, má za účinek zatížit pro mě vaše obilí přesně o váš podíl na daních, váš sladký požadavek směřuje k ničemu menšímu než ustavit mezi námi tuhle vámi formulovanou dohodu: „Vzhledem k tomu, že veřejná břemena jsou tíživá, já, prodavač obilí, nezaplatím nic, a ty, můj sousede kupující, zaplatíš dva podíly, totiž svůj a můj." Prodavači obilí, můj sousede, můžeš mít na své straně sílu; ale rozhodně nemáš na své straně rozum.

– Pokud se vám řekne: Je přesto velmi tvrdé pro mě, který platím daně, bojovat na svém vlastním trhu s cizincem, který je neplatí.

Odpovězte:

1. Nejdřív, není to *váš* trh, ale *náš* trh. Já, který žiji z obilí a platím za ně, musím být počítán za něco;
2. Málo cizinců v dnešní době je osvobozených od daní;
3. Pokud vám daň, kterou odhlasováváte, vrací, v silnicích, kanálech, bezpečí atd., víc než vás stojí, nejste ospravedlněni odmítnout, na mé náklady, konkurenci cizinců, kteří daň neplatí, ale nemají ani bezpečí, silnice, kanály. Totéž co říct: Žádám kompenzační clo, protože mám krásnější šaty, silnější koně, lepší pluh než ruský oráč;
4. Pokud daň nevrací, co stojí, nehlasujte pro ni;
5. A konec konců, po odhlasování daně, chcete se jí vyhnout? Vymyslete systém, který ji přenese na cizince. Jenže celní sazebník přenáší váš podíl na mě, který už mám svůj až dost.

– Pokud se vám řekne: U Rusů je svoboda obchodu nutná *k výhodné směně jejich výrobků*. (Mínění pana Thierse v kabinetech, duben 1847.)

Odpovězte: Svoboda je nutná všude a ze stejného důvodu.

– Pokud se vám řekne: Každá země má své potřeby. Podle toho *je třeba jednat*. (Pan Thiers.)

Odpovězte: Podle toho *jedná sama od sebe*, když se jí v tom nebrání.

– Pokud se vám řekne: Protože nemáme plechy, je nutné povolit jejich dovoz. (Pan Thiers.)

Odpovězte: Mnohokrát děkuji.

– Pokud se vám řekne: Je nutná náklad pro obchodní loďstvo. Nedostatek nákladu při návratu způsobuje, že naše loďstvo nemůže soutěžit se zahraničním loďstvem. (Pan Thiers.)

Odpovězte: Když se chce vše dělat doma, nelze mít náklad ani při odjezdu, ani při návratu. Je stejně absurdní chtít loďstvo se zákazovým režimem, jako by bylo absurdní chtít vozy tam, kde by byly zakázány všechny přepravy.

– Pokud se vám řekne: Dejme tomu, že je ochrana nespravedlivá, všechno se podle ní uspořádalo; jsou tam vložené kapitály, nabytá práva; nelze z toho vyjít bez utrpení.

Odpovězte: Každá nespravedlnost prospívá někomu (snad kromě omezování, které dlouhodobě neprospívá nikomu); argumentovat zmatkem, který způsobuje ukončení nespravedlnosti tomu, kdo z ní profituje, znamená říct, že nespravedlnost, jen proto, že existovala chvíli, musí být věčná.

XVI. Pravá ruka a levá ruka

(ZPRÁVA KRÁLI.)

SIRE,

Když vidíme ty muže *Svobodného obchodu*, jak drze šíří svou nauku, hájí, že právo kupovat a prodávat je obsaženo v právu vlastnictví (drzost, kterou pan Billault zdůraznil jako skutečný advokát), je dovoleno pociťovat vážné obavy o osud *národní práce*; neboť co udělají Francouzi se svými pažemi a svým rozumem, až budou svobodní?

Správa, kterou jste poctil svou důvěrou, se musela zabývat tak vážnou situací a hledat ve své moudrosti *ochranu*, kterou by bylo možno nahradit tu, která se zdá kompromitovaná: NAVRHUJE VÁM ZAKÁZAT VAŠIM VĚRNÝM PODDANÝM UŽÍVÁNÍ PRAVÉ RUKY.

Sire, nekřivdete nám myšlením, že jsme lehkomyslně přijali opatření, které se na první pohled může zdát bizarní. Hluboké studium *ochranného režimu* nám odhalilo tento sylogismus, na němž celý spočívá:

Čím víc se pracuje, tím víc je člověk bohatý;

Čím víc obtíží je nutno překonat, tím víc se pracuje;

Ergo, čím víc obtíží je nutno překonat, tím víc je člověk bohatý.

Co je totiž *ochrana* než důmyslné použití tohoto uvažování ve formě tak sevřené, že by odolalo i vtipu samotného pana Billaulta?

Zosobněme zemi. Považujme ji za kolektivní bytost s třiceti miliony úst, a tedy přirozeně se šedesáti miliony paží. Zde dělá hodiny, které zamýšlí v Belgii vyměnit za deset metrických centů železa. Ale my mu říkáme: Udělej si železo sám. „Nemohu," odpovídá, „stálo by mě to

příliš mnoho času, neudělal bych pět metrických centů, zatímco dělám hodiny." „Utopisto!" odpovídáme, „právě proto ti zakazujeme dělat hodiny a nařizujeme ti dělat železo. Nevidíš, že ti tvoříme práci?"

Sire, Vaší bystrosti neunikne, že je to přesně, jako bychom zemi říkali: *Pracuj levou rukou, a ne pravou.*

Vytvářet překážky, aby práce měla příležitost se rozvinout, taková je zásada *omezování*, která umírá. Je to i zásada *omezování*, které se zrodí. Sire, takto nařídit není inovovat, je to vytrvávat.

Pokud jde o účinnost opatření, je nesporná. Je nesnadné, mnohem nesnadnější, než si lidé myslí, provést levou rukou to, co bylo zvykem dělat pravou. Přesvědčíte se, Sire, pokud se laskavě sklopíte k vyzkoušení našeho systému na úkonu vám běžném, jako je například míchání karet. Můžeme si tedy pochlebovat, že otevíráme práci neomezené pole.

Když dělníci všeho druhu budou redukováni na svou levou ruku, představme si, Sire, obrovský počet, který bude třeba, aby čelil celku dnešní spotřeby, předpokládaje ji neměnnou, což vždycky děláme, když porovnáváme systémy výroby. Taková obrovská poptávka po pracovní síle nemůže než způsobit značný růst mezd a chudoba ze země zmizí jako kouzlem.

Sire, Vaše otcovské srdce se zaraduje při myšlence, že se dobrodiní nařízení rozšíří i na tu zajímavou část velké rodiny, jejíž osud vzbuzuje všechen Váš zájem. Jaký je osud žen ve Francii? Odvážnější pohlaví, zocelené únavou, je neznatelně vyhání ze všech povolání.

Dříve měly zdroj v loterijních kancelářích. Byly zavřeny nelítostnou filantropií; a pod jakou záminkou? „Abychom ušetřili," říkala, „halíř chudého." Běda, získal někdy chudý z mince požitky tak sladké a nevinné, jako byly ty, které pro něj obsahovala tajemná urna štěstěny? Odříznutý od všech slastí života, když dával čtrnáct dní den po dni cenu dne práce na *kvaterno slepé*, kolik rozkošných hodin nevnášel do nitra své rodiny? Naděje měla stále své místo u domácího krbu. Pod-

kroví se zalidňovalo iluzemi: žena si slibovala zastínit své sousedky leskem svého oblečení, syn se viděl bubenickým majorem, dcera cítila, že je unášena k oltáři pod paží svého snoubence.

Je to pořád něco, snít krásný sen!

Och! Loterie byla poezií chudého, a my jsme ji nechali uniknout!

Když loterie zemřela, jaké prostředky máme, abychom opatřili pro naše chráněnky? Tabák a poštu.

Tabák, budiž; dělá pokroky, díky nebi a vybraným zvykům, které majestátní příklady velmi obratně prosadily v naší elegantní mládeži.

Ale pošta!... Nic neřekneme, bude předmětem zvláštní zprávy.

Kromě tabáku tedy, co zbývá vašim poddankám? Jen vyšívání, pletení a šití, smutné prostředky, které barbarská věda, mechanika, stále víc omezuje.

Ale jakmile se objeví vaše nařízení, jakmile budou pravé ruce useknuty nebo přivázány, všechno změní tvář. Dvacetkrát, třicetkrát víc vyšívaček, hladičů a žehlířek, prádelnic, švadlen a výrobkyň košil nebude stačit spotřebě (hanba tomu, kdo si tím myslí špatné) království; vždy ji předpokládaje neměnnou, podle našeho způsobu uvažování.

Pravda, tenhle předpoklad mohou zpochybnit chladní teoretikové, protože šaty budou dražší, a košile taky. Totéž říkají o železu, které Francie čerpá z našich dolů, srovnáno s tím, které by mohla *sbírat* na našich stráních. Tenhle argument tedy není přijatelnější proti *levačství* než proti *ochraně*; neboť tahle drahota je sama výsledkem a znamením přebytku úsilí a práce, který je právě základem, na němž, v jednom i druhém případě, chceme založit prosperitu pracující třídy.

Ano, uděláme si dojímavý obraz prosperity krejčovského průmyslu. Jaký pohyb! Jaká aktivita! Jaký život! Každý šat zaměstná sto prstů místo deseti. Nebude už žádná lenivá dívka, a nemusíme, Sire, poukazovat na morální důsledky této velké revoluce. Nejen že bude víc za-

městnaných dívek, ale každá z nich bude vydělávat víc, protože nebudou stačit poptávce; a pokud se konkurence ještě projeví, nebude to už mezi dělnicemi, které dělají šaty, ale mezi krásnými dámami, které je nosí.

Vidíte, Sire, že náš návrh není jen v souladu s ekonomickými tradicemi vlády, je v podstatě i morální a demokratický.

K ocenění jeho účinků předpokládejme, že je uskutečněn, přenesme se myšlenkově do budoucnosti; představme si systém v chodu po dvaceti letech. Lenost je ze země vyhoštěna; blahobyt a svornost, spokojenost a mravnost pronikly s prací do všech rodin; žádná bída, žádná prostituce. Levá ruka jsouc velmi levá k díle, práce je v nadbytku a odměna je uspokojivá. Všechno se podle toho uspořádalo; dílny se tomu úměrně zalidnily. Není pravda, Sire, že kdyby najednou utopisté přišli žádat svobodu pravé ruky, vrhli by zemi do úzkosti? Není pravda, že by ta údajná reforma rozvrátila všechny existence? Náš systém je tedy dobrý, protože ho nelze zničit bez bolestí.

A přece máme smutnou předtuchu, že se jednoho dne utvoří (tak velká je lidská zvrácenost!) sdružení pro svobodu pravých rukou.

Zdá se nám už, že slyšíme ty svobodně-pravoruké mluvit v salónu Montesquieu touto řečí:

> „Lide, myslíš si, že jsi bohatší, protože ti vzali používání jedné ruky; vidíš jen přírůstek práce, který ti z toho připadne. Ale podívej se také na drahotu, která z toho vyplývá, na vynucené snížení veškeré spotřeby. Tohle opatření nerozmnožilo pramen mezd, kapitál. Vody, které tekou z této velké nádrže, jsou vedeny do jiných kanálů, jejich objem se nezvětšil, a konečný výsledek je pro národ v celku ztráta blaha rovná všemu, co miliony pravých rukou mohou vyrobit víc než stejný počet levých rukou. Spojme se tedy, a za cenu několika nevyhnutelných zmatků získejme právo pracovat všema rukama."

Naštěstí, Sire, se utvoří *sdružení na obranu práce levou rukou*, a *Sinistristé* nebudou mít žádnou námahu zredukovat na nic všechny ty obecnosti a idealizmy, předpoklady a abstrakce, snění a utopie. Stačí jim vyzvednout *Moniteur industriel* z roku 1846: najdou v něm, proti *svobodě směn*, hotové argumenty, které tak zázračně rozdrtí *svobodu pravé ruky*, že jim bude stačit nahradit jedno slovo druhým.

> „Pařížská liga pro *svobodu obchodu* nepochybovala o podpoře dělníků. Jenže dělníci už nejsou lidé, které lze vodit za nos. Mají oči otevřené a znají politickou ekonomii lépe než naši patentovaní profesoři… *Svoboda obchodu*, odpověděli, by nám vzala naši práci, a práce je naše skutečné, velké, svrchované vlastnictví: *s prací, s mnoha prací, cena zboží není nikdy nedostupná*. Ale bez práce, i kdyby chléb stál jen sous za libru, dělník je nucen zemřít hlady. A vaše nauky, místo aby zvětšily nynější objem práce ve Francii, ji zmenší, to jest přivedou nás k bídě." (Číslo z 13. října 1846.)

> „Když je příliš mnoho zboží k prodeji, jeho cena klesá, pravda; ale protože mzda klesá, když zboží ztrácí na hodnotě, vyplývá z toho, že místo abychom byli ve stavu kupovat, nemůžeme už nic kupovat. Právě tehdy, když je zboží za bídnou cenu, je dělník nejnešťastnější." (Gauthier de Rumilly, *Moniteur industriel* ze 17. listopadu.)

Nebude od věci, aby *Sinistristé* vložili několik hrozeb mezi své krásné teorie. Zde model:

> „Jakže! Chcete nahradit práci pravou rukou prací levou a tak přivodit vynucené snížení, ne-li zrušení mzdy, jediného zdroje téměř celého národa!
>
> A to ve chvíli, kdy neúplné sklizně už ukládají pracujícímu tíživé oběti, zneklidňují ho stran jeho budoucnosti, činí ho přístupnějším špatným radám a hotovým vybočit z toho tak moudrého chování, které dosud dodržoval!"

Máme důvěru, Sire, že díky tak učeným úvahám, pokud dojde k zápasu, vyjde z něho levá ruka vítězně.

Snad se také utvoří sdružení s cílem zkoumat, zda pravá ruka a levá ruka obě nejsou v neprávu, a zda není mezi nimi třetí ruka, aby vše usmířila.

Po tom, co označí *Dextéristy* jako svedené *zdánlivou liberalitou zásady, jejíž přesnost zkušenost ještě neověřila*, a *Sinistristy* jako zakopávající se v nabytých pozicích:

> „A popírá se," řekne, „že by byla třetí strana k přijetí uprostřed sporu! A nevidí se, že dělníci se musí bránit zároveň i proti těm, kteří nechtějí nic měnit na stávající situaci, protože v ní nalézají výhodu, i proti těm, kdo sní o ekonomickém převratu, jehož rozsah ani dosah nespočítali!" (*National* ze 16. října.)

Nechceme však před Vaším Veličenstvem skrývat, Sire, že náš projekt má zranitelnou stránku. Mohou nám říct: Za dvacet let budou všechny levé ruce stejně obratné jako jsou nyní pravé, a nebudete už moci počítat s *levačstvím*, aby se zvětšila národní práce.

Na to odpovídáme, že podle učených lékařů má levá část lidského těla přirozenou slabost zcela uklidňující pro budoucnost práce.

A konec konců, souhlaste, Sire, s podpisem nařízení, a velký princip zvítězí: *Veškeré bohatství pochází z intenzity práce*. Bude pro nás snadné rozšířit a různit jeho uplatnění. Nařídíme například, že nebude dovoleno pracovat než nohou. Není to nemožnější (protože se to vidělo) než tahat železo z bahna Seiny. Dokonce byli viděni muži, kteří psali zády. Vidíte, Sire, že prostředky zvětšit národní práci nám nebudou chybět. V zoufalství nám zbývá neomezený zdroj amputací.

Konečně, Sire, pokud by tahle zpráva nebyla určená k zveřejnění, obrátili bychom Vaši pozornost na velký vliv, který jsou všechny systémy obdobné tomu, který Vám předkládáme, svou povahou dát mužům moci. Ale to je látka, kterou si vyhrazujeme pojednat v soukromé radě.

XVII. Nadvláda prací

„Stejně jako v době války dochází k nadvládě převahou zbraní, lze v době míru dojít k nadvládě převahou práce?"

Tato otázka je nejvyššího zájmu v době, kdy se zdá nepochybovat, že na poli průmyslu, stejně jako na bitevním poli, *silnější drtí slabšího*.

Aby to tak bylo, muselo by být mezi prací, která se vykonává na věcech, a násilím, které se vykonává na lidech, objeveno nějaké smutné a odrazující podobenství; neboť jak by tyto dva druhy činů byly totožné ve svých účincích, kdyby byly protikladné ve své povaze?

A pokud je pravda, že v průmyslu stejně jako ve válce je nadvláda nutným výsledkem převahy, co máme co dělat s pokrokem, s hospodářskou politikou, protože jsme ve světě, kde vše bylo uspořádáno tak, Prozřetelností, že týž účinek, útlak, osudově plyne z nejprotikladnějších zásad?

Ohledně zcela nové politiky, do níž svoboda obchodu zavádí Anglii, mnoho lidí vznáší tuto námitku, která zaměstnává, přiznávám, nejupřímnější mysli: „Dělá Anglie něco jiného než pronásledování téhož cíle jiným prostředkem? Neusiluje stále o universální nadvládu? Jistá si převahou svých kapitálů a své práce, nevolá volnou konkurenci, aby zdusila kontinentální průmysl, vládla jako svrchovaná a získala privilegium živit a oblékat zruinované národy?"

Bylo by pro mě snadné dokázat, že tyto obavy jsou chimerické; že naše údajná méněcennost je značně přehnaná; že není žádné z našich velkých odvětví, které by nejen neodolávalo, ale i se nerozvíjelo pod působením vnější konkurence, a že jejím neomylným účinkem je při-

nést vzrůst obecné spotřeby, schopný absorbovat jak výrobky zvenčí, tak zevnitř.

Dnes chci na námitku útočit čelně, nechávajíc jí veškerou její sílu a všechnu výhodu terénu, který si vybrala. Odkládajíc stranou Angličany a Francouze, zkoumám obecně, zda, i když svou převahou v nějakém odvětví průmyslu národ zdusí obdobný průmysl jiného národa, ten první udělal krok k nadvládě a ten druhý ke závislosti; jinými slovy, zda oba na operaci negetinou, a zda to není ten poražený, kdo získává víc.

Pokud ve výrobku vidíme jen *příležitost práce*, je jisté, že obavy protekcionistů jsou založené. Uvažovat železo například jen v jeho vztazích s majiteli železáren, mohli bychom se bát, že konkurence země, kde by bylo darem přírody, by uhasila vysoké pece v jiné zemi, kde by byl nedostatek rudy a paliva.

Je to ale úplný pohled na předmět? Má železo vztahy jen s těmi, kdo ho vyrábějí? Je cizí těm, kdo ho používají? Je jeho konečné, jediné určení být vyrobeno? A pokud je užitečné, ne proto, že je příležitostí práce, nýbrž pro vlastnosti, které má, pro četné služby, k nimž ho tvrdost a tažnost činí vhodným, nevyplývá z toho, že cizinec nemůže snížit jeho cenu, i do té míry, že brání jeho výrobě u nás, aniž by nám udělal víc dobra, co se posledního ohledu týká, než zla, co se prvního ohledu týká?

Mějme na zřeteli, že je spousta věcí, které nám cizinci, přírodními výhodami, kterými jsou obklopeni, brání vyrábět přímo, a v jejichž ohledu jsme postaveni *ve skutečnosti* do hypotetické pozice, kterou zkoumáme ohledně železa. Nevyrábíme u nás ani čaj, ani kávu, ani zlato, ani stříbro. Znamená to, že naše práce v hromadě je proto zmenšena? Ne, jen pro vytvoření protihodnoty těchto věcí, k jejich získání výměnou odloučíme ze své obecné práce *menší* část, než by bylo třeba na jejich vyrobení námi samými. Zbývá nám víc k věnování jiným uspokojením. Jsme bohatší; tím silnější. Vše, co mohlo udělat

vnější soupeření, i v případech, kdy nám absolutně zakazuje určitou formu práce, je ji ušetřit, zvýšit naši výrobní moc. Je to pro cizince cesta *nadvlády*?

Pokud by se ve Francii našlo zlaté naleziště, z toho ještě nevyplývá, že bychom měli zájem je těžit. Je dokonce jisté, že by se podnikání mělo opustit, pokud by každá unce zlata absorbovala víc z naší práce, než unce zlata koupená v Mexiku za sukno. V tom případě by bylo lepší pokračovat vidět své doly ve svých dílnách. Co je pravda o zlatu, je pravda o železu.

Iluze vyplývá z toho, že se nevidí jedna věc. A to, že zahraniční převaha nikdy nebrání domácí práci jinak než v určité podobě a činí ji zbytečnou v této podobě jen tak, že nám dává k dispozici samotný výsledek takto zrušené práce. Pokud by lidé žili pod zvonem, pod vrstvou vody, a museli by si opatřovat vzduch činností pumpy, byl by zde ohromný zdroj práce. Zasáhnout do této práce, *nechávajíc lidi v této situaci*, by znamenalo způsobit jim strašnou škodu. Ale pokud práce přestane jen proto, že nutnost už není, protože lidé jsou postaveni do jiného prostředí, kde se vzduch bez úsilí dostává do kontaktu s jejich plícemi, pak ztráta této práce není nijak politováníhodná, kromě očí těch, kdo tvrdošíjně oceňují v práci jen samu práci.

Právě tuhle povahu práce postupně ničí stroje, svoboda obchodu, pokrok ve všem; ne užitečnou práci, ale práci, která se stala zbytečnou, nadbytečnou, bez předmětu, bez výsledku. Naproti tomu ochrana ji dává zpět do chodu; staví nás zpět pod vrstvu vody, aby nám poskytla příležitost pumpovat; nutí nás žádat zlato z nedostupného národního dolu spíš než od našich národních dílen. Celý její účinek je v tomto slovu: *ztráta sil*.

Rozumí se, že mluvím zde o obecných účincích, a ne o přechodných narazech, které způsobuje přechod ze špatného systému do dobrého. Chvilkový zmatek nutně doprovází každý pokrok. Může to být

důvod ke zmírnění přechodu; není to důvod systematicky zakázat každý pokrok, tím méně ho neuznat.

Představují nám průmysl jako zápas. To není pravda, nebo je to pravda jen tehdy, pokud se omezíme na úvahu každého odvětví v jeho účincích na jiné podobné odvětví, oddělujíc je obě myšlenkově od zbytku lidstva. Ale je tu něco jiného; jsou tu účinky na spotřebu, na obecné blaho.

Proto není dovoleno přirovnávat, jak se dělá, práci k válce.

Ve válce *silnější drtí slabšího*.

V práci *silnější sděluje sílu slabšímu*. To radikálně ničí analogii.

Angličané mohou být silní a obratní, mít ohromné a *umořené* kapitály, mít k dispozici dvě velké výrobní síly, železo a oheň; to vše se překládá do *levnosti* výrobku. A kdo získává z levnosti výrobku? Ten, kdo ho kupuje.

Není v jejich moci absolutně zničit nějakou část naší práce. Vše, co mohou dělat, je učinit ji zbytečnou pro získaný výsledek, dát vzduch zároveň, co odstraňují pumpu, zvětšit tím naši disponibilní sílu, a učinit, pozoruhodná věc, jejich údajnou nadvládu tím nemožnější, čím více by jejich převaha byla nespornější.

Takto docházíme přísnou a utěšující demonstrací k závěru, že *práce* a *násilí*, tak protikladné svou povahou, nejsou méně protikladné, ať říkají cokoli protekcionisté a socialisté, svými účinky.

Stačilo nám k tomu rozlišit mezi prací *zrušenou* a prací *ušetřenou*.

Mít méně železa, *protože* se pracuje méně, nebo mít víc železa, *přestože* se pracuje méně, jsou věci víc než různé; jsou protikladné. Protekcionisté je zaměňují, my je nezaměňujeme. To je vše.

Je dobré se o jedné věci přesvědčit. Pokud Angličané uvedli v chod mnoho aktivity, práce, kapitálů, inteligence, přírodních sil, není to pro naše krásné oči. Je to proto, aby si dali mnoho uspokojení výměnou za své výrobky. Chtějí určitě dostat aspoň tolik, kolik dávají, a *vyráběji u sebe platbu za to, co kupují jinde*. Pokud nás tedy zaplavují svými vý-

robky, znamená to, že chtějí být zaplaveni našimi. V tomto případě je nejlepší prostředek, jak jich mít mnoho pro sebe, být svobodní vybírat si pro získání mezi dvěma postupy: přímou výrobou, nepřímou výrobou. Veškerý britský machiavelismus nás nedonutí udělat špatnou volbu.

Přestaňme tedy dětinsky přirovnávat průmyslovou konkurenci k válce; falešné přirovnání, které všechno, co má svůdného, bere z toho, že se oddělí dvě soupeřící odvětví, aby se posoudily účinky konkurence. Jakmile se do výpočtu vezme účinek na obecný blahobyt, analogie zmizí.

V bitvě ten, kdo je zabit, je skutečně zabit, a armáda je o tolik slabší. V průmyslu, továrna podlehne, jen pokud souhrn národní práce nahradí to, co vyráběla, *s přebytkem*. Představme si stav věcí, kde za jednoho muže zůstavšího na dlažbě vzniknou dva plní síly a elánu. Pokud je planeta, kde se věci dějí takto, musí se připustit, že válka tam probíhá za podmínek tak odlišných od těch, které vidíme zde dole, že si ani nezaslouží to jméno.

A to je právě rozlišovací rys toho, co se tak nevhodně nazvalo *průmyslová válka*.

Ať Belgičané a Angličané snižují cenu svého železa, pokud mohou; ať ji snižují ještě a stále, až ji zruší. Mohou tím uhasit jednu z našich vysokých pecí, zabít jednoho z našich vojáků; ale vyzývám je, aby zabránili tomu, že okamžitě, a *nutným* důsledkem této levnosti samé, tisíc jiných odvětví ožije, rozvine se, výnosnějších než odvětví vyřazené z boje.

Uzavřeme, že nadvláda prací je nemožná a protimluvná, protože každá převaha, která se projeví u jednoho národa, se překládá do levnosti a vede jen k předání síly všem ostatním. Vykažme z politické ekonomie všechny ty výrazy vypůjčené ze slovníku bitev: *Bojovat rovnými zbraněmi*, *porazit*, *drtit*, *dusit*, *být poražen*, *invaze*, *poplatek*. Co znamenají tyto obraty? Zmáčkněte je, a nic z nich nevyjde… Mýlíme

se, vyjdou z nich absurdní omyly a zhoubné předsudky. To jsou slova, která brání splývání národů, jejich pokojnému, universálnímu, nerozlučnému spojenectví a pokroku lidstva[50]!

Poznámky překladatele

1. Tato Bastiatova poznámka dala později vzniknout jeho nejslavnějšímu pamfletu *Co je vidět a co není vidět* (1850). Poznámka vydavatele.
2. Poznámka vydavatele: Autor znění této věty opravil v pozdějším díle. Viz *Ekonomické harmonie*, kapitola jedenáctá.
3. Poznámka autora: Francouzština nemá podstatné jméno pro opak slova *drahota* (anglicky *cheapness*). Je docela pozoruhodné, že lidový cit vyjadřuje tuto myšlenku opisem: výhodný trh, *bon marché* („levný trh"). Zastánci dovozních zákazů by měli ten obrat změnit. Vyjadřuje celý ekonomický systém, který je proti nim.
4. Poznámka vydavatele: Autor to téma rozvedl obšírněji v jedenácté kapitole *Ekonomických harmonií*, pak v jiné podobě v hesle *Hojnost*, napsaném pro *Slovník politické ekonomie*, které otiskujeme na konci pátého svazku.
5. Poznámka vydavatele: Ke stejnému námětu viz čtrnáctou kapitolu druhé řady *Sofismů* a kapitoly tři a jedenáct v *Ekonomických harmoniích*.
6. Poznámka autora: Z tohoto důvodu prosíme čtenáře, aby nám prominul, pokud budeme pro stručnost dále tento systém označovat jako *sisyfismus*.

7. Poznámka autora: Je spravedlivé podotknout, že pan d'Argout tuto podivnou řeč vkládal do úst odpůrců cukrové řepy. Ale přijímal ji za svou formálně a mimochodem ji potvrdil i zákonem, který měl jeho výkladem ospravedlnit.
8. Poznámka autora: Pokud připustíme, že na dnešní spotřebu stačí čtyřicet osm až padesát tisíc hektarů, pak při trojnásobné spotřebě, kterou pan d'Argout připouští jako možnou, by jich bylo třeba sto padesát tisíc. A kdyby cukrová řepa vstoupila do šestiletého osevního postupu, zabírala by postupně devět set tisíc hektarů, čili jednu osmatřicetinu obdělávatelné půdy.
9. Poznámka vydavatele: Ke stejnému námětu viz šestnáctou kapitolu druhé řady *Sofismů* a šestou kapitolu *Ekonomických harmonií*.
10. Poznámka autora: Pan vikomt de Romanet.
11. Poznámka autora: Mathieu de Dombasle. (Francouzský agronom a zemědělský reformátor, 1777–1843.)
12. Poznámka autora: Je pravda, že práce nedostává jednotnou odměnu. Je práce namáhavější i méně namáhavá, nebezpečná, kvalifikovaná a tak dále. Konkurence pro každou kategorii ustavuje běžnou cenu, a já mluvím o této proměnlivé ceně.
13. Poznámka vydavatele: Teorie, jejíž náčrt je v této kapitole, je ta, kterou Bastiat o čtyři roky později rozvinul v *Ekonomických harmoniích*. Odměna vyhrazená výhradně lidské práci; bezplatnost přírodních činitelů; postupné dobývání těchto činitelů ve prospěch lidstva, které se tím stávají jeho společným dědictvím; zvedání obecného blahobytu a sklon k poměrnému vyrovnávání životních podmínek: v tom poznáváme všechny podstatné prvky nejdůležitějšího z Bastiatových děl.
14. Poznámka vydavatele: Viz *Harmonie*, kapitola XVII.
15. Poznámka vydavatele: Viz v pátém svazku pamflet *Mír a svoboda*.

16. Poznámka vydavatele: V březnu 1850 autor musel toto sofisma vyvracet znovu, když je zaslechl z národní tribuny. Opravil předchozí důkaz tak, že ze svých výpočtů vyloučil náklady na dopravu atd. Viz konec pátého svazku.
17. Poznámka překladatele: Tato petice je Bastiatova nejslavnější satira. Výrobci svíček a všech osvětlovacích prostředků v ní zcela vážně – a logicky zcela důsledně – žádají parlament o zákon proti slunci. Adresátem je Cunin-Gridaine, francouzský ministr obchodu v letech 1840 až 1848 a sám textilní průmyslník, zarytý ochranář. Petice vznikla v roce 1845 a je dnes školní ukázkou argumentu *ad absurdum* proti protekcionismu.
18. Poznámka vydavatele: Tato myšlenka se u autora často vrací. V jeho očích měla naprostou důležitost a diktovala mu čtyři dny před smrtí toto doporučení: „Řekněte F., aby zacházel s ekonomickými otázkami vždy z hlediska spotřebitele, protože zájem spotřebitele splývá se zájmem lidstva."
19. Poznámka vydavatele: Viz kapitolu V druhé řady *sofismat* a kapitolu VI *Ekonomických harmonií*.
20. Poznámka vydavatele: Viz v šestém svazku kapitolu XIV *Harmonií*.
21. Poznámka autora: *O obchodní správě proti politické ekonomii*, strana pátá.
22. Poznámka autora: Nedalo by se říci: Je to strašný předsudek proti pánům Ferrierovi a Saint-Chamansovi, že ekonomové *všech škol*, to znamená všichni lidé, kteří tu otázku studovali, dospěli k tomuto výsledku: koneckonců svoboda je lepší než donucování a Boží zákony jsou moudřejší než Colbertovy.
23. Poznámka autora: *O systému daně* atd., od pana vikomta de Saint-Chamanse, strana jedenáctá.
24. Poznámka vydavatele: Viz dále kapitolu patnáctou.

25. Poznámka vydavatele: Viz dále kapitoly XVIII a XX a na konci tohoto svazku dopis panu Thiersovi s názvem *Protekcionismus a komunismus*.
26. Poznámka vydavatele: Viz v prvním svazku první dopis panu de Lamartine a v šestém svazku kapitolu I *Ekonomických harmonií*.
27. Poznámka vydavatele: Viz pamflet *Spravedlnost a bratrství* v tomto svazku. Viz také úvod *Cobdena a anglické Ligy*, pak *druhá kampaň Ligy*, ve druhém svazku.
28. Poznámka vydavatele: Viz v druhé řadě *Sofismů* kapitolu XIV a v *Ekonomických harmoniích* kapitolu VI.
29. Poznámka autora: Výslovně nezmiňuji část odměny přináležející podnikateli, kapitalistovi atd., a to z několika důvodů: za prvé proto, že při bližším pohledu uvidíme, že je to vždy splátka záloh nebo platba *prací* dřívějších; za druhé proto, že pod obecným slovem *práce* zahrnuji nejen mzdu dělníka, ale i legitimní odměnu za každou součinnost v díle výroby; za třetí a hlavně proto, že výroba zpracovaných předmětů je stejně jako výroba surovin zatížena úroky a odměnami jinými než *fyzickou prací*, a námitka, sama o sobě plytká, by se vztahovala i na nejdůmyslnější přádelnu stejně – ba víc – jako na nejhrubší zemědělství.
30. Poznámka vydavatele: Viz v prvním svazku brožuru z roku 1834 s názvem *Úvahy o peticích* z Bordeaux, z Le Havru atd.
31. Poznámka vydavatele: Na konci kapitoly IV jsme podotkli, že obsahuje velmi zjevný zárodek nauk rozvinutých v *Ekonomických harmoniích*. Zde se nyní projevuje autorovo přání a úmysl toto poslední dílo napsat při první příznivé příležitosti.
32. Poznámka vydavatele: Tato myšlenka, jíž končí první řada *Sofismat*, bude autorem převzata a rozvinuta na začátku druhé řady. Vliv plenění na osudy lidstva ho silně zaměstnával. Poté co se

k tomuto tématu několikrát vrátil v *Sofismatech* a *Pamfletech* (viz zvláště *Vlastnictví a plenění*, *Plenění a zákon*), chtěl mu věnovat široké místo ve druhé části *Harmonií*, mezi *rušivými příčinami*. Jako poslední svědectví zájmu, který mu věnoval, říkal v předvečer své smrti: „Důležitou prací, kterou je třeba pro politickou ekonomii udělat, je napsat dějiny plenění. Jsou to dlouhé dějiny, v nichž se od počátku objevují výboje, stěhování národů, vpády a veškeré zhoubné výstřelky síly v boji se spravedlností. Z toho všeho zůstávají dnes živé stopy, a je to velká obtíž pro řešení otázek kladených v našem století. K tomuto řešení nedojdeme, dokud dobře nezjistíme, v čem a jak se nespravedlnost, dělajíc si místo mezi námi, zabydlela v našich mravech a našich zákonech."

33. Poznámka vydavatele: Viz v prvním svazku dopis adresovaný předsedovi mírového kongresu ve Frankfurtu.
34. Poznámka vydavatele: Viz v prvním svazku dopis adresovaný panu Larnacovi a v pátém svazku *Parlamentní neslučitelnosti*.
35. Poznámka vydavatele: Viz v tomto svazku *Stát*, *Zákon*, a v šestém svazku kapitolu XVII, *Soukromé a veřejné služby*.
36. Poznámka vydavatele: Pro rozlišení mezi skutečnými monopoly a tzv. přirozenými monopoly viz v kapitole V šestého svazku poznámku doprovázející výklad Adama Smithova učení o *hodnotě*.
37. Poznámka vydavatele: Tuto příčinu narušení autor měl brzy vidět, jak se rozvíjí, a energicky s ní bojovat. Viz dále *Stát*, pak v druhém svazku *Osudné iluze* a v šestém svazku poslední stránky kapitoly IV.
38. Poznámka autora: Marně jsme hledali, nebyli jsme s to spatřit kteroukoli stranu, na níž by byl ochranářský režim pro naše řemeslo výhodný.

39. Poznámka vydavatele: Nedávno pan Duchâtel, který kdysi žádal svobodu kvůli nízkým cenám, řekl ve sněmovně: „Nebylo by pro mě obtížné dokázat, že ochrana přináší levnost."
40. Poznámka vydavatele: Autor v projevu, který pronesl 29. září 1846 v salónu Montesquieu, provedl pomocí působivého obrazu demonstraci téže pravdy. Viz tento projev ve druhém svazku.
41. Poznámka vydavatele: V *Libre-Échange* z 1. srpna 1847 autor podal k tomuto tématu vysvětlení, které považujeme za užitečné zde reprodukovat.
42. Poznámka vydavatele: Viz ve druhém svazku přímou polemiku proti různým novinám.
43. Poznámka autora: Protože vlastní pole, které ho živí, patří do třídy *chráněných*. Tahle okolnost by měla kritiku odzbrojit. Ukazuje, že pokud se autor používá tvrdých výrazů, je to proti věci, a ne proti úmyslům.
44. Poznámka autora: Zde je text: „Uvedu ještě celní zákony z 9. a 11. června posledního, které mají z velké části za cíl podpořit vzdálenou plavbu zvýšením *přirážek* k zahraniční vlajce u několika článků. Naše celní zákony, víte to, obecně směřují k tomuto cíli, a postupně *přirážka* deseti franků stanovená zákonem z 28. dubna 1816, často nedostatečná, *mizí*, aby ustoupila… účinnější ochraně, lépe v souladu s relativní *drahotou* naší plavby." – Toto *mizí* je drahocenné. (Pan Cunin-Gridaine, sezení z 15. prosince 1845, zahajovací projev.)
45. Poznámka autora: *Ekonomická sofismata*, první řada, kapitola V, strana čtyřicet devět a padesát.
46. Poznámka vydavatele: Viz v prvním svazku *dopis panu Larnacovi* a v pátém svazku *Parlamentní neslučitelnosti*.

47. Poznámka vydavatele: Autor skutečně řekl pět centimů v květnu 1846 v článku *Journal des économistes*, který se stal kapitolou XII druhé řady *Sofismat*.
48. Poznámka vydavatele: Viz kapitolu VI první řady *Sofismat*.
49. Poznámka vydavatele: Viz kapitoly II a III první řady *Sofismat* a kapitolu VI *Harmonií*.
50. Poznámka vydavatele: Pokud by autor zůstal naživu, pravděpodobně by vydal třetí řadu *Sofismat*. Hlavní prvky této publikace nám připadaly připraveny ve sloupcích *Libre-Échange*, a na konci druhého svazku je uvádíme sebraně.

Frédéric Bastiat: Ekonomické sofismy I a II

Překlad: Audioknihy CZ. Nový český překlad z originálu, který vznikl pro tento projekt a prošel nezávislou korekturou.

Zdroj originálního textu: Project Gutenberg #46625.

Originální text je volné dílo. Překlad a vydání: Audioknihy CZ, licence CC BY 4.0. Můžete jej sdílet a dál používat, pokud uvedete zdroj (Audioknihy CZ, audioknihycz.cz/kniha/bastiat-sofismy/).

Audioknihu připravujeme. Další knihy a audioknihy zdarma najdete na audioknihycz.cz/kniha/bastiat-sofismy/.